

ВАСЕ МАНЧЕВ

КНЕТО ЛЕТО

НИО СТУДЕНТСКИ ЗБОР 1983

ВАСЕ МАНЧЕВ

КЈЕТО ЛЕТО

ТАЖНИ СВЕЧЕНОСТИ

НЕДЕЛЕН РУЧЕК

Света недела, утро позлатено. Тивко небо над дворот, свечен мир над животот.

* * *

На буништето, бележито меѓу чемерливите кокошки, кренало глава кусото петле, со три жолти фуфули, како златна круна, царче на живината. Во темните окна на прозорчето се излева сонцето како крв, цело поле го исполнува. Под изгревот, во сура сенка, од куќата излегува тате и тргнува кон буништето. Зад грбот крие криво стапче и кротко, со подмолност во чекорот, му се приближува на кусото петле. Му потсмукнува како на дете, небаре бакнежи му праќа и бисерно зрно ќе му даде. Кокошките скокодакуваат немирно, како од змија или невестулка, а петлето, омамено од сјајот на утрото, тивко искукурукува.

Подгрбавен и темен, тате речиио незабележливо подместува нога пред нога, небаре гази по жива душа и отворени очи. Петлето го истегнува вратот и, напнато за СКОК, трепнува накај него како да му ја испитува намерата. И пак искукурукува, сега посилно, небаре ја разбрало смислата на неделниот ручек: мрсен оризник со петел. Истиот миг, юако молња блеснува дреновото стапче и му летнува накај шијата. Со иста таква брзина, петлето одрипнува настрана и застанува како маѓепсано. Тате плукнува и пак замавнува, стапчето фиукнува, петлето пак одрипнува и, ослободено од магијата на смртта, почнува да бега, кривејќи ја шијата како да моли за живот. Тате јурнува по него и го фрла стапчето накај рапѓирените крила, накај напнатите нозе, накај смрзнатите очи од страв, но пет-

лето во последен миг се сокрива зад оборот. Озабен и свиреп, пцуе. Јќи нечија крв, тате се загнува кон нуж-никот, да го пресретне зад кошето, во заседа. А пет-лето летка, прерипнува дупки, сачки и ѓубре, ја прескокнува кочината, го прелетува кокошарникот, се качува на црничката, од неа на копата, од копата кор-лемички се втурнува кон нужникот, да Фати дрими низ полето. Црно пиле, црна судба.

Веќе засолнет зад капините, со скриено стапче, крвожедно напнат, тате чека. Петлето безумно лета накај него, право врз смртта, и креска; само се оплакува. Тате одвај дочекува да му дотрча и крвнички зама^внува, душа да му распердуши. Но петлето со нестварна брзина се наведнува, се стркалува, спретува, земја да зине да го скрие. Стапчето му го пробо-дува крилото, десното, кусото, поткубаното, подгореното. Скрескува жалното пиле, спискува како човек, влечејќи си го крилото како претешка наметка, се мушнува под лободите, во штирот, троскотот и таталиштата, зад камарата лишаво камење.

Тате исплукува балган, зелен како смола од лешки, ригнува пена, земја и небо пцуе, свет превртува, клекнува на колено и ја вовира раката под камарата да го зграпчи петлето. Црното пиле прета, се пика меѓу студеното камење, му се кине крилото, му тече крв од пазувата. Прстите на тате, со нокти како чингели, палаат, гребат, пипкаат, крилото го допирнуваат, франгачите ги кубат. Петлето се тресе, го чопка по ноктите и подноктиците, живец му клука, се брани, пуста душа да спаси. А тате ја турка камарата, го подместува камењето, прстите, канците. крилото да го зграпчат. Се мушка петлето, се пика, трепери, процеп бара, да излезе накај полето, да дотрча до лаките, до валозите, да се скрие во драки и лути ѓинѓерлаци, да се искачи на тумбите, од тумбите на ридовите, од ридовите вид виделија во небото да фати.

Рамото на тате ја урива камарата, но кусото петле се втурнува низ тревјето, дотрчува до плетот, рипа да го прерипне, да се искачи на прачките. Скршеното крилце му се вее како волшебна шамија за летање. Се тресе, се грчи, во напор да полета, да ја прелета темната смисла на смртта што го прогонува, да одлета во полето и уште да гледа, и уште да слуша, и уште да јари јарки

и кокошки, и буништето да го чува. Ри-па, рипа, ги гребе прачките, не може да се заграби, да се искачи, да стигне отаде опасноста, во чудесно недос- тижниот простор на спасот, да куртулиса од ужасните правила и свирепата смисла на стварноста што го испилила. Таму да побегне, таму да стапне, да здивне, да заспие.

Тате ја прерипува камарата и со раширени раце го спогнува шијата да му ја искубе. Огромни рачишта, како две искастриени лешки, паѓаат врз ку- сото петле, го поклопуваат, црн опинок скршеното кри- ло му го згмечува. Ги напнува клетото пиле нозете и градите, пафнува со левото крило, десното сосема му се откинува. Како лигава жаба се излизгува од шепите на својот крвник и настранливо, превртувајќи се, со последниот здив се вовлекува во темниот густеж од татал, коприви, капини, бозгел, паламиди и смолесто кучко грозје. Исчезнува во збувнатото зеленило како во кошмарљн сон.

Тате го згмечува откинатото крило, ја грабнува косата и, замавнувајќи од раб до раб на видикот, поч- нува да го коси бурјанот. Паѓаат сочните татали и коприви, се пласти кучешко грозје и бозгел, палами- дите легнуваат како заклани кози. Мава тате, фрчи, плука балгани како жолта мил, перуникова пена му лета од мустаќите, мрсна пот го облева по плеките, гаштите му стежнале од зла сила на крвожед. Косата се зарива во густото руно на зеленилото, с'ска како разлутљн **ПОСКОК**, се заплетува, се отплетува и сунејќи блеска на сонцето. Мава тате, сече, земјата се разго- лува, див ветер издишува. Лета таталот, се виткаат капините. како прекршени змии, уште малку има, уште еден преграб, уште ракатка. уште една грста, уште еден корен. А под тој корен — кусото петле, црно и мокро од крв, небаре од долниот свет воскреснало, тре- пери. Лежи на десната страна, на пресната рана, но- зете му се вкочануваат од претсмртно студенило, кан- ците му се згрчиле во очајничко посегање по полето

Тате здивнува, ја фрла косата, се расчекорува над дребната жртва, си ја брише потта од челото и вра- тот, си ја дува пената од мустаќите. Црното пиле за- мижува, небаре се предало на ужасната неминовност на своето погубување, како на неподмитлив закон за

стварноста на која Ы припаѓа заедно со својот свирепо надмоќен душман. Глетката на одземање на неговиот живот го исполнува дворчето со морничав молк од врв небо до дно земја.

Прстите на тате веќе ги допирнуваат влажните пердуви на кусото петле. го чувствуваат зарипнатото срце на откинатото крило. Тупка срцето, тупка, тупка, сака да го иступка сиот оној живот што му го одземаат, да ја собере сета светлина што му ја згаснуваат и да ја почувствува сета љубов што би го опивала до судениот час. Ноктите веќе се вовлекуваат под мокрот перје, под топлата наежена кожа, палецот во раната се забодува.

Кусото петле морничаво скрескува, спретува со некоја неверојатна сила на неуништив дух, изрипува од бездушната надмоќ на својот убиец, се стркалува накај куката, од смртта излетува во пазувите на мама влетува. Таа го гушнува, го покрива со прегачот и тивко заофкува со еоборена глава и расплетена коса врз него. Тате се нафрла зазбивтан, со испружени раце, ги отвора канциштата да ја раскине. Мама детин-ски се склопчува, клетото пиле не го дава. Тате замавнува, ја трештува мама по лицето, снежни пеперуги се посипуваат по гумното. Две црвени шурки И потечуваат по градите, врз прегачот, кусото петле го залеваат. Тате Ы ги раздорува пазувите и, како да Ы ја вади душата, го стиснува пилето за фуфулот. И, небаре се одмаздува, му ја откинува златната круна од главата.

* * *

Света недела, пладне посребрено. Тате кажува молитва, испива две чашки препек и ја забодува вилушката во оризникот.
— Ајде кркајте, не дремете!

ЗЕЛЕН СОН

За такви соништа нема конечно толкување

* * *

Дента, спроти зелениот сон, немаше небо. Котлината беше исполнета со мрак, како тешка матна вода, нолна густо темно тревје, развлечено на сите страни, испреплетено како мрежа. А горе, на поврвнината, врз која се истураше некаква многу далечна и веројатно многу силна светлина, се беа натрупале црни купишта жабјак. Црна штама, ни жаба да крекне, ни кукавица да кукне, ни гугутка да гукне, не се слушаше ни глас, ни лаеж. Ридовите не се гледаа, беа расточени во темнината, сосе доловите, дрвјето, тревјето и камењето. Сал одвреме-навреме, од тежината на темнината и длабината на тишината, ќе се згуснеше во погледот ветер, трупајќи студени валми смолест дожд врз стулуените кукарки, среде врбалаците, крај зинатата утроба на реката време и водје да проголта.

Ноќта незабележливо го смени денот, темно на темно, небаре темнината ќе нема крај.

Во превртен вршник, на пирустија, тлеат влажни габерици, црцорат како живо месо на оган. Нема пламен, од сивкастата жар со модри треперливи сенки, како темни грчеви, избива бледосино сјаење и се лепи по лицата на мама и тате, збувнати во сенки како густа мувла и темни красти. Под темелите, од водовричната почва, се излачуваат жолти барички налик на рани полни гној и сокрвица. Од сидовите капе влажен малтер, како загноено струпје. Мама и тате, не трепнувајќи, го набљудуваат тлеењето на габериците, не баре гатаат светлина и топлина до каде се душа и срце човечко. Им се шират зениците, им се отвораат бездни

на копнеж и надеж, никогаш огреани, никогаш освет- лени. А во катроносаните окна на прозорецот ноќта ја таложи својата најгуста тиња.

Додека во вршникот потемнуваат габеиците, не- чујно се качуваме на одарот, се вовлекуваме под чер- гите како да се криеме од страшната и злокобна моќ на мракот. Од прагот станува насмевнато дете и босо тргнува низ врбалокот, меѓу тополите, по реката. Зелениот густеж јагленисува, го голта, го вовлекува во сво- јата најцрна длабочина. Но детето е сè побело, како привидение од светлина и сјај на неисполнета желба, нескротен копнеж, несмирен порив. Мама ја истегнува раката по него, да го допре. да го помилува, да го ф^а-ти. Но светлото дете е сè подалечно и сè побело, како разденување над темен планински врв, под црни об- лаци. Раката на мама, уморена од напрегање и трепет- на како болно срце, ми слетува врз челото. А тате 'рчи, гушејќи се во темнината како во вода.

Многу години залудно се обидував да ја отфрлам од своето чело болната смисла на мајчината дланка. Таа остануваше тука, и тешка и нежна, грижа и не- моќ пред многу ужаси и зла што од .недојдените де- нови ме демнат.

Надвор татнеше од сите страни, и подземно. Де- бели огнени стебла, со заслепувачки вжарени гранки и жилишта, никнеа и се ластареа во темнината, миг- новено согорувајќи во погледот. Едно, две, три. се мно- жат, како пуннатини во црни сидови, зад кои бучат неизгасливи пожари немир. Блеснуваат сртовите и пле- ките на ридовите, земјата се стресува, се бранува, чи- ниш ќе се расцепи, се отвораат облаците, блика свет- лина во куќата. Светнуваат врбалаците, и реката, и нивите, и бавчите и, отаде ливадите, кориите. Татне уште посилено, се истура густ и студен дожд, бијат тврди капки по покривот. Никнат нови огнени стебла, се разгрануваат преку сиот видик, блескаат во дож- дот, ја претвораат водата во светлина што се разлива во темните дланки на полето, во огништето и во стегнатите зеници на душата под морничавата темнина.

На таа светлина, како на надеж, на тој татнеж, како на утеха, заспаваме. Ни ден денешен не знам што беше сон, а што стварност.

Над ридовите — зелено небо, среде небото — зелено сонце, полни очи зелена сончевина. Отаде реката — росно зеленило, зелен седеф, зелено бисерје, блескаво, трепетливо, живо, лесно, занесено. Реката шуми зелено, зелени слапови како зелени џамлии, зелени вртопи како зелени крошни на бујни врби, сливи и јаболкници. Зелен здив во полето, зелено цутје, зелени пчели, зелени стада во зелената бујност на погледот. Во ливадите, крај кориите, маѓепсани со зелен мир, зеленогривест зеленко, зелено виска накај зелени врвови на зелените ридови, со зелен копнеж во зелената свила на небото да заигра. Зелени птици, се виорат во зелениот сјај на видикот и низ прозорецот омај леат, зелено пеат. Смоквата крај бунарот зелени плодови, од млеко дробни, дои. Зелено дете, зелено привидение на зелен копнеж, со зелени очи и зелена насмевка, зелени смокви бере и мама ја дарува, пазувите ѝ ги полни, градите ѝ позеленуваат од зелено млеко. Таа се смее, зелено кавраче развева, зеленото дете го грее и зелени раце подава милно да го милне, душа да го душне, на гради да го стегне. Детето подрипнува, како ливче нишнато, ја прелетува портата и втонува во густият врбалак и во зеленото шумолење на тополите. Мама трча по бавчата, во зелен занес летка, ме здогледува во нежното лисје на смоквата, ги подава рацете, ме гушнува и, додека ѝ ги полнам пазувите со млечни смокви. ме милува, ме бакнува, ме лиже. Зелен од косена трева, со зелени бубалки во косата и зелено гуштерче на вратот, тате ги храни кравите и восхитен ја набљудува нивната зелена преобразба. Обземени од зеленото волшебство на глетката, тонеме во зелен восхит, во зелен сон, зелена тајна на нашите најзелени искушенија и страдежи.

Кога се разбудив, во прозорецот ме дочекаа бујните филизи на црницата и меѓу нив синевина на бистро. блескаво небо. Лицето ми го плискаше свежина на рајско зеленило, мирис на цутење и плодење. Во врбалаците пееше славеј, во кадравите тополи над куќата гукаа гугутки. Мама влезе насмеана и донесе нови руби со мирис на шебој и јоргован. Косата И беше врзана во зелено кавраче, И паѓаше врз плеките како блескав воден слап. Првпат беше толку убаво што не можев да ја препознаам. Ме гушна и, дишејќи ми во пазувите, ме изнесе на бунарот. Ми го изми лицето, ми

ја измазни косата, ме бакна и на едно шарено веленце, послано на зеленушката пред куќата, почна да ме облекува. Под сјајот на сонцето бев бел, дури провиден, и самиот светлина. „Бело детенце! Бело детенце!“ повторуваше мама, милувајќи ми ги белата кошула и белите панталоњи со бели прерамки. Ни денес не знам како ги направи толку бели и нежни; и сега споменот ми го исполнуваат со белина на штотуку распукан памук.

Облечен во нови руби, огреан од сонцето, речиси нестварно убав и силен, застанат среде гумното, светло како небото, со раце полни зелена луцерка, тате го тимараше нашиот голем коњ. И самата јоргован, мама набра три букети бел јоргован. Потоа се качивме на колата, седнавме на зелена јамболија и тргнавме накај градот. Долж сокакот се отвораа селски порти и излегуваа накитени коњи, влечејќи коли натоварени насмеани и детски весел свет. Набргу патот накај градот се покри со долга редица растрчани и распеани јаболкници.

Зад ендеците — бујни пченки, измиени од дожд и блескаво зелени како свилени панделки. Отаде реката — кадифено меки жита и ливади. Поле во зелена свеченост, слика на залис и убавина за незаборав. Модрите ридови, воздушности, трепетни, полни сончевина, и самите греат. По лаките — афионите кренале безброј бели чаши скипнато млеко. Мама и тате се восхитуваат, божем прв пат, од којзнае кој темен предел на човековиот страдеж, дошле во овој крај на зелен занес. И небаре таа убавина што ги восхитува им е подарена само како прекрасен сон.

Зелен сон како утеха, како лек, наспроти темните и тешки дни на суво, запалено небо.

Кај Бучот и долж правиот и широк Градски Пат, бел меѓу накадрените тополи, та наликува на бразда полна блескава вода, се нагроздил свет од сите села. Накитени и со цвеќе во рацете, од далеку личат на густа, долга леа расцутен афион и јоргован. Од тополите блика шум на планински водопади, таинствено чекорење, тупкање на безрбој срца, бранување на бујни ливади, жита, лозја и млади кории. Сонцето блеска над луѓето и зеленилото и сè е чудесно лесно, сè е светлина и синевина, и здив на зелено, небаре засекогаш ќе остане такво. Зелен сон.

Се пробиваме меѓу луѓето, ги туркаме, газиме не- чии стапала. Мама и тате ги истегаат вратовите, се подигаат на прсти и ги пуштаат погледите над огром- ната густа толпа, како да бараат нешто несудено. Лу- ѓето не нѐ забележуваат, не го чувствуваат нашето туркање и провлекување. Лицата им ги стегнала жед по радост што од памтивек му недостига на човекот. Пливнати во сончевина, ридовите се лелеат како сина свила. Густото лисје на тополите трепка како детски очи, роеви бели пчели излетуваат од крошните, се виорат над луѓето и слетуваат врз копнежот и зеле- нилото. Се нуркаме *сИ* подлабоко во толпата, се про- биваме како низ густ расцутен сончоглед и, спотнати, небаре се раѓаме, избиваме напред. Среде млечно тревје, под залисани трепетлики, зе- лено око. Водена тајна прелеана со бистра крв на мла- до сонце. Мама и тате замижуваат над изворот — здравје, убавина, арнини. Шепнат благодарност за воз- вишена помош од незнајна но несомнена волшебност. На лицата им се плетат живите одблесоци на желби- те, зелена магија им се влева во душите, молитвата им се постила по лаките на восхитот, го исполнува сиот простор, од тишини до тишини, од далнини до дал- нини, до кај е копнеж и надевање, до кај е порив и по- треба да биде ангел човекот и светот рајска градина. Нѐ туркаат новодојдените, налегаат како матен во- ден тек што си ја изубил матицата и бара мир. Ме бодат лакти, ме притискаат колена, ме облеваат смрд- ливи здивови. Гурелави, запечени, вжарени очи го пи- јат зелениот немир на изворот. Мама клекнува над зе- лената вода и се вгледува во зелената длабочина. Зе- лено дете ѝ стреперува во зениците, трепкаат зелени трепки, цице цицено, лична убавино, сине мамино . . . И се потпирам врз рамото, ја гушнувам, а од длабо- чините ми намигнува — крастав жабарок.

* * *

Паднав во саѓи, над кои копнеште многу висока и, веројатно, многу силна светлина. По реката нечујно течеше темнина. Селото беше глуво како гробишта. Каде мисло? Каде душо? Догоруваат габериците, ло- горува сонот, и спомен и стварност, за целата судбина-- жална вистина.

Осуден сум до гроб д^ верувам во приказни за волшебни извори.

П Р В О Д Е Т Е

Детето веќе стои среде мутвакот, крај аранијата полна со пепелница. Вденато е во долга бела антерија со широки ракави, без јака. Главата му е како отсече- на од телото, очите му се темни од длабок страв, меѓу веѓите има црна пукнатина, а по челото му се проте- гаат дебели криви даги. Косата му е наежена на ти- лот и над челото, усните му се стегнати од модар грч, а адамовото јаболко му скока меѓу набрекнатите врат- ни жили како да сака да изрипа и да се сокрие во темнината. По образите и брадата има мов на уште несозреана праска ва трепетна гранка.

Влегува мајката со дрвено корито на десното рамо и разблеано сугаре под левата мишка. Задишана, како д-а се враќа од долго и опасно патување, се растовара до одарот крај огништето. И јагнето, со крсно врзани нозе, збивта, болно фрлајќи си ја главата кон свеќата, како да сака да ја згасне и да исчезне во темнината. Влажни и стегнати во црни јамки, очите му се полни страв и немоќ. Мајката го пали кандилцето под ико- ната во долапчето, сидовите стреперуваат како крпени платна. Детето стои загледано во сугарето и во сенката на мајката, како да се прашува што се случува околу него. А надвор, во бавчата, дива фортуна со слана во здивот, им ја камшикува сржта на јаболкницата и ло- зата. Јагнето плачливо изблејува, неговата морничава невиност одекнува во безмерно темно поле. Мајката му ја знае ужасната смисла на тој одек, во оковот на бездушната нужност на заминување на детето од род- ниот дом.

Таткото изофкува од најтемните длабочини на бо- лот, се одлепува како сениште од постелата, кревајќи го јорганот како планина. Забите му пукаат од тој на-

пор, челото му го стегнала црна озабена стапица. Рика како окована сверка со страшна сила, го грабнува нај- блискиот триножник и одмаздвачки почнува да си ги тепа вкочанетите нозе, легнати пред него како че- ланливи цепаници. Мава по бутните, по колената, по писките и стапалата, си ги крши прстите: „Мрдни, мрдни, мрдниГ' Мајката вреснува и се фрла врз него како голема птица закрилница. Детето молчи и мирно гледа како од неподвижните нозе на зазбивтаниот и расплакан татко бавно истечува темна крв, густа како борова смола. Мутвакот се затакнува од воздишки, густы како мувла и згорчена плунка. Под тремчето, збиени едно до друго како прасиња, спијат помалите братчиња и сестрички. Најмалото спискува од страшен сон, јагнето заблејува како избезумно дете, смртта му завива под грлото .

Таткото газечки се влечка кон работ на одарот. стегајки во забите голем блескав нож со црн црен. Мајката донесува јаженица суви везенки и плетеница лук и му ги обесува на детето околу вратот. Потоа му ги одврзува нозете на сугарето и го легнува грбечки во коритото. Јагнето си го извива вратот, како да го наместува грлото полесно да го пресечат. Таткото го стегнува ножот во десната рака, со левата бездушнo го стиснува сугарето за муцето. Прета жалното и блее, како да сфатило дека ќе го изгуби и последниот здив. Ножот светнува како зеница, пукнува мекото грло, кр- вав детски блеј ги прска рачиштата на таткото, испол- нети со див бол. Од зинатата рана блика светла и здра- ва, невина крв, чиниш бие од непресушлив извор и постојано ќе тече, дури не ја наполни проклетата куќа и не ги задуши своите душмани. Кандилото престану- ва да трепери, сидовите се вкаменуваат, надвор стив- нува фортуна. Сугарето штрепнува уште неколку пати, се згрчува како за **СКОК** од смртта и нагло се смирува. Детето стои неподвижно, со склопени очи, како да спие.

Зее пред него безмерно поле со надвиснати црни пламини, мрачно горје завиткнано во густо маглиште, пат потонат во трапје и тревје и смолеста влага што расте во бигор. Таков е тој предел што го чека, дале- ку негде зад заодот на сонцето, каде мора да замине млад и нејак, осуден да ја истрада страшната судбина

на прво македонско дете. Мајката го полива со жито, зрната гаснат како искри. Пределот е пуст, нема овош-ки, нема птици, ни куче да залае, ни човек да запее. Тој треба да го насели со гласовите на своите братчи-ња и сестричиња, со нивните насмевки, со нивното право да живеат среќно и со својата зла среќа на нај-голем батко. На таа бездушна неодбегливост тој ѝ е сугаре.

Мајката му ги симнува пиперките и лукот, му ја свлекува антеријата и, сосема гол, го полива со то-плата јагнешка крв. Детето трепери како штотуку ро-дено, се ежи, крвта лелеаво му блеска по телото, неба-ре оживува во нова невиност за ново зло. Надвор фор-туната пак завива како волк, оџакот повраќа густ чад и влажни саѓи, оганот згаснува. Мајката го прекрсту-ва закланото сугаре со иконата и го положува крај огништето. Детето пречекорува од коритото во арани-јата и почнува да се полива со топла пепелница. Крв-та брзо му се слева по градите и плеќите, по **КОЛКО**-вите и нозете, претворајќи се во розова пена. Во ара-нијата пливаат сјајни меури како живи јагнешки очи. Детето ја наведнува главата и додека мајката му ги брише плеќите, шепнејќи сурова молитва, гледа како меурчињата пукаат, оставајќи мигновено трепетна пра-зна.

Потоа застанува на шарена черга крај одарот и почнува да се облекува. Мајката стои пред него и му ги додава рубите со тежина на ужасен грев во рака-та. Бели, миризливи и меки, со многу убав вез, необ-лекувано свадбено руво, со смисла на погребно. Таткото пак изрикува морничаво, го дограбува тринож-иикот и уште посвирепо и побезумно ги удира веќе разранетите, неподвижни нозе. Мајката рипнува врз него и цврсто го гушнува, како да го крие од уште пострашен бол и потешко искушение на неволјата. Де-тето мирно и решително си обува бели чорапи, си ја чешла косата и, така натокмено, застанува крај огни-штето, над сугарето, небаре го оплакува. Мајката и таткото немо го погледнуваат, како грешници пред оожји ангел, дојден да ги казни. Детето уште подла-ооко молчи над јагнето, неподвижно и убаво, како не-надејно сонет сон, со ужасна смисла на стореното зло-сторство и кобно претскажување на ново зло. Татко-

то и мајката се покриваат со јорганот преку главите се кријат. Детето воздивнува, го крева јагнето, нечуј- но излегува од куќата и, како дух што враќа од смрт, го носи во трлото. Го положува во јаслите, го покрива со огризини и тивко се повлекува, небаре му излегува од сонот.

Таман ја затвора вратата, сугарето блејнува, рип- нува од јаслите и потрчува по него. Детето клекнува и врз згрчените усни го дочекува неговото млечно муце. Тој миг од амбарот закукурикува првиот петел и јагнето исчезнува. Детето се стресува од јанса. Низ распарталените облаци над полето и ридовите, забелува тажно небо. По гумното веќе шетаат кокошките, крај стожерот залајува кучето, истенчено од глад како јаже. Дворот е послан со слама и влага, налик на распрчкани ореви. По врбите, наредени долж погледот накај црните планини, светка розова пена, безброј меурчиња пукаат и се обновуваат.

Брзо се враќа во куќата, го крева коритото, го изнесува во бавчата и ја истура крвта во коренот на јаболкницата и лозата. Се враќа, ја дигнува и аранијата со сила на рано созреан човек. Постојува неколку мига во дворчето, како да сака да го зачува од заборава. Вториот петел закукурикува од покривот на куќата. Детето влегува во мутвакот, пријдува тивко до одарот и шепнешкум ги предупредува мајката и таткото дека е веќе ден. Тие остануваат притаени под јорганот како во игра. Детето нечујно им повторува дека е веќе ден, сонцето само што не изгреало. Мајката го отфрла јорганот и жалува што и петелот не е заклан. Таткото крикнува прободен во градите од лут спомљн на таков ден во својот живот. Ја пуоколнува суровата судбина на македонско прво дете и го советува да се чува. Мижејќи, го предупредува дека патот му е и долг и тежок и дека мора рано да тргне.

Детето климнува со главата, си ја подишува шарената волнена торба и, небаре си ја остава душата крај заспаните братчиња и сестрички, излегува накај планината. Очите му се налик на розови меури, мајката залелекува како над мртовец. Истрчува да го запре, да го спаси, но детето веќе исчезнува зад бреговите на реката. Мајката летнува вакај мостот, стигнува за миг, -но детето е веќе на подножјето на црна-

та планина. Полетува молневито да го стигне, но дете- то се одалечува многу побргу од нејзината непомир- лива мајчинска л>убов. Бездушната сила на неволјата го фрла сè подалеку и подалеку во опасната неиз- весност.

Очајна, се враќа дома и, онака папсана, го дери закланото сугаре, го сече на парчиња и го става да се пече. Брза да го спасри додека не станале од сон другите деца, да ги сочува од страшната смисла на штотуку минатата ноќ. Таткото ги набљудува неј- зините движења, загрижен дали ќе стигне пред денот што сè посилно и посилно блеска низ прозорецот. Тре- тиот петел искукурукува во нив.

Фала богу, жртвата мораше да се поднесе и сега треба што побргу и сосема да се заборави. Има уште живот за жиивеење и уште деца за раѓање и поди- гање.

Строга потреба или закон: пред празник дворот да се исчисти, куката да се измете, светот на инти-мата да се спасри. Од тоа напишано правило во Рово нема отстапување, дури ни во случај на најтешка болест. Се одлагаат тековните важни работи и сили, време и волја се насочуваат кон подготовките за празнување. Во тоа ниеден напор не е претежок, ниедна мака не е преголема. Усилбите имаат својство на виша обврска кон виша цел и смисла на кревање над обичната целесообразност на секојдневното живуркање.

Тате го рине ѓубрето во оборот, го собира буништето, ја товари милта од ѓеризот и сиот тој смрдлив и тежок товар со колата го влече во иајдлабоките и најдалечни урви на Матцата, ни најсилен ветер да не доведе муви или смрдеа. Мама ја краси бавчата, зимско-то цвеќе го подврзува како чешлана коса, мете под одрината како да собира ронки од широка синија, со загрижен израз на лицето, се обзира дали добро ја завршила одговорната и значајна работа. Бавчата е тивка, питома и разубавена, како катче од некој друг свет на јасност и ред што само наликува на нашата позната стврзаност.

Во колипчето, подгрбавена под нискиот таван, небаре распната на разбојот, тета ткае тенко свилено платно. Опнати меѓу двете кросна, густите нишки личат на сноп сончеви зраци блиннати меѓу црни облаци. Мазната совалка, налик на блескава белвица, се спровира низ основата, влечејќи ја по себе речиси невидливата нишка на јатокот. Брдото лесно удира, свилените влакна стреперуваат, чиниш ќе се скинат, но изрджуваат. Чудесна цврстина кријат во својата неж-

ност. Плеќите на тета се стресуваат; под одголени- те бели и мазни лакти — платно како мед, разлеан по огледало. Се наведнува, долго и напрегнато го гле- да, не допирајќи го со прстите, а косата ѝ се постила како да се огледува.

Одвреме-навреме тета се загледува низ прозорче- то со всредоточеност рамна на бесознание. Од тој за- нес излегува нагло, со длабока воздишка и продолжу- ва да ткае со побрзи движења, како да сака да надо- мести кобно задоцнување. Тивко е, само кокошките, протерани од предниот двор, кокодакаат зад куката. Бела и лесна, чиста како снег, една крупна јарка се кипри под дуњата, небаре покажува и докажува дека е убава и неодолива. Невестулка ѝ се прикрадува, ја демне од темелот на обратот. Од другата страна, фо- дул од бујна машкост, ѝ се приближува гаштерлија пе- тел. Јарката скокодакува, тета штрепнува; што ќе стигне прво: неволата или убавината? Јарката трепе- ри, тета ги запира и здивот и разбојот. Долг, напнат и морничав молк. Обесхрабрена, невестулката како сенка се волекува во темелот. Гаштерлијата бурно ја потиснува јарката, ја клукнува страсно по главата и почнув? да ја гмечи. По миг-два, с'е уште напнат и крупен, се симнува и со чекор на божество си зами- нува зад обратот. Јарката се стресува и, распердушена и грда, задоволно се запретува во прашина. Тета воз- дивнува жешко и запејува некаква само нејзе раз- бирлива песна на копнеж и исчекување. А разбојот за- тракува како многу возбудено срце-

Веќе не се чувствува тешката реа на попарените свилени кожурци во исчадените арании. Од темна, мрс- на и гадна течност, што тера на повраќање, рацет< на тета и мама извлекуваат сосем тенки, одвај вид- ливи нишки со боја на утринско сонце. Се преврту- ваат кожурците во нечистотијата, извира златна светлина. Црно и тешко небо, превртено пред две тивки и упорни жени, втонати во јанда и копнеж.

Се ближи празникот како ден на преобразба. Се- кој миг е пресуден, да не остане ништо како што не треба, да се избегне сиот ризик од неуспех. Потреба- та од свеченост, колку во дворот и куката, повеќе во душата, се претвора во треска. Се брза до безумност, се стреми кон совршеност. И с'е со веоба, со несфат-

лива и безрезервна убеденост дека тоа мора да биде остварено и доживеано.

Мама ги тресе ќилимите, течат бои од џамовите, живо се прелеваат на утринското сонце. Тате го ти- мари коњот на гумното, под раката му блескаат пла- мено црвени влакна, гори стегнатото и мазно тело, исполнето со жесток немир да согори во игра. Сед- ната на канабето, под прозорецот на мутвакот, тета везе свилена кошула. Со игла како искра го пали тенкото платно, налик на златен прав, со поглед да го развееш. И тета, и везбата, изгледаат нестварно, создадени од потреба што не може да биде само праз- нична и со смисла што мора да остане тајна.

Утре е празник. Сонцето уморно заоѓа, врз не- мата шир на нивите легнува. вечерна магличка, го скрива видикот. Тате се врати од градот, куќата за- мириса на предмети што возбуждаат со божествени свечености. Мама реди млад, нерасцутен здравец над вратата и прозорецот, пали голема свеќа пред икона- та на свети Спас, трипати се прекрстува и ја бакну- ва. Потоа, како во занес од кој не сака да излезе, го наместува коритото, истура топла вода, ме соблекува и нежно ме капе. Возбудена од мирисот на јоргован што го испушта сапунот, тета притрчува, ми ги бак- нува образите и весело ми го погалува пилето. По- тоа, румена во образите и со мошне силен сјај во очите, си ја мие косата. Се слева пената, стечува не- чистотија, блеснува златна коприна.

На полицката под прозорецот, светла и мазна, слика на светлина, лежи везената кошула. Тате пие топла ракија, задоволно се поднакашлува и тврди дека човекот сè ќе стигне да ојбасни, но себе никогаш не ќе се сознае. И мисла и тајна, и радост и бол, и моќ и немоќ заедно, тој јазел ќе си остане вечно неразвр- зан. Го слушаме и ја гледаме кошулата со восхит, од далеку, како светост што не смее гласно да се тол- кува; убавина што се чувствува како таинствена по- рака на голема среќа и возвишеност.

Ден светол, чудесно лесен, благовина во окото и знивот. Празник — волшепство што го огрејува жи- вотот со свеченост. Високо во небото — здраво сонце, сета бескрајност, црна и безживотна, ја исполнило. Во мирисот нј здравепот, како чун на зелена бистра во-

да, плови широката тркалезна синија. На средината голем букет јорговани. Наоколу, во строг распоред' чинии, лажици, чаши. Светкаат како во магија, оста^ вени тука само за гледање, како слика од вечен соф,

Седиме со скрстени раце и молчиме.

Тета немирно ги подместува гроздовите на јор. гованите, ги мириса одблиску и со страст, а челото истиот миг ѝ потемнува од ненадејни грчеви и длабок внатрешен немир; јанса налик на езеро потемнето од ненадеен ветер. Гледа преку прозорецот со напрегна-ти зеници, како жедна ждребица врзана во темен обор.

Здравчето лее мирис, цветчињата му се отвораат кон светлината. Тета си ги поткаснува усните и лице- то ѝ се искривува од напор да запре и смеа и плач. Мама ѝ ја стега раката; мутвакот станува сѐ потесен, воздухот сѐ потопол. Срцата несопирливо ги туркаат миговите на денот, свеченоста на празникот да светне со сиот свој сјај.

Тате излегува до портата, погледнува лево-десно по сокакот, плукнува во прста и се враќа. Сенките на трепетликите се искосуваат и издолжуваат како црни ножеви. Модрее небото над ридовите, темнее нежниот сјај на кошулата.

Воздухот сосема стежнува, станува запурничаво и загушливо, душа да зоврие. Го отвораме џамот да влезе свежина; тета рипнува како од змија касната. Длан- ките молневито ѝ летнуваат кон лицето да скријат не- што страшно и долно. Стои така миг-два, тресејќи се како лист; си ги истрива очите со вкочанети прсти и со чудна насмевка на влажните образи си седнува на местото.

Како пробуден од морав сон, тате брзо ја крева чашката.

Ај за многу години! — наздравува свечено. — Го-^и спод да ни дари сѐ што ни срце сака!

Д Е Н

Сонце изгрева. Гумно поснопено. Небо црвено, крв ќе капне. По сртовите на ридовите и по класовите на сноповите, злато разлеано. Блеска, се прелева, живо. **И** гривата ма коњчето — позлатена. **И** еоколот во не-вринот — рубин заискрен, око восхитено. Над полето, зад куќата, стаен пурпур. Ден златен.

Со алов појас стегнат, во бела антерија и гашти ленени, од изгревот запалени, стариот го поведува коњчето кон стожерот. Потонуваат во класјето како во бесознание, дребни и леони, ништожни во сјајот на утрото блеснато над гумното. Небаре се нуркаат и извирнуваат колку здив да земат, почнуваат да се вртат околу стожерот, со позлатена ортома врзани.

Се кршат класовите, се ронат, коњчето црносува, стариот земјосува, небото гори, земјата тлее, се бра-нува. Се намотуваат, се одмотуваат, ја дишат праши-ната, црнеат и тежнеат. Коњчето кљоска, стариот подвикнува по него, го храбри или му се заканува. сиреч подлелекнува. Си ги влече нозете, го ора вра-вот, под босите стапала му мрда несоблеченото жито. Сонцето жеже на небото, бело слепило, црн бескрај.

— Додека стариот ја крева првата слама, бели обла-ци се дигаат од ридовите. Втората уште не крената, темна сенка врз полето, темна јанса во срцето. Коњ-чето грува, му се лепи прст по очите и носалките, му се слева жива краста по коремот и садносаните нозе. Се врти, тешки воздишки намотува околу стожерот, дамла го налега гумното. Се лупи зрното под копи-тото, подблеснува како збунето око. Едно одгребну-вање, уште едно, уште едно — злато во прст и пле-ва. Светка, трепери, живо.

Статнува над ридовите, штрепнува срцето во гра- дите. Стариот го остава коњчето скраја гумното и, со сила што веќе не ја чувствува за своја, почнува да го собира врвот. Расте куп околу стожеротт, тежок и скап и на гроб налик. Се нафрла студеникаво ве- триште, крева плева и прашина, го гуши стариот, гаш- тите и антеријата му ги вкоравува. Коњчето се тре- се, упорот го бие во слабините, му ги вее гривата и опашката, ќе го дигне во невринот.

Како во занес, стариот брзо фрла со лопатата од купот, ветерот ги подзема плевата и пращината, зр- ната се ројат како пчели. Небото се распукува, об- лаците се кинат, трештува во ридовите. Коњчето вис- нува како на умирање.

Темно невреме, тешко претчувство. Страв. Рацете на стариот олејнуваат, лопатата му паѓа, колената му се тресат, сиот небесен товар му се урива врз вкоча- нетите плеќи. Сепак, првите капки не ги стигнуваат последните зрна. Грми. Огнени ракови го кинат црно- то шкембе на дождовното небо. Капнат од умор, по- тежок од земјата, стариот одвај влегува во куката и, како пресечен, се струполува врз одарот, крај чисто- то, топло жито. Темно е, надвор плиска, животот се поделил на добро и зло. Зрната блескаат со сјајот на сонцето што свети и по заоѓање.

Потоа стариот се подига, како суво ребро се из- вива над златниот род. Телото му потреперува, сем- нејќи во студеникавата мрачка. Слаб и земјосан, си- от крастосан, со лице потемнето од сљнки на грижа и умор, избраздено и суво, цело печати на страдеж, из- гледа како сениште на клетник, што плодот на сво- јата мака и жртва го гледа со омраза и очајување. Но мислата му е спротивна, загрижена за судбината на создадената убавина што му грее пред очите и во ду- шата.

*

Дождот престана, громовите глупнаа зад ридови- те. Стивна небото, влажната темнина уште повеќе стежна. Сал житото на одарот чудесно сјаеше со светлината на сите денови на своето настанување. Од неговиот сјај тремот се исполнуваше со скришна све- ' ченост. Срцето на стариот тупкаше мирно. некако праз

нично. Неподвижен, изгледаше како да сонува, од убавината на зрелото жито магепсан за навек.

Во еден сосем напредвиден миг, вратата нагло се отвори, дури тресна. Стариот полеоа се сврте како човек што изгубил чувство за опасност. Мокар и зади- шан, придружен од двајца непознати дебелковци со шешири, бувна син му и грубо му се развика што житото не е собрано во вреќи. Стариот молкома ја наведна главата. Синот ги подигна вреќите од под одарот, ги фрли врз житото и му ћареди да ги на- полни. Стариот остана неподвижен и одеднаш, поради некој внатрешен потрес, небаре умре. Синот збесна, викна дека луѓето брзаат да купуваат жито и од дру- гите селани и бездушно го стресе стариот за рамото, да оживее. Овој не мрдна и продолжи, не трепнувај- ќи, да го гледа житото.

•Синот направи полукруг како крвожеден свер, готов да раскине немоќна жртва. Од устата му изби- ваше тежок задув на ракија и гнилеж. Беше нестрп- лив, некаква неодољна и непопустлива потреба, чија смисла ја знаеше само тој, му бараше итно решение. Збеснат, се наведна да ги полни вреќите. Истиот миг, стариот мрдна, небаре покажува дека му е сеедно што ќе биде со житото, дека морал само да го создаде и, штом го исполнил тоа барање на животот и природа- та, се повлокува со чувство дека сетил доволно вос- хит, среќа и ангелско задоволство за себе. Синот се обиде да се насмее како покајник што ја признава соп- ствената неразумност, но стариот не му обрна внима- ние и пак се здрви.

Уште посебен, синот трескавично ја отвори вре- ќата и ги зари рацете во житото. Зрната потекоа како крв од расечени гради. На нивниот жив блесок и ти- вок шум, стариот сенишно скокна, го турна синот и ја згази незаситно зинатата вреќа.

Синот се стаписа како трештен. Отана така некој миг, безумно гледајќи во трговците, небаре ги моли за совет како да постапи. Лицето му потече од подивена крв. Рацете диво му се напрегнаа, грлото му заигра °Д темен нагон, го зали мраќ. Бесот му збуче како

фортуна рикната над житно поле, стеснета меѓу ви-соки и тешки планини.

— Да ти се посерам на житото! — вресна.

Стариот штрепна, пак се изви на одарот и ја наведна главата. Синот рипна, го тресна со тупаница по тшют, јурна кон трговците, ги повлече со себе и, пцу-ејќи, исчезна во темниот двор.

Старецот се скрши, заличе на гуња префрлена преку житото. Дланките му тонеа во зрната, а мракот стануваше потполн. Денот свршуваше во гробна тишина.

НА ЗДРАВЈЕ

По многу подвизи во борбите со волци и мечки, во кои го жртвуваше својот живот бранејќи го стадо- то, и по безброј докази на безмерна верност кон на- шиот дом и кон секој од нас, кучето падна болно. Го искасаа подмолни бесни лисици, влезени во дворот по млада живина. Така, храбрецот што задавил и рас- кинал толку противници посилни од себе, стана жртва на подмолност. Му збувна телото од пена и красти, му зовре во жилите болната крв, очите му пламнаа од црвен оган, го најавнаа муви и буви, се запрета во прст и почна да чемрее. Врзан со синцир за деболото стеб- ло на старата црница, одвреме-навреме завива морни- чаво. Гласот му е лелеав и го исполнува дворот со бол и студенило. Куче, куче, Аче плаче!

*

Сив ден, развеана пепел во очите. Ќе го отрујат, така врзано и немоќно, болно и жално, зашто никаква полза од него нема. Џабе трошок, што леб соптиса! А и гадно е, да повратиш кога ќе го видиш. Ем гнасно, ем опасно! Куче, куче, мама плаче!

*

Откај кочината, меѓу оборот и кокошарникот, во дворот влегува самоукиот ветеринар од Надежник. На- Товарен тутунски игли, врзопчиња спреж, лековито ееме и тревје, со голема канта крволин на рамото, го ДУШка воздухот. Лицето му е набрчкано и вргилаво, ¹¹⁰Д кожата на образите и вратот му се нагроздиле ја- гарци и јајченици. Ми приоѓа, ми се загледува во збув-

натите красти по главата и шепоти со мек и загрижен глас.

„И ти, значи, смрдиш на красЛ?"

Мама плашливо ми го префрла ирамчето преку главата, ми ги сокрива струпките и раните, се тресе и ме спотерува да се скријам во таталот зад нужникот. Докторот трепка и цуцка.

„Сега ќе го заспрежам, ќе попрета троа, ама ќе оздравее!"

Сиот блед, исцеден и изгазен, земјосан во каналот, страдалник од долна земја, тате му се врекнува.

„Правете разлика меѓу човек и животно."

„Добро, де", трепка овој изненаден, „ќе му удрам на кучето игла против беснило". И веднаш се упатува кон црницата.

Се свери околу стеблото, претнува со ногата во пепелта. „Не го гледам", цуцка збунето.

„Запретано е во прста, мувите да не му ги наплукаат крастите", рика деде од мутвакот.

Докторот воздивнува, вади од торбата бело залаче, како велигденска нафора, и, внимателно држејќи го со два прста, му го подава на кучето, шепотејќи му нежно, пријателски.

„Куте, на. Куте, на".

Намамено, кучето ја подига главата и, не стресу- вајќи ја пепелта, го душка залачето. Очите човечки му дошле, болно намаглени и гурдиљави, полни стра- деж. Крупните гурди му се запекле по клепките, црни жилки набрекнале од болен оган, гледа маченички. немо и со чудна надеж дека ќе дандиса, нема да пцо- виса. Го душка залачето и ја врти главата, како да го убедува добриот чичко доктор дека нема фајде од не- говата нафора. Цимолка миг-два, трепери, смуѓавите влакна му се наежуваат и пак се запретува во пепелта. Црни црвосерки, секогаш жедни и гладни, му бегаат од гурдиљавите очи, од крастите и излинетата садносана опашка.

„Удри му една отровна игла", пак рика деде од мутвакот, „да не го удрам јас со балтакот!"

„Требало тоа веќе да го сториш, болеста е мошнс опасна!" го прекорува докторот.

„Ама не можам да се разберам со синот и снаата, ја чуваат крастата како душата!"

Докторот ја извлекува најдолгата тутунска игла, Ё го вжежува врвот на букната борина, ја намачкува со некаква црна маст и подмолно ја вперува кон кучето. Тоа мачно дише во пепелта, ребрата му се брануваат од бол. Врвот на иглата му трепери меѓу влак- ната, чиниш го чеппса или скокотка и одеднаш — му се забодува во вратот. Кучето квикнува, изрипува од пепелта и, тетеравејќи се, го тегне синцирот околу црницата. Возбуден и блед, докторот замижува како човек кој штотуку направил возвишен подвиг. Кучето се исправа на задните нозе, се бапнува во пепелта, прета и се превртува, се свива во клопче и се истег- нува како одрана кожа, завивајќи и лаејќи, небаре волчји глутници го напаѓаат. Синцирот свечка, го стег^ за шијата, му ги корне крастите, му ги гризе раните, го гуши, грцмакот му го сече. Со исплазен јазик, дебел како модар патлиџан, ја лиже црницата, малку сокче да излиже, да си го разблажи грлото, да му облагнат жилите. Жолта пена почнува да му капе од муцката, црни лиги како црви му течат од р'нките.

„Р'гни му уште една!" рика деде.

Докторот послушно вади уште една игла, грижли- во ѝ го нагорува врвот и внимателно ја намачкува маст до половина. Кучето еден миг застанува, збивта од дното на земјата и блуе перунигова пена. Иглата му стреперува над слабините, готова да му се забодде меѓу ребрата, зад левата плешка. Ненадејно, како се- ниште, тоа скокнува молневито и во одмаздувачки бес ја лапнува. Иглата се свиткува како голема јадица, му се забодува во непцето и му избива под десното око. Кучето исквичува продолжително, небо одекнува, зем- ја распукнува и, тешко од отров, паѓа крај црницата. Докторот се наведнува да му ја извлече од муцката, кучето ги фрла кон него предните шепаи и морничаво сржува, бранејќи се од помошта.

„Ржи, ржи, заби се, отровот веќе те озаби!" брбо- Ри, докторот, како да го советува што побргу да си пцовиса.

Кучето збивта, го гризе синцирот, со пената му паѓаат скршени заби. Гласот му бега во темни дале- чини, зад Лешкова Корија, зад Црна Мера и Голот. °таде Душогубица и Надежник. И одекнува си посилно ^и погласно, како громогласен лелек, како пизма и от-

ровна скрб од најцрна неправда што не се исправа, ниту одмаздува. Од тој лаеж, небото се искршува, се дипли на безброј дипли, се претвора во лисје, во трошки, во пепел, во очите пече, гризе, јаде, виделото го гаси, како безграничен тланик, каде никогаш искра нема да заискри, ниту пламен да заигра.

Куче, куче, Аче, Аче!

*

Но сонцето, вечното светило над сите зла и пати-ла, над сите насилства и неправди, ја согорува пепелта, го пали небото, во светлина го претвора и блеска, блеска. Бујниот афион во Суворек веќе венее, се збаг-рува, се брчка како изгорена кожа, и, обесен, се пос-тила по земјата како опинна постела. Се суши почвата, плитар станува, грутки како камен, пука до недог-лед и се ситни, бескрајна прст како гнил паспал, како црвосано брашно, како пепел, врела, дебела, од недоглед до недоглед натрупана.

*

Сив ден, развеана пепел во очите. Докторот си ги мие рацете со катран-сапун и плука накај мртвото куче. Деде излегува од куќата, корбачот му се извива околу чизмите. Ме бара со темен поглед по дворот, не може да ме здогледа во таталот. Мама и тате тре-перат на гумното, немо загледани во отруеното куче. Запретано во пепелта, со глава свртена кон нив, тоа им враќа со сѐ уште незгаснат сјај на жед по живот во крупните, сосема човечки очи: сјај на уште недобиени битки, недоводена љубов, недозаклани сверки, недолаени радости, недоискажана верност. Чиниш ќе рипне, сопствената смрт ќе ја задави и ситната душа на нашата неблагодарност ќе ја парталоса.

Деде му плаќа на нокторот и му ја благословува раката. Вади од пазувата шише препек, го крева, му ја истрива устата со дланката и испива три голтки.

„Ај на здравје“.

Пије и докторот, го врзува кучето со тел за вратот и го одвлекува кон Душогубица.

Во дворот, штама. Мама и тате треперат во гробна тишина. Деде испива уште три голтки, си го сокрива шишето во пазувата и шликнува со корбачот.

„Што гувеете! Неопходноста од здрвје е безми-лосна!“

РОДЕНДЕН

Среде небо сонце ужарено, среде гради срце по- парено. Отаде Матицата јалови ниви, кичури од капини, коприви и бозгел по меѓите, колку да има куче да се измоча. Грбави црвци, масни и гнасни, се издолжуваат и собираат, вријат како гнила мрша на припек. Висат и по гранките на црниците и тополите, по лешките и овошките, како саѓосани вериги, несат жолти јајца сиреч штирово семе, цело поле испосраа. Полни енде- ци зовриена смрдеа, ни пиле ја чопка, ни свиња ја шљавка, ни жива вар ја гори. Катавечер орачите ги потрупуваат со бразди, ката утро испливуваат триж намножени и помрсни, ни ливче, ни коренче да не кукне. Лазат накај Робово како црна п.оплава, се ка- чија на покривите, нагнаа низ капаците и оџаците, влегоа во ноќвите, ги гнасят амбарите и бунарите, пришт и плиги до ћолена. Моми тртлести тешки тез- гериња накај каналот изнесуваат, цревата си ги блујат по сокаците. Баби грбави и жени распатрени тешки метли витлаат; не се дометува, не се дочистува, полни дворови гнасотија, нема каде око да почине, ни душа да здивне од гадење.

Во најдлабоката бара на ѓолот баровски, под сен- ките на вргилавите искривени врби, лежи стариот би- вол и воздивнува. Си ја нурка белочелата глава во скисната густа вода, полна жабјак, турски риби, жед- ни пијавици и јаглен црвци тињојадци. Долго жебур- ка, црни меури како јајца на темна водена лишка пли- ваат накај шамакот. Му викам да стане, да излезе од топлата тиња, да си одиме дома. Сонцето се врти, се издолжува, се размножува. Мандакот трепка, ги прчи Р нките и ме прска со црвчиња. По гурелавите трепки

му се лепат едри сиви муви, ж'нкаат стршени, сашти- сани од жега. Упорна тресопашка, како од потреба со зла смисла, му скока по белото на челото, меѓу рого- вите, околу коренот на ушите, и брзо чопка болви, мо- зокот му го клука. Црвен песок ми крцка во слепооч- ниците, пладнето ми ги цишка црнките. Стемни-самни, темни-самни ми прават очите, на пука пладнина денот поцрн од биволот.

На летиштето, отаде каналот, зад лешките и змијарникот, бучи авионче, сиреч грми, небо и земја тресе. Летнува над ридот, кружи и над полето, се виши над селото; се виши, се виши, до неврин се крева, до зеленото небо, до најмекото синило, до залисаната ду- ша на бескрајот. Окоето солзи, погледот одвај го досе- га. А таму, горе, во тишините, во свилените, стивнува бучавата, престанува маката на вишењето: од долното крило капнува бела капка и блескаво паѓа. Еден, два, три, четири, пет . . . Се отвора подобранче, лесно и бело како густо глуварче, и лебди во бистра синевина, спие на чиста светлина. Боси, лишави, долномалски дечи- шта, со острижени глави како свински тикви, протр- чуваат покрај ѓолот, врескаат весело и слободно, итаат накај летиштето да летаат. Ги газат гасениците, ги прескокнуваат ендеците и гинѓерлаците, летаат накај авиончето, накај вишините. Срцето во тиња, жабјак и црни купишта црвци ми го гмечат. Оф срценце, леле поленце, мале маленце. Летнувам и јас накај летиш- тето, го оставам биволот во смрдливиот ѓол. Леткам, леткам над трските, леткам, леткам над лешките, над нивјето, над црвјето. . . Деде одеднаш рикнува биво- лешки и тупач како камен ми го крши рбетот. Бол во клечките, ми се скусуваат нозете, ми се згрчуваат жилите, паѓам поочи врз гасениците. Биволот рика, деде вика, и тепа, и тепа, врели ежови ми пика во писките, ситна срча во коските. Среди шамаците крес- каат гушавици, во гушите жаби им се гушат. Кај си тргнало куче краставо, жива краста те изела! Ке те врзам за опашката на биволот!

Авиончето се заплеткува во лешките и низ трските паѓа во жабјакот. Мало, сиво, со шарени двојни крилца, како комарче. Му се врти перката, зајдува, се успива, не може од тињата да го извлече.

му се лепат едри сиви муви, ж'нкаат стршени, сашти - сани од жега. Упорна тресопашка, како од потреба со зла смисла, му скока по белото на челото, меѓу рого- вите, околу коренот на ушите, и брзо чопка болви, мо- зокот му го клука. Црвен песок ми крцка во слепооч- ниците, пладнето ми ги цишка црнките. Стемни-самни, темни-самни ми прават очите, на пука пладнина де- нот поцрн од биволот.

На летиштето, отаде каналот, зад лешките и зми- јарникот, бучи авионче, сиреч грми, небо и .земја тре- се. Летнува над ридот, кружи и над полето, се виши над селото; се виши, се виши, до неврин се крева, до зелњното небо, до најмекото синило, до записаната ду- ша на бескрајот.. Окоото солзи, погледот одвај го досе- га. А таму, горе, во тишините, во свилените, стивнува бучавата, престанува маката на вишењето: од долното крило капнува бела капка и блескаво паѓа. Еден, два, три, четири, пет . . . Се отвора подобранче, лесно и бело како густо глуварче, и лебди во бистра синевина, спие на чиста светлина. Боси, лишави, долномалски дечи- шта, со острижени глави како свински тикви, протр- чуваат покрај ѓолот, врескаат весело и слободно, итаат накај летиштето да летаат. Ги газат гасениците, ги прескокнуваат ендеците и гинѓерлаците, летаат накај авиончето, накај вишините. Срцето во тиња, жабјак и црни купишта црвци ми го гмечат. Оф срценце, леле поленце, мале маленце. Летнувам и јас накај летиш- тето, го оставам биволот во смрдливиот ѓол. Леткам, леткам над трските, леткам, леткам над лешките, над нивјето, над црвјето. . . Деде одеднаш рикнува биво- лешки и тупач како камен ми го крши рбетот. Бол во клечките, ми се скусуваат нозете, ми се згрчуваат жилите, паѓам поочи врз гасениците. Биволот рика, деде вика, и тепа, и тепа, врели ежови ми пика во писките, ситна срча во коските. Среди шамаците крес- каат гушавици, во гушите жаби им се гушат. Кај си тргнало куче краставо, жива краста те изела! Ке те врзам за опашката на биволот!

Авиончето се заплеткува во лешките и низ трс- ките паѓа во жабјакот. Мало, сиво, со шарени двојни крилца, како комарче. Му се врти перката, зајдува, се успива, не може од тињата да го извлече.

чен јад, ми олеснува до занес. Понижувачкото насил-ство се претвора во чувство на возвишена победа над тешка неправда. Да можам, уште погадно би му се ис-поганил во муцката.

Голема црвено-модра, дури црна мравка, со блес-кави мрежести очи и намовнато рило, изрипнува од главината на врбата и побрзо од стрела ме прободува под левата цицка. Ми се стегнува и свива срцето од врел бол и тешка и леплива кал, одвај се издишувам. Мравката ме гледа со илјада зеници, полни чудна си-ла на неподмитлив поробувач и извршител на најстро-га казна. Го подига рилото, одеднаш како колец за врзување биволи и, бавно движејќи ја главата, го ус-тремува право кон чопчето. Небаре ме вкочанува со ледена маѓија, мравката ме гушнува со канцестите но-зе, налик на боцкилав тел, и ми забива безброј рѓоса-ни куки во слабините. Врелата s'мба на нејзиното рило ми го копа окцето на чопчето. Гранките истиот миг се кршат и предавнички ме фрлаат во жабјакот, во темна инка од распнати полноглавци и сплетени пијавици. Над главата — вител од мравки, изглодани врбови гранки и гасеници, небото го покриваат облаци од кат-ран и капат како црн смолест дожд. Очите на биволот растат; рига глогови и чички; црно трње и драки ми плука во лицето, ме бодат ситни игли по бедрата. Ро-говите му се истегнуваат и извиткуваат, ме обземаат околу половините, како клешти, а јазикот му се извле-кува од модрата челюст и, треперејќи како блескава змија, ме плеснува по градите. Потоа, молневито лиз-гајќи се, ми се намотува околу гушата. Бели ѕвездич-ки, како искрички, стреперуваат над ѓолот и вчасот гаснат, се затвораат сите сирки кон светлината. Ти-њата ме голта.

Мамооооо! Татеееее!

Волшебната сила на смртниот страв ме исфрла како тежок труп во свежата летна ноќ со мирис на густа роса и спечени лубеници. Над чардакот белее суво утро. Врбалаците, лешките и далечните брестови и тополи се наежиле од блесокот на небото. Во мре-жавата темнина — тешка тишина, исчекување на да-лечни мачнини и зла. Врзан за најдебелата врба, ста-риот бивол болно рика. Јамболот кукурика на кама-рата, гаштерлијата се напрега од сарајчето. Патците

тегнат жедни шии во котарката, кокошките се нагроз- диле на буништето, си ги раскажуваат штотуку завр- шените сонови. По таванот претрчуваат глувци како шупливи ореви; од голите исчадени греди паѓа праш- твиво просо. Тате 'рчи, грлото му е затнато со глувчо- вина; мама подзапира во здивот, а на оцакот откај оборот и бунарот, свртена накај прагот и портата, пла- че осамена кумрија, темни неволи коби.

Ми студат бедрата, кожата ми се грчи од остри осили. Ме боцнува студена оса, раката се мушнува кај чопчето, пофаќа внимателно: мокро. Мокри гаќи, мок- ра постела, тврда како натапчена водоврична земја. Густа реа на моч ми го магли челото со жолто чувство на мувлосан јад и кисела тиња, се разлива по чарда- кот, ја затакнува целата куќа. Мама и тате веќе ми сноват над главата, како крај одар на неизлечлив бол- ник. Лицата им се искривени од длабок грч, во очите имаат густе сенки на очај, како да се случило од страшното пострашното и небаре јас сум единствениот виновник. Мамо воздивнува, тате дроби бигор со штрби жлебени, а деде рика биволешки: „Еден ден тој и на лицето ќе ни се измоча!“

Потоа самна ден со раскав воздух. Сè беше на- видум обично, како што сме навикнале да го доживу- ваме и дандисуваме. Само стариот бивол со помочано лице остана да ми лежи во крвта, среде жабјак, трски и гасеници, како жива слика на мачна судбина и бес- мислен грев, заштитена од промени за вечни времиња.

Небаре ми го сонувала сонот, мама ми приоѓа пла- чејќи. Ме собира во пазувите како пиле.

„Среќен роденден.“

СИТНА ДУША

СЕМЕЕН РУЧЕК

Седат околу големата синија, мажите крстомат. жените со нозе под себе, децата на коленици и шли- паат чорба. Шлип! Шлуп! Шлип! Кој од кого посилно. Тој тивко ја полни лажицата, ја крева внимателно, елегантно држејќи ја со врвовите на прстите, зинува одмерено, ја потпира врз долната усна и ја празни. Потоа жвакнува еднаш-двапати, голта полека, ја земѓ со левата рака крпата и нежно, како да допира зени- ца, се брише. Децата го погледнуваат подзачудени и го имитираат, а возрасните шлипаат како водопад, це- ло село да ги слушне. Тоа го нервира и одвај се воз- држува да ги прекори, особено што спотнати од вре- лата чорба и потшмркнуваат, па нему почнува на му се гади. Сркнува уште еднаш, ја остава лажицата и, бри- шејки си ја устата, погледнува низ прозорецот. Во бавчата ги нема повеќе нежните олеандери; место нив извиткани притки и најлон, жолт и рапав како краста. Потоа јадат оризник со петел. Ги гледа како си ги преполнуваат устите, ги стегнуваат вилиците еднаш- двапати, се напрегнуваат и, со очи овргалени од напор, голтаат. Меѓу два залака, ги креваат чинковите чаши и со грготење пијат густо црно вино, оближувајќи си ги усните и подригнувајќи дебело и мрсно дури од шкембето. Тој уште не почнал, тие веќе завршуваат. Татко му ги гризе ковчињата, ги крши со забите како ореви, ги смука и соцвакани ги трупа пред себе, како на буниште. Влакнестите дланки, со груби дебелы пр- ста, му мирисаат на овча пот, на арско ѓубре и пресно млеко. Тој мирис го враќа мигум детството. „Ега, дал господ, векот со бело млеко да си го изживееш, црна земја да не ораш!" му вика баба му, гледајќи го како ја тапка земјата бос, небаре ја понижува.

Мигот гасне. Тој го гмечи јадењето, не може да го внесе во се- бе, му се гади. Мајка му го прашува да не е болен. Ја теши, сосема е здрав, но, онака, не му се јаде.

Пред ручекот беше излегол во полето да се про- шега. Чекореше сам по меѓите, прерипнувајќи водич- ки на кои како дете правел воденички од шумки и со часови го гледал сончевиот круг на нивните колца; пак ги газеше стрништата по кои самоќ пасел овци, трепкајќи со сите ѕвезди во душата. Беше тивко, ре- чиси пусто, немаше жива душа да го сретне. Сонцето блескаше над ридот, тој мижеше. Еден миг си ги истри очите и низ маглата на споменот го здогледа Самиот Јавор, одделен од гората, како болен. Крај рапавото стебло стои Личен Ангел Докторот и јаде како крв зре- ла лубеница. Рацете му се бели, дури провидни, сите жилички му се познаваат. Лицего му е бледо, испие- но, усните тенки и мазни, очите крупни и исполнети со чудна тага и самотија. Стои на налани, како оста- вен, и чека да го приберат. Тој го гледа скриен во су- ви сончогледи и му изгледа некако «естварен, како привидение.

Кога и да се вратеше Личен Ангел Докторот од Солун, сè така сам и замислен, отсутен и нем, шеташе по полето, или со миризлив сапун, црвен како каран- фил, и со снежно бела крпа на рамото, излегуваше на чешмата да се мие. Носеше толку бела кошула што се плашеа да не му ја извалкаат со погледите. Му при- оѓаа збунети и срамежливо се ракуваа, внимавајќи да не му ја повредат нежната дланка. Тој широко се нас- мевнуваше, а луѓето брзо се оддалечуваа како винов- ници за тежок престап или грубост. Пак остануваше сам, немо загледан во небото или во водата што не- сопирливо истечуваше од чешмурките.

Го чекаат сепак да касне малку од оризникот. Тој штрепнува како да се буди од сон, ја поттурнува чини- јата напред и им предлага да си продолжат, да не се обзираат на него. Едната од снаите принесува татлија. просто благо од остро пченкарно брашно, пресно мле- ко, патчоови јајца и младо сирење. Тој откинува пар- ченце и одвај го проголтава, го гребе во грлото како песоклива земја. И тоа го потсетува на несреќа чие дејство не може да го спречи ниту избегне, иако ѝ ги знае причините.

Истиот миг ги сети на своите дланки тврдите, рас-кани и тешки рачишта на браќата. Излегоа од нај-понските фолии како од заседа и се згаснаа накај него Кал по рацете, кал по лицата, косите мокри, кошули-де им се залепиле за мршите, гаштите им висат како ча ги наполниле. Смрдат на тешка земја, им бие од градите реа на вештачко губре и пестициди. Му притр-чуваат детински насмеани, со запалени очи од радост и разголени заби, подгорљните усни им пукаат од нас-мевката. Бате! Бате! Трчаат да го гушнат, да го бак-нат, да го измилуваат. Тој застапа како стаписан, дури се уплаши и брзо ги пружи рацете да ги задржи браќата барем на чекор од себе. Тие вмигот застапаа како пред светец: „Да не те извалкаме, бате, да не те искашкаме, златен!" Му ги помилуваа дланките како на Исус Христос, трепкајќи пред белината на него-виот костум и шеширот. А тој се ежеше под кожата, чувствувајќи чудна непријатност од тие допири и гад-лив отпор спрема тие изливи на нежност што го нав-редуваат и понижуваат.

Тоа чувство на гадење му се јавуваше и порано, особено лете. Но вчера се претвори во несносно изма-чување. Само што разбрал дека е дојден, довјаса бра-чедот Гого. Си облекол ново, се измил со прашок за перење, кожата му се затегнала како изгорена, тврда и рапава како серт-книга. Му приоѓа онака крупен и буцмаст, зинал во насмевка, усните пржени колбаси. забите гнили лубеничови семки, му жолтеат лигави жвала. Тој уште од далеку, си ја испружи раката да го запре, но Гого му ја грабна, го повлече срдечно, го гушна со другата рака и трипати го бакна. Се смее Го-го, а устата му смрди како гериз на припек. Веднаш по него, еве ти го чичов Кол>о („Кај си братче, од една Цицка сме цицале, една мајка нѐ доела") и почна да го Ушка. да го стега, да го гмечи и бацува, сѐ уста на уста и тоа десет пати! Ке го задушеше дури. Таман ЗДивна од него, му се нафрли Ајде-Ујде на тет Нета.

Тој го исплефка со бацовки, па уште и неизбричен, а една остра брада — коњи да тимариш — лицето му го излупи. Ами потоа, кога се заредија, леле мајко, т-овој, бат-оној, чич-овој, чич-оној, сѐ роднина до Роднина, а покрај нив сосем непознати којовци-мојов-и > Цела куќа се наполни. И сите го избациваа, кој во

образ, кој на уста, и никако не можеше да ги запре. Душата му се исполни со одвратност и одбојност, Ке му пукнеше од лигав презир и гадење.

Кога ја дојадоа татлијата, го запрашаа за Солун, за највисоките згради, морето и бродовите, за кои се интересираа при секое негово доаѓање. Им ги повтори по којзнае кој пат истите одговори, сожалувајќи ги како идиоти. Потоа куќата ја исполни штама како син камен. Молкот траеше до донесувањето на петровките јаболка. Сите грабнаа по една и почнаа да гризат, от- кинувајќи големи парчиња од кои им се дуета образите како крастави жаби. „Апни си јаболче“, го понуди мајка му. „Немам новче и чинивче“, одговори прекор- но, како навреден. За миг сите престанаа да жвакаат и се вгледаа виновно, оправдано посрамени. Мајка му ахна, најмладата снаа рипна како попарена и веднаш му принесе голема чинија и долг нож со дрвена рачка, снебивајќи се што нема помал. Тој се обиде да се нас- мее, ѝ рече благодарам, но не го допре ножот, зашто знаеше дека служи за колење свињи. Зомладиот брат најде за потребно да си ја прекори жената: „Пујко една, не можеше ли на бате да му ја донесеш балти- јата да си пресече јаболко!“ Тој пак се насмевна, по- румене во образите, го зеде најголемото и најцрвено јаболко што сите го оставаа за него и нервозно го гризна. Откорна голема апка и, додека ја цвакаше, се загледа во јаболкото. Гризнато, како рането, со откинат дел, му се стори жално и болно. Вилиците вмигот му се вкочанија: таа апка, одгризната од убавата целост на јаболкото, не можеше да ја голтне. Сети грч во гр- лото, како да се гуши, се стресе и ја исплука во кр- пата.

Не дочека ни да ја раскренат синијата. Стана, си го облече палтото и, не дозволувајќи им да го бакну- ваат и гушкаат, излезе низ Суворек, накај џадето. Зи- нати од недоумица, подголгнувајќи надеж за нови средби, се наредија на ендекот како на меѓа што не смеат да ја пречекорат. И додека тој тонеше во стае- ните бои на полето, решен сосема да го заборава семеј- ниот ручек, тие почувствуваа блажена гордост што имаат своја крв во Солун, меѓу ангелите, од иста па- ница со господ да срка.

ГРАД ГРАДЕН НЕДОГРАДЕН

Седиме во мутвакот, околу големата маса, кркаме. Славиме именден, на секоја чаша наздравуваме за многу години. Топло е, запурничаво, стаклата на про- зорецот спотнале, водени жили пуштиле. Се разгова- ра за ЖИВОТОТ, времиња се враќаат, мртви воскресну- ваат, секој миг врие од живеење, долг колку векот, широк колку светот.

Околу се растрчале дечурлија, алавангерица, да- веница, едно друго јавнува, едно друго препнува, врес- котавица, веселија како порој. Најубави и најживи се близнаците на Зелен Велко, бр.атучедот, врсникот.

Кој се надеваше дека и тој татко и домакин ќе биде! Ни ука, ни бука, цел смотан и завеан, за мајтап му служеше на селото. Некаде од горите му ја довеле невестата, го привенчале на стрина и чиче за утеха, зашто друго чедо немаа. И . . .

Го гледам како дете. Го фатила стрина за раката, го влече накај нас. „Ајде синче“, ми вели, „покажи му на Велчо што сте учеле во училиштето. Тој не знае, не разбрал. Помогни му, ти си поумен. Ајде, златен на стрина, братучеди сте, браќа, треба да се сакате“. Ми зборува со еден многу тажен и тивок глас, дурц ќе ^{ме} расплаче. И некој подарок ќе ми тутне во пазувата или џебот, зашто знаеше дека не сакам да го подучу- ^{вам} Велко. Се срамева од него, не го признава за жив, ^{не} за брат. Штом ме погледнеш со оние свои големи, ^{со} тапа рамнодушност исполнети очи, ми идеше да по- ^егнам отаде ридовите и никогаш да не го видам. И ^љ ^р ^Г ^В, секогаш кога ќе го испратеа кај мене сам. Бев У морен ^{да} својата надмоќ и не сакав со никого да

ја делам. Бистроумноста беше мое небо што никој не може да го достигне, врв на кој никој не можеше да се искачи, царство во кое никој не смееше, да влезе. А Велко го загрозуваше на чуден начин, како краста. Затоа го мразев и го навредував, а тој молчеше, тажно помирен со својата судбина на безвредно суштество. Така мирен, како малаче на жега, ме измачуваше дурц и во сонот.

Но времето, за среќа, брзо течеше, па тој си оста- на да окапува по овците, а јас заминав на ука во Скопје. Кога ме испратија, чиче и стрина ми дадоа пакет со храна и облека, да ми се најде — од Велко. Минувајќи покрај чаирите, го видов легнат на купиш- те суви сончогледарки. Гледаше како ништо да не гле- да — празно и безживотно, и преживаше. Таа негова слика ми се вржа во свеста и душата и речиси од са- миот почеток на мојот градски живот фати да ме оп- седнува и исполнува со чудна тага. Со тек на време почувствував силна виновност спрема него и почнав искрено да го сожалувам, како да искајувам тежок грев. Дури и плачев. При тие изливи на жалење, како по прележана болест, ѝ се предавав на идејата кога ќе ја завршам уката и станам ценет и угледен човек, сè да сторам за него, да му го исполнам здравото тело со жив дух, да го направам рамноправен со другите луѓе.

Мечтаев, меѓутоа, не успеав.

Еве го Велко, онаков каков што си беше. Молчи и крка, гнете оо една застрашувачка сила во вилиците. Близнаците му се качуваат на грбот, му шепотат неш- то, тој тромо клим.а со главата. Крај него се стуткала жена му, ситна и сива, горска јаребица. Чиче и стрина одамна веќе ги нема меѓу живите, ги споменуваме кол- ку да им лекне земјата што ги притиска. Велко е до- маќин, татко, ничија грижа и помош не му се потреб- ни, си ш живее животот како што го учат природата и нуждата. И ништо не му недостига. Најспособен гра- динар станал во Затник. Неговите пиперки ем најрани ем најарни — за изложба!

Веќе заматените денови од нашето детство изгле- даат како измама.

Одвреме-навреме, некој од гостите ќе почувствува потреба да ме замоли да им простам на простиот му- абет. Тоа си знаеме, тоа си баеме, ќе објасни виновно-

А разговорот полн со живот: се сее, се жнее, се бере, свадби се прават, деца се раѓаат, се сидаат куќи и обо- се патува, се продава, се купува... Зборовите и ^ечениците — да не можеш да им се наслушаш! Сè слика до слика, сè живо и јасно, убаво и возбудливо, природно, здраво и топло. Душа! Ги слушам и полека се оддалечувам од себе, се гледам како во огледало. И се прашувам кој сум и што сум меѓу овие луѓе, на чело со Велко. Што претставувам за нив, што за себе? И на чија страна е вистината — на нивната или на мојата?

Така стварноста на мојот живот се судрува со стварноста на нивниот.

Тој судир е како гром. Се стресувам, ме облева пот како во треска. Брзо го отвораат прозорецот, блик- нува студен, чист воздух, како син планински водо- пад. Бурнс» ми го мие бледилото од лицето и ми го бистри погледот, ме исполнува со свежина. Надвор е тивка зима, белината на снегот се претворила во бес- крајно спокојство. Погледот кон белите ридови, што како скреж сраснале со небото, ме успокојува. Види- кот е чудесно нежен, дури неств>арно убав. Во него мислите ми стануваат неважни и неможни. Светот е голем и животот има многу изгледи. Вистината е како вселената: секој човек — еден видик.

Извинувајќи се што заборавиле дека сум изнеж- нет, затоа што не живеам во затнат Затник, ами во градот, во рајот, ме прашуваат како ми оди работата, дали напредувам, до каде сум стигнал, какви планови имам и ќе се чуе ли наскоро дека сум станал големец меѓу најголемите големци. Ајде и од овој наш Затник нека излезе еден голем човек! Одговарам со: онака; °ди некако; па не е лошо; ќе видиме; не се знае, но надевам. На тој начин ништо не кажувам, но ја со- ^чУвувам учтивоста. Тие климаат со главите, покажу- вајќи дека се свесни оти ни не очекувале да им из- несувам вистини што не ги заслужуваат, за кои не се Дораснати. А всушност немав сили ни храброст да им ја кажам вистината за себе, не оти ќе ги разочарам, ^{Нит}У поради тоа што таа ги интересира само колку да ^{се} ^ајдат на муабет, ами од една нагла и недвосмисле- ^а ^{Пот}Реба да ја прикријам. Да, да ја прикријам. Од ив. Од луѓето со кои сум пораснал и од кои по некој ^{ac} ќе се разделам. Од Велкп'

Ме сетија збунет и пак побрзаа да се извинуваат што ме дават со своето глупаво љубопитство. Масата се покрива со нови јадења и слатки. Гозбата и разговорот немаат крај. Се чувствувам попријатно што не сум повеќе предмет на интересирање. Тоа ме смирува и се сокривам во слушањето, следејќи ја играта на децата. Близнаците на Велко ме погледнуваат со своите чудесно сјајни и умни очи, како да ми проштеваат за детските гревови спрема татко им. Тој ги милувџ по косите и покажува со рака кон мене, велејќи им дека сум им чичко, многу умен и учен, прв по способностите, најодличен, гордост на нашиот сој! Ако бидете вредни, ќе бидете како него, им вели. Близнаците му ја гушкаат дланката и срамежливо се поднасмевнуваат. Спокоен е и тежок, исполнет со сигурност и цврстина на даб со длабок корен, ништо не може да го изненади и потресе. Го допива виното од чашата и станува. Веднаш, како под дејство на виша сила, рипнува и жена му. Објаснуваат зошто мораат да заминат, благодарат за гостопримството и се поздравуваат со гостите.

Мене ме оставаат за крај, како круна на протоколот. Велко ми ја стега дланката, ме бакнува и, гушкајќи ме, ме кани прагот да му го пречекорам, да видам каде живее. Жена му додава дека изградиле голема куќа, купиле модерен мебел и лустери од Солун, дека не се ептен долни та да се срамувам да ги посетам. Ние сме си прости селани, ама си се трудиме, вели Велко. И додава: ама секако дојди, та браќа сме! Му ветувам, иако веќе знам дека тоа сигурно нема да го сторам. Дека не можам!

Излегувам со нив од мутвакот, си обувам длабоки гумени чизми, си наметнувам долго палто, се поздравуваме уште еднаш на гумното: уште еднаш им ветувам дека ќе ги посетам и тргнувам кон полето. По неодољна нужда!

Го газам снегот, нозете ми пропаѓаат до колена. Ги чувствувам тврдите струпки на угрите, смрзнатите корења на житата и луцерките, дланките на меѓите. Навеан врз нивите, снегот го прикрил немирот на почвата. Личи на облаци гледани од аероплан, легнати врз полиња и ридови. Тишината над белината — тишина на небесен бескрај. Чекорам како исполин, ста-

палата со апокалиптична сила го гмечат дребниот чо- вечки свет под меките облаци што ја одделуваат зем- јата од вселената. Излезен сум од таа меѓа на човеч- киот поглед, кренат таму каде сал мечта луда стига. Чекорам во занес.

Одеднаш, како сеништа на зла коб, пред мене се исправија две многу тенки и мошне високи тополи. Застанав изненаден, дури уплашен. Ја подигнав главата кон нивните врвови. Погледот ми замрзна. Иако ги знам од дете, сега ги гледам прв пат. Две истег- нати раце кон небесниот свод, кон некоја височина на спокој, занес и сигурност, кон некој видик на надмоќ. Гранките им се ситни, густе и испреплетени како нап- регнати нерви во нежната кожа на небото.

Се свртев и потрчав назад. Неколку пати паднав поносечки. Ме дочекаа со смеење, сум се одвикнал да одам по нерамно. Некако подмолно се стемни, гостите незабележливо си разотидоа. Завладеа длабок и чуден молк, како по погреб.

ЦРЕВО

Обичен ден, со средно сонце. Минува Цреварот, црева и шкемибња влече, смрди до небото. Цел живот влече смрдеа, на грозна нужда ѝ слугува. Застанува пред широкиот двор на Гаљо, трепка како удрен. Га- љовите синови се шуткаат од оборот до бунарот, од бавчата до куката, го пцујат, со тупаници му се зака- нуваат, асли безумници. Мижав и кежав, Цреварот по- лека продолжув-а, патот да си го изоди, нејасното да си ги исцука.

На лага време, на душа бreme!

*

Тие ли беа или од убав сон привиденија? Од природата лични, огреале со достоинство, да не можеш да им се нагледаш, без потекло во правта и скрната на пустата Гаљова сиромаштија! Едниот управник на Задругата, другиот благајник, сѝ рака под рака, свети Петар и апостол Павле! И сѝ со едни широки насмевки, цел свет блажевина да се наполни! Стариот Гаљо вош- ки го изедоа, закрепи како бурјан, како добиче легна во гинѓерлаците, во живи змии запретан. Галиба сиот таксират во дупката си го однесе, та синовите ангели му станаа, на рајот крајот му го најдоа!

На тежок ум, лесен друм!

*

Помладиот повеќе тафра правеше. Облекол едно свилено палто, мазно како џам, се враќа од градот на пајтон. Седи како цар, паша распашан, на бело стапче со златно главче потпрен. Се лула пајтонот, лулка бе- бешка, карши Алчовите ниви минува. А таму, зад ло- бодите, Ленчето на Алчо копка, како потполошка прет-

ка. Ситно ама стегнато и напнато, ем третлесто, како бадатче, да го пипнеш ќе се распукне, во рацете ќе тлт се отвори, зрело и медено. Стапчето го удира пајтонцијата по рамото: „Дооч, Дорчо!“ Пајтонот стои и се нишка, Гал>овиот галеник се смешка и сербезливо дишка. Потполошчето си го по- дига главчето и, истиот миг, се сокрива во коштранот, го нема. Гал>овиот јунак потсвирнува како на манак- лија галабица. Ленчето се исправа, образите ќе му се стопат од руменило, крв ќе му прокапе од усните. Од растреперените гради му бие врелина на скипнато мле- ко, пајтонот го залива. Коњот фркнува и немирно стру- га со ушите. Наоколу жива душа нема, аргатите како полски глувци чемреат во тревјето и трапјето.

— Ленче, ај ела малку! — се накашлува Гал>ово- то конте. Потполошчето на Алчо се наведнува, во земја да се зарие. И молчи така ничкосано, се заграбило за коштранот, крвта да не го одвлече по убоста на лудос- та. Срамот на Ленчето сила има колку смртта, а убос- та на Гал>овиот син — колку ѓаволот! Ја тегне за гра- дите и колковите една врела моќ со корен во дамари- те, ѝ ги мати видот и умот, во грлото цело поле гори, во ушите ридовите и небото баботат. Гал>овиот ѓавол чека, сонце на пладнина, грее, омајува.

— Ленче, ај ела малку! — се слуша зад лободите. Рацете ѝ олабавуваат, коштранот се лизга, нозете тргнуваат, срцето тупка во пајтонот, небо и земја ни- ша. Му приоѓа, застанува крај ендекот, се топи од сра- мен пожар. Се раскопчува блескавото палто, сиот оган го со- бира, се префрла преку неа и — пајтонот го занишува светот во опивни мириси од далечни, никогаш видени земји, цвеќиња, овошки, светлина и топлина што сти- гаат до гола душа. Дишка пиленето под крилото, блену- ва, а пајтонот санким лаѓа плови, сал нишка, блаже- вина бранува.

Вечерта, во мрачката, трчка Ленчето по сокачето откај Гал>овци и плаче. Солзи по образите, крв по но- зете. Ѓ летка фустанчето како искубана перушка.

Сила милост не признава, лага љубов не знае. Некни Тинчето на Димчето, понекни Севдето на Фер-дето, уште понекни Рончето на Гончето. .. Како по-разија: а ја сретне, а ја кутне.

Пуста Задруга, сила волшебница.

На славата на Донката, синовите на Гаљо прваци, а ни род ни пријатели! Се заиграло оро, свирките пла-тени, домаќинот да поведе. Е не. Постариот арслан на Гаљо напред, помладиот до него, домаќинот згазен ка-ко пачавра. Дома му, на слава крстена! Ех бре бате, свезда си, вика помладиот- Ех бре братче, лавче си, одговапа постариот и удри по масите, клоцај, крши и истурај, гази по честа и достоинството и на живите и на мртвите Донковци. Рипнал Донката со родата обра-зот да си го брани од навреди и понижувања. Тој збо-рови, синовите на Гаљо пцости; Донката плукање, Гаљовите — тупаници; црева станала работата. На су-дот — Донката ем тепан ем крив, Гаљовите арслани ем тепачи ем прави!

Секој делник празник, секоја недела гозби! И сè со мазен свет, бел како млеко и нежен како свила! Под липите на Миросница, трпеза за апостоли, уште господ недостига. Вина густе, јадења мрсни, маслин-ки во кајмак, ореви во мед, па моми со тамбури... Се истура свежиот здив на липовите кори, гали, воз-несува. Потоа прокопасниците на Гаљо ќе седнат на моторетката, врррр, бррррр, по цадето бели олбаци дигаат, на небото се искачуваат. Оди стигни ги со боси нозе и распукани пети!

Како насоне, за едно кусо лето, на местото- на кривата, гнила и мемлива долмалија куќарка, бела палата подигнаа, од црквата поголема, од тополите повисока. Розови балкони како момински гради, зеј-тинлии џамови како насмеани очи, од Миросница ко-га гледаш на небесно здание ти личи. Еден од мајсто-рите, од помладите и неуките, ги прашал Гаљовите ју-наци од каде толку пари за рајско здание. Во бели кошули, да те ослепат со белина, со чаши црвено ви-но, овие се насмеале. Помладиот станал, дошатреал До мајсторот и го плиснал со виното.

— Од нули! Нула по нула — кула!

И го ритнал по муцката да не му јаде многу измет.

Кога ја стокмија куката да ти се чини дека ќе пропее како жива убавина, постариот се ожени. Зе- де една личотија од планинските села, чиста како ро- са, здрава како пролет, иебаре од ангелско колено. Кој дојде на свадба се восхити — во светот на меч- тите стигнал, рајската желба му се исполнила. А дој- доа сите што беа чуле за чудото на нулите. Јадење и пиеење до безумност, небото, ридовите, лаките и чаири- те, исушени, келави и распукани, личеа на срма и ка- дифе. Гозба како во бајки и соништа!

Кога уживањето беше рамно на најнестварен за- нес, ненадејно, се здаде едно ципче откај градот. Стиг- наа милиционери, насмеани чиниш сватови. Слегуваат синовите на Гаљо од балконот како од облак, со на- смевки, сакаат да се ракуваат, а овие — ни пет ни шест — окови на рацете! Забрче моторот, крена пра- шина, ципот исчезна. Останаа свадабрите како доби- ток на слатина, огрубе полето, се вкорави небото, са- мо куката на Гаљовите синови блескаше со многу кле- та убавина, за жалење.

Тој ден Цреварот трипати црева влечеше, не здивна.

Шара со нозете низ пепелта, криви траги остава, судбината си ја пишува. И ете пред дворот на Гаљо застанува. Стара е светлината, стара е прашината што му ги соли дробовите, стари се ридовите што му го стегаат окото. Но времето се изменило, ден од ден се одделил, ден на ден не личи, ден на ден не му ве- рува!

■ Како од прастаро минато вратени, од страшна приказна излезени, од зла магија оклетени, синови- те на Гаљо сноват по гумното. Тимбите острижени, лузни по челата и телата, плеките од невидлив товар подвиени. Рацете им се потсушиле, усните им распу- кале, им се истенчиле, бостански плашила станале.

— Бате, не признавам! Не! Неееееее!

— Што бе, не признаваш?

— Нулите! Нулитеееееееее!

— Не признавај. Не признавај.

Цреварот штрепнува и сосем збунет продолжу- ва. Има црева за влечење, живот — црево бескрајно! Од ништо до ВДІШТО испружен!

ПОМЕН

Одунад Црквиште — цела Скршнина бељава, чи- ниш снег. Распукал бубакот на Колективот, мек и чист, око не може да му се нагледа. Небесен предел.

На катот, во белата куќа на Велковци, умира баба Ката. Бела коса, бело лице, бели раце, бела ру- ба, на бела постела, во бела одаја. А темно во очите, темно во душата, темна бескрајност. На што да по- чиниш клето срце! „Дајте ми памук од Скришнина, да го понесам како светило од овој свет.“ Усни треперат, глас од здив не се разликува, стивнува истотшеното тело, се лади како згаснато огниште.

Велко, најмладиот син, се загна како фортуна. Го рипна плетот, го прелета ендекот, р'гна низ бозгелот и капините, се создаде во недогледната белина. Го ог- реа белото и му ја кажа сета смисла на мајчината по- треба. Безумно почна да си ги полни пазувите. Една стиска, две, три ...

— Стој! Крадец на народниот имот!

Глас мраз. Зад грбот, со пушка вперена во тилот, му стои Паљош.

— Исправи се и напред кон Канцеларијата!

Велко не може да мрдне, одвај уста отвора.

— Не сум крадец.

— А што си во памукот на Колективот?

— Од нашата нива ...

Пушката меѓу плеките.

— Ке тргнеш или да те издупам?

— Мама е на умирање, побара стиска памук. .. Бело ...

— Што ќе ѝ е?

— Што знам ... Човечка потреба за оној свет . . .

— Ајде не брбори сенешто. Освен овој, други све- тови нема!

Во Канцеларијата, очи в очи. Во црно кожно пал то, шајчини панталони, блескави чизми, преоблечен како генерал, Паљош цука и жгриба со забите.

— Така значи.

Стеснат меѓу навреда и болка, Велко трепери. Па- мукот во пазувите час му мрзне, час му тлее како пуза.

— Ама само три стиски . . . За душа . . . И тоа од нивата во која на мама ѝ минал цел живот. Таму се- ела, таму жнеела, таму памук берела. И мака и сре- ка оставила меѓу тие меѓи. Таа нива е нејзина...

— Како што јас повеќе не сум ваш измеќар, ни нивата не е ваша!

— Не си, но не заборави дека мама те хранела.

— Како добиче за јарем!

— Пизма ти ја труе душата.

— Spreма вас и не може друго да се чувству- ва! Вие сте класни непријатели на Револуцијата! Ти конкретно ја поткопуваш нејзината материјална ос- нова!

Не претерувај. Три стиски . . .

— Ке те казнам за пример! Никој да не поми- сли да краде!

— Пушти ме барем мама да ја испратам!

— Не може!

— Те молам. Та една мајка имам. Еднаш умира.

— Сакаш да побегнеш! Да се сокриеш некаде!

— Каде? Во земја, со неа?

— Не знам! На вас, довчерашните кулаци, не мо- же да ви се верува!

— Размисли како човек. Секој миг може да ѝ би- де последен.

Паљош прави круг околу Велко, подот му крцка под чизмата. Застанува како карпа: пиштол на по- јасот, рацете на газот, погледот — кама.

— Законот мора да се почитува!

— Павле... Зар . . . Та браќа сме...

— Какви браќа! Револуционер и кулак не можат да бидат браќа!

.— Ама ...

Збунет, Велко се мачи да проголта некаква гу-ста и згоречна плунка што го гуши. Се напрега — не може. И во мислите — јазел. Што е тоа што него и Палшош, вака сами, очи в очи, во една гува соба, ги стегнало во опасен и болен однос? Од што произлегува свирепата надмоќ на Палшош, од што неговата немоќ? И поради што се тие двајцата денес поинакви од вчера, кога денот е ден, ноќта ноќ, есецта есен, земјата земја, небото небо, селото село, луѓето луѓе? . . .

— Нема „ама"! Ова е Револуција!

— Павле, не играј се. Мама умира.

— Природата нека си го прави своето, а ние на-шето! И одговарај само на прашањата што ќе ти ги поставам!

— Павле, луѓе сме. И утре треба да се сретнеме, да се погледнеме очи в очи, човечки.

— Ти не си човек, туку крадец! Контрареволуционер!

Г — Ти си, Павле, 'пес!

Дигната високо до таванот, за да им помогне на зборовите да го откријат своето најсилно значење за Револуцијата, огромната и тешка рака на Палшош мол-невито паѓа врз лицето на Велко. Не од силината на ударот, туку од една друга, неспоредливо поголема и пострашна сила, поранешниот кулак падна како трештен. И сè што стигна да слушне во падот беа некакви далечни, бесмислени писоци и лелеци над мртовец, но не успеа да утврди од која посока доаѓаа, чија кука плачеше. Падна на згрутчен, многу црвен памук што потемнува.

Падна и, неабре сонува, веднаш стана. Дури **СКОК-**на и посака да изговори некаков мошне крупен и пре-судно значаен збор, збор што објаснува сè. Но, истиот Миг, на сосем необјаснив начин, најобичната и најпознатата стварност, времето и боите, душата и закони-те на човечкиот ред и смисла, сè што умот може да разбере и срцето да почувствува, стана неискажливо, неименливо и безлично, стварност за која нема ни збор ни толкуваше. Зина од недоумица и тоа беше сè што уште можеше да стори пред конечниот бол.

Вечнаја, памјат, раби божи.

И Г Р А

Надвор беше гроб.

Не се знаеше кој од кого полошо ја игра таа игра, но сепак се определија за неа. Почетокот не покажа кој моментно најдобро ги чита тајните на картите, кој подобро ги составува најсилните комбинации на сликите, знаците и боите. Првата рака ја доби деде, но со незначителна разлика, по игра на случајни околности во поволен склоп и по видливи грешки на другите играчи. Втората рака ја фати учителот, применувајќи некои нови искуства од математиката за основното училиште, до кои беше дошол самостојно и ги сметаше за свој најголем животен успех. Третата му припадна на попот, кој вешто искористи еден превид на деде и учителот, во ситуација на слаби симболи на офицерот и џандарот. Четвртата ја доби деде, благодарение на немоќните знаци на попот и учителот и по погрешната процена на џандарот и офицерот. Потоа си платија кој колку требаше и, под впечатокот на влегувањето на парите во наивноста на играта, почна строго, загрижено и задлабочено да ги проучуваат комбинациите како да бараат решение на пресуден проблем, при што ни случајно не смеат да погрешат. По долго и немо размислување ги покажаа своите комбинации и се виде дека офицерот најдобро ги организирал картите. Големо купче книжни пари му го наполни широкиот skut. Тој си ги почеша мустаките, загледан во врвовите на своите прсти, небаре во нив открил скриена моќ. Парите воопшто не ги забележа, сиреч ништо не му значеа, ниту можеа да имаат каква и да е смисла.

Надвоо шамата трпнеше.

Попот подели, играчите ги подигнаа картите, се вгледаа во нив и се здрвија како неподвижни кокони. Ги прели длабоката штама што ја разбиваше смао теш - кото дишење на мама, со раце и нозе врзани за кро- сното. Деде воздивна, попот загадочно се помести, џан- дарот молчеше како мермерен споменик, а учителот се загледа во таванот, небаре следи високо крената птица. Офицерот имаше израз на лицето како да пра- ви занесни соништа, сиреч ниту дише, ниту гледа. Картите му беа распоредени како лепеза со најдлабо- ка животна тајна, како волшебство. Другите фрлија небаре ништо друго не им преостанува па се преда- ваат на посилен, неспоредливо понадмокен од себе. Тој ни не трепна, дланките му беа бели како биљур. Сиот во занес, ја набљудуваше својата комбинација како да открил сила на боженствена преобразба и вознес. Другите се поднакашлаа, ставајќи му на знаење де- ка треба да фрла. Тој пак не трепна и продолжи да ја проучува комбинацијата, сакајќи да ѝ ги открие крајните можности на волшебството. Челото му беше мирно и нестварно мазно, косата претворена во мека сенка, носот блед, усните силно поруменети, образите нежни и испиени како на светец. Другите почнаа да се нервираат и да мрдаат, надевајќи се дека тој тоа ќе го забележи и ќе фрли. Но офицерот паѓаше во сè подлабок занес, па деде мораше гласно да го пре- дупреди дека претерано размислува. Офицерот штреп- на, лицето наеднаш му го обли детска тага. Молејќи ја дружината да му прости што дозволил да се занесе, одвои една карта од лепезата и со чуден грч, како да откинал дел од себе, ја положи врз синијата. И таа рака беше негова, и наредната, и наредната, и наред- ната ...

И се повторуваше истата слика: штом ќе им оста- неа рацете празни, тој неволно ги собираше картите, разочаран што играта се свршила толку брзо и гру- бо. Така тажен и не забележуваше како во скутот му израснува уште едно купче книжни пари. На ли- цето му се јавуваа темни сенки и по секоја заврше- на игра, и покрај победата, тој сè повеќе изгледаше како да изгубил нешто суштинско, што со добиените пари не можеше да се надомести, ниту врати.

Се играше сè до мугрите и сите игри, како свое- видно проклетство, ги доби офицерот. Покрај него ле- жеше голема југена вреќа полна со пари, нагчемени и натапкани како суво лисје и слама. Деде, цандарот, попот и учителот седеа со скрстени раце, гледајќи де пред себе, де во вреќата. Тестото карти стоеше пред синијата како волшебство што ги одредува судбините на луѓето. Со тажни очи, небаре ја изгубил смислата на сопствениот живот, офицерот тивко ги молеше да ја продолжат играта. Тие молчеа посрамени, поразени и ништожни.

Надвор тишината се ежеше.

Мама крикна кон иконата на богородичка.

Офицерот штрепна како да изгубил судбоносно време, им Фрли на соиграчите по една стиска пари од вреќата и ги замоли да продолжат да играат. Тие останаа со скрстени раце и го погледнаа прекорно, чувству- вајќи се болно понижени од неговата постапка. Тој тоа не го забележа и пак ги замоли да ја продолжат играта. По некој миг колебање, небаре совладу- ваат во себе цврст отпор, газејќи го своето правило на чест и достоинство, како по премолчан договор ги зеда парите и учителот почна да дели. Сликата од претходните игри и сега се повтори до најситни по- единости. Играта, се разбира, со чудесна леснотија и иавредлива надмоќност, пак ја доби офицерот и не се обиде ни да ги собере парите. Деде, цандарот, по- пот и учителот пак скрстија раце, веќе сосема скрше- ни од несфатливата вештина на офицерот. Но никој од нив не се посомнева во честоста на неговата игра, толку невина и необична, што ги наведе на претпо- ставка дека во тоа можеби му помага некаква нат- природна моќ за која тие не знаат ништо, ниту мо- жат да ѝ се противстават. Затоа дотолку потешко ус- пеа да ги убеди пак да ги земат изгубените пари и да ја продолжат играта. Прифатија, сега веќе поми- рени со својата судбина на играчи кои картата не ги сака.

Надвор глувотијата се напна до пукање.

Играта беше пак сосема иста како претходните. Офицерот долго и занесено ги гледаше картите, за- боравајќи да фрли. Времето глуво протечуваше, от- кинувајќи по некоја воздишка. Деде грубо го потсе-

туваше офицерот да фрли, овој невино, сосема де-тински, го молеше да не го вознемирува, да го остави да ужива. Попот и учителот исто така се побунија против бавната и себична игра на офицерот, а џан-дарот ги поддржа.

Надвор тишината ептен истрпна.

Офицерот воздивна тажно, небаре нешто пукна во него и се помрачи. Почна да фрла карта по карта, брзо и без ред, како да се ослободува од претежок то-вар и — ја изгуби таа игра. Уште побргу ја изгуби на-редната, и таа по неа, и онаа што следеше ... Ја праз-неше вреќата, фрлајќи им пари на противниците, и продолжуваше да игра иако знаеше дека неговите комбинации веќе не се вајсилни. Беше сосем тажен и не се обидуваше да ја постигне поранешната кон-центрација, да падне во занес, да ја напушти стварно-ста и ва речистц натприроден начин да ги победи. Упорно, дури грубо, наоѓајќи некаква сласт во тоа, губеше. Ги изгуби сите пари, ги изгуби и долговите што му ги вратија, но не го прифати предлогот да престане да игра.

Го заложил оружјето — го изгубил; ја заложил уни-формата — ја изгубил. Деде, попот, учителот и џан-дарот, веќе исцрпени, одбија да играат. Офицерот не-вино ги молеше да продолжат; ја заложил и својата офицерска чест, додавајќи кон неа некое старо на-следство и скапи недвижности од жениниот мираз. Очите му се полнеа со неописан ужас при помислата дека играта навистина ќе престане. „Сè има свој крај, па и оваа игра“, рече мудро учителот, како да сака да го сочува од страшна бесмисленост. Офицерот ги про-колнуваше да не престануваат. се заложуваше себе, жив и здрав и за војна способен: животот го полага-ше само играта да продолжи, толку беше опседнат од нејзината смисла и моќ да го изнесува од ствар-воста.

И којзvae како ќе се завршеше целата работа, да не одекнеш е остар истрел во длабочината на ти-шината.

Ги фрлија картите и здивнаа олеснително.

Мама се насмеа. Фала богу, таа проклета игра заврши. Останува уште погребот и да се раатисаме.

И Х Т И З А

Неумоливата потреба и неизвесната можност на- ша Лела да се омажи вирееја повеќе години: час ка- ко трендафил, час како пелин. И на глед одеше, и по манастири ја водеа, еднаш ја китеа, два ш й баета, гаволот да пукне, ангелот да првне. И сè така: смрк- ни-самни, трпкавици-отровници, морници-небидници, смеаници- офканици . . .

Пред две недели, фала му на бога, најпосле се здаде прилика како дождовен облак по долга и мачна суша. Верно, во едно затантено селце во ридовите, сиреч отаде светот, во невринот, но тоа беше сосем неважно, зашто наша Лела, ете, влегуваше во оној толку неопходен живот, по волја на судбината одре- ден за женските чеда.

Кога й рекоа дека ќе биде невеста, почна да се смее. Под тремот, Аргир тирилиткаше право оро, Евѓа жива вода стануваше, ја учеа да игра. Лела си се кле- шташе и кога требаше да подмести нога — стоеше ка- ко пенушка. Туго, тугооо!

Но животот не е оро!

*

Го наместила Евѓа пералникот под одрината, во- дата врие, таа советува: немој црно и бело одеднаш, ни коприна и волна во исто корито ... А на пирустија- та во огништето — грне: најпрвин месото посебно, по- тоа зеленото .

И додека сонцето весело се крева над куќата, а главата на Евѓа тоне во загореното грне и заштурени- те руби, Лела лее сочен кикот.

Денот гасне, умор ја исполнува куката, среќа и јанса се борат во душите. Евѓа и Аргир се вовлекле во себе и воздивнуваат, убавото и лошото ги премеруваат, а Лела безгрижно си потпевнува и некако детински поддипнува. Лична е, со самовила би можела да се рамни: права, долга и руса коса, слап до петите, ру- менообраза и синоока, бујна во градите и колковите, омајува. Арно ама . . .

*

И, како во сон, ете ти го Јанко од војска: наград- но отсуство! Кога сака судбината — крај ѝ нема на среќата!

Скриена во сончогледите зад куката, Евѓа ја ба- ња Лела. Шкрипат дланките по здравата, напната ко- жа, Лела виска како ждребица, сончогледите трепе- рат, Јанко седи на камарата, си потсвирнува, небото го гмечи во окото.

*

Стигна стројникот, седна чело софрата, сè во Ле- ла изокатен. И сè врти со зборовите, обиколи, се рас- прашува. А Аргир се накашлува и како топ: „Керка ми ми е мила, но вистината, брате, помила!“ И по ред: уште од детството, сите мани и болести. Строј- никот си молчи, трепка и се гуши во дебели голтки препек. „Ете“, му вели Аргир, „сега си со целата вис- тина, па пресуди!“ И се нагшва препек, неабре врз отворена рана истура. „Важно е што е лична и чес- на. . .“ пелтечи стројникот и подава рака. Аргир ја прифаќа, стануваат, се прегрнуваат и три пати се бак- нуваат во образ.

Веќе земен од препекот, стројникот одвај се ис- права на нозете, се ракува со сите, на крајот со Лела, нарекувајќи ја снаа. А таа се смее, дури вреска, не ја чувствува тешката нога на Евѓа врз своето стапало.

*

Потоа настапи најшироката и најспокојна ноќ, полна милогласни пилиња.

Брзајќи пред свадбата и есенските дождови да го сместат житото во котарот, ја почнаа лупенката на

пченката. Фати го башакот, соблечи го, фрли го, се крие како да се срами. Кој од кој поздрав и позрел, сè блескави и напнати. Непрестано зборувајќи за свад-бата, доцна во ноќта Евѓа и Аргир заминаа кон валозите да го приберат добитокот од пасење. „Деца, издржете уште малку!“ им викна Аргир на Лела и Јанко, покажувајќи кон преостанатото купче неизлупени башаци. Настана многу длабока тишина, врбите крај дворот, полиени со месечина, нечујно се прелеваа една во друга.

Косата на Лела ѝ течеше по рамењата. Прстите силно ѝ се стегаа околу голите башаци, ширепејќи по мазните редови зрна налик на набрекнати жили. Јанко се стресе, се обспе околу себе: месечината грееше како да маѓосува, воздухот беше мирен и мирисаше на зрело жито. Лела се сврте и врело се закикоти. Нем и безумен, небаре изоглавен бик што долго пиел мирис на расплодена јуница, Јанко се втурна кон Лела, ја зграпчи меѓу колковите и ја налегна во шљупките. Таа се стегна, спрета како зашметена и, сета во врели грчеви, почна силно да збивта. Шљупките се разлетаа, сиреч преплашени гулаби со раступкани срца и испотено перје. Лела крикна од длабочината на гумното, месечината ја распукна. Воздухот се претвори во диво вртење и ширење, далеку од стварноста, толку далеку што до гумното не можеше да стигне човечка мисла, ни поглед, ни глас.

*

Сепак, самна недела. Стигнаа сватовите со музика што го исполни дворот со сјај поинаков од светлината на денот. Се пееше и играше, се јадеше и пиеше. На цврсти планински коњи, долго се товареш подготвениот чеиз. Предвечер, со сонцето што бавно заогаше, ја изведоа невестата од куката. Беше нестварно убава и се смееше ангелски, трендафил во образите, бисер во устата. И кога ја подигнаа на бел коњ, се смееше и смењето ѝ се прелеваше во личбата. Сите занемеа од восхит, музиката молкна, сонцето се залиса.

Евѓа и Аргир плачеа со болни гласови и солзи радосници. Испотен и потечен од ракија, Јанко лаеше како ловечко куче по избеган плен. Лиги му течеа од

устата, јазикот го гушеше, го облетуваа и облазуваа црни муви. А наша Лела се качуваше возрјид, сиреч во рајот небесен, небаре занавек излегува од светот и своите неволи и сцзадежи.

*

Утредента си замина и Јанко, сиреч побегна. Молкна дворот, онеме куката, залегна штама во која само црвчињата во градите се слушаа. Евѓа и Аргир воздивнуваа на катот, им се чинеше дека нагло и без остаток, како во убава приказна, престанал сиот те- жок и грижен живот, до најзапретената болна смис- ла. Денот беше спокоен и долг, но сепак мина како лага.

Вечерта, излегувајќи да го приберат добитокот од валозите, ја најдоа Лела пред прагот. Се тресолеше како смртно ранета срна, збувната од бол и нема од ужас. Ја гушнаа, ја внесоа во куката, ја положија на креветот. Не рекоа ни збор. Вгледана во нив како од голема и страшна далечина, таа заспа со отворени очи.

Ноќта веќе беше густа и тешка како трудна же- на. Газејќи на прсти, Евѓа и Аргир тргнаа кон по- лето. Добитокот рикаше со долги и тажни гласови што не ја признаваат ни најстрашната смисла на чо- вечките гревови и казни.

ЧИЧИЦЕ

Некни и на чич Ице му се собравме за последен пат. Од што точно си замина на оној свет и се знае и не се знае. Го зајал јадигар во душата. .. Е, нејсе, било како било, го закопавме во валтите на Долни Герен. А едно време чудно — облаци како шамак, дожд како смола, ветерот како јад во гради, се мачи нешто да ни каже, да му олекне. Одвај искубавме но- зе од гробиштата и беганик накај куката, право на софрата.

Во мутвакот, на широка маса, покриена со снеж- но бел масарник, купишта месо, леб, пиперки и пат- лицани. Вино, пиво и ракија во миси и чаши, блес- каат како живи очи. Седнуваме молчешкум и почну- ваме да јадеме и пиеме. Чисто е и тивко, дури не- стварно, ќе речеш сон. Одвреме-навреме на Мазен Тимка, единецот на чич Ице, ќе му текне да воздив- не, а жена му ќе го замоли бога на покојникот зем- јата да му биде лесна. Кучето се кренало на задните нозе, го лиже џамот. Децата истрчуваат како нечујни сенки и дворот го расцепува морничаво и болно за- вивање.

Бат Гога го пцуе денот што се погодил толку мо- чан и темен, чиниш кал и мувла ти влегуваат во гра- дите. Не ли можеше да биде сончев и сув, та и гробиш- тата да не бидат толку грозни. Тет Русанка списка како прободена, ѝ пукнаа и срцето и грлото. Та кој ден на чич Ице му бил светол и лесен, кога го самнало ве- село, кога го стемнило радосно! Сѐ .[иаки, сѐ јадови, сѐ навреди и укања! Ја прекоруваме да не плаче како дете и да го остави тој муабет за друга пригода. Послушно зане- ^мува, се прекрстува и потонува во молк како во матна вода.

Една црна мува, летни подлетни прави по масата. Де на месото, де на лепчето, де на некоја од чашите. Еден крени рака подгони ја, друг спотерај ја, мувата ни бега, ни се заплашува, вира се пика во задушата. Како кому ќе му слета пред нос, ќе остави залак или чаша и ќе мавне. А таа уште пожива и понемирна станува, чиниш инает тера. Ни децата со ластици не успеваат да ја убијат кога ќе се оддалечи од софра- та за да си поигра меѓу џамот и оџакот.

Ја пцуе Мазен Тимка: „Ми се гади! Цревата ќе си ги истурам!" Испива полна чаша црвено вино, си ги оближува усните и се поднаведнува со запрен здив. Раката несетно му се приближува кон најголемиот куп месо. Искуклена на едно копанче, мувата првка со крилцата, со предните ноџиња си го брише рилото, со задните весело си го трие мешето. Тет Русанка почнува да липа, Мазен Тимка замавнува со дланката и ги стегнува прстите. Мувата за миг исчезнува, а по белиот масарник и во skutот на бат Гога се плиснува вино од скршена миса. Фрлаат крпи да го впијат виното, бат Гога трча кон водарникот да се мие, а Мазен Тимка ја стега дланката, заби стиска, од сила ќе се распукне. Готово! Го нема гадот! Гледа ваоколу, проврува: навистина го нема! Очите дури му светнуваат од насмевка. Во гробна штама, додека без здив го следиме, ја отвора полека големата дланка. Истиот мит, мувата излетува од под месото и слетува на патлиџаните.

„Остави ја да се најаде", моли тет Русанка. „Може ќе ја изедам!" рика Мазен Тимка и разјарен фррка со крпата. Мувата летка, се превртува, час е на таванот, час на џамот, час под масата. Ја гони Мазен Тимка од сид до сид, рипа и пцуе, се поти од лутина. Мувата му прелетува пред носот, крај ушите, меѓу нозете и под машките, чиниш го дразни. Тој рика и се гуши од бес. Залудно го молиме да ја пушти по ѓаволите и да си седне на трпезата поставена за душата на чич Ице.

За душата што му патеше кога се веселеше.

А седнеше на софра, а испиеше чашка две, а го фаќаше една чудна лудост: си ги разголуваше козинестите гради за да покаже која снага рид урива. И ќе паднеше. Ќе ја извикаат стрин Тенка, бог да ја

гфости, да си го прибере. Кога нарасна, на Мазен Тим- ка му јавуваа да си го одведе говедото дома.

Срам до гуша, јад во душа!

Ако, пак, веселбата беше кај нив, го затвораа чич Ице во долни крај, како свер во кафез.

Којзнае колку пати се случило: Мазен Тимка го влече чич Ице за мишките, чич Ице прета, мавта со рацете и вреска, плаче или се заканува, а гостите го молат Мазен Тимка да го остави со нив, иако е троа поднапиен. „Море ќе го отепам како куче!“ зовриен од срам и бес вика Мазен Тимка и бездушно го затвора татка си во оборот, при говедата.

„Море ќе те сплескам дури и дух да си!“ рика Ма- зен Тимка, избекумен од гнев. А мувата слетува на џамот. Се прилепува на стаклото, не мрда, чиниш не- ма повеќе сили да лета. Мазен Тимка ја крева крпата како секира, рипнува и фркнува. Сингррр! Стаклото сол — мувата на масата. Низ празното, црно окно бликнува студена влага. Со срча по рацете, Мазен Тимка јурнува накај масата. Бегаат децата да не ги согази. Мувата летнува кон оцакот, застанува над тла- никот. Мазен Тимка ја фрла крпата и со огромната потечена дланка — плес! Паѓаат саги, се одронува крастав малтер, куќата се стреснува, мувата одлетнува на спротивниот ѕид.

Тет Русанка си плаче во рацете и skutот. Веќе со- сема испотен, Мазен Тимка си го соблекува палтото и со него замавнува по мувата. Гад! Гад! Гад! Еднаш, уште еднаш, уште еднаш. . . Се веднеме, под масата се криеме, ќе не испердаши, без очи ќе не остави. Де- цата се збутале во ќошињата како глувчиња. Мувата бега по работ меѓу таванот и ѕидовите, долазува до едно црно и тесно дупче и се вовлекува во него.

Мазен Тимка грабна столче, се качи и го поклопи Дупчето со дланката, „Дај ми бргу чук и долга ќерфи- ја!“ ѝ вика на жена си. Лепиустата трча како залиса- на, од најстрашното зло ита да го избави. Ја намести Мазен Тимка ќерфијата на дупчето и ја трешти со тешкиот чекан. Еднаш, два пати, три пати. Се потре- °Ува куќата, ќерфијата се забива како во месо. Цела, сосе глава!

Го фрла Мазен Тимка чеканот, слегува од столче- ""^м си ја брише потта од челото и вратот, си дува во

градите да се разлади и, како преморен вол, гровнува на софрата. Збивтајќи, ја полни чашата вино, ја кре- ва и ја плиснува во грлото. Како во занес, плиснува уште една чаша, и уште една, и уште една. Налокан и тежок, не погледнувајќи нѐ, ја подига плешката од средниот куп месо и откинува големи парчаци. „Ајде, што ме гледате како поилени! Ова е за јадење!“.

Истиот миг дождот престана и порбзавме да си за- минеме.

ТАТКО

Кој се надеваше оти Стефанка — едната нога дирек, во газот девет педи — ќе си ја избербатиса честа, ќе ја направи за резил целата наша лоза и ќе умре како некрстено копиле: обесена во визбата на едно градско здание со гајтан за решо.

Напкун тетин Стамен со судни маки успеа да го кандиса поп Тимо да не ја закопа на крајот од гро- биштата, во капините, копривите, дивите трендафили. и ореви, трње со чички и многу гингерлаци. Овој, за несреќа, беше прочитал во весникот за сркшениот ни шан и рече оти ќе нѐ стори деф ако криеме дека Стефанка родила две деца од непознати татковци а згора на тоа дозволувала и по десетина мажи силнд како бикови ката ноќ да ја јавнуваат за пари, шалчи- ња, прстенчиња црвилца, белилца, свилени фустанчи- ња и ручеци и вечери по кафеаните. Проклетиот, баш така избрбори, небаре нѐ осудува.

Сепак, погребот се заврши како што оставил де- дото Господ; се изнаплакаа сите од нашиот сој, род- нините и својтата: најпрвин тет Фиданче со двете момички, Советка и Достето, потоа другите тети па баба Тена, стрин Гуда и стрин Гонца, вујна Фрошина и вујна Пена и, на крајот, Милица видовитата, сосе сите мртви од Робово до сам'ти крај на минатото. За мажите поарно и да не подденувам. На јабанџиите им беше кажано дека Стефанка умрела од сараца на цр- ниот дроб.

.Тетин Стамен ептен ослабе, вилиците му се фа- Тија, три недели ништо не апна, бела лажица не ви- Де — се исуши на белото видело. Сон не спиеше а ра- ботеше без прекин само да не мисли на несреќата. Но-

ќе шеташе ио полето, собираше штирови, грашина, повивка, татал, попово винце, див штавел, кучково грозје, дива миродија, наддавка, самовилска косичка, кајнеж, коштран, кошовица, валавка, а понекогаш ду-ри и троскот со ситен смолец. Селаните мислеа оти жив се повампирил, некои отворено почнаа да раска-жуваат дека го виделе како среде ноќ, во бели буба-ќерни бечви и ленено кошулче, седи на пресниот ќер-кин гроб и со шарено врбово стапче ја тепа жолтата земја.

Отпрвин и имаа право. По враќањето од закопот, тетин Стамен ѝ се врекна на тет Фиданче: „Таква аз-ганлика заслужува да биде фрлена на селските кучи-ња, на Матцата! Да не се осудиш на гробот да ѝ пој-деш!"

Тет Фиданче плачеше како мало дете. Зборовите на тетин Стамен за неа претставуваа повеќе од наред-ба, божја заповед. Се сви во два ката и зацимолка како отруена кучка, но во себе не прифати првото умрено чедо да ѝ остане без свеќа запалена, без солзи и утринско тажење.

Стамен, Стамен, татко камен!

Поминаа девет недели од смртта на Стефанка. Вжештениот небесен вршник го разладија дождовите од Тракајна. Животот се повлече од полето, се повле-че од сокаците, се сокри во куќите.

Тет Фиданче и

тетин Стамен чемрееја како сенки.

*

Во Котлината не дува студен ветер, северец ни-когаш. Ноќите се топли и тивки како дете заспано во житни ставини. Селото е мирно, полето питомо. Тетин Стамен талка низ високите пченки, замаен, брадосан и нем како штукнат. Откинува тревки, ги гмечи во шарена торба и на секоја меѓа плаче.

А тет Фиданче, крадешкум, по Кашарскиот Сокак — ни маче да мјаукне, ни куче да авне — ката ноќ се шмугнуваше кон гробиштата, нечујно се спрови> раше меѓу студените крстови, се фрлаше врз гробот на ќерка си, врзуваше со сицимче кандилце, го запа-луваше и склопчена почнуваше да шепоти, не осуду-вајќи се гласно да плаче. Времето не постоеше, часо-

вите си минуваа несетно, а грлото ја лулаше тажна- та тишина на ноќта. Смаена од тагување, в зори се враќаше дома, се мушнуваше под покривачот, од тетин Стамен се криеше.

Животот си течеше и бездушно бараше да се живее. И да се работи, дури и без јасен план, по налог на непопустливата нужда и неизбежниот закон на оп- станокот, иако сета смисла се губеше пред ужасната слика како единствена вистина и мера на светот и чо- вечкото постоење.

Лежеше Стефанка на одарот, во сандак, запустена. Денот беше прекрасен, весел и топол, & земјата рофка и лесна како сува урда. Висока дождовја закана ви- сеше над полето, врз лебот во ставините и по гумна- та. Искубани чавки и гушавци, со чопки црни од ти- ња, прелетуваа над котлината, бегајќи од молскавици- те и грмотевиците. Ноќта, поплава се разли по лаки- те. Од планините рикнаа диви потоци, туткиби второ пришествие. Додека роднините плачеа, тетин Стамен чувствуваше суров, тврд и студен гнев на измамен чо- век, јад и пизма на ограбен и навреден патник. Но никој, па ни тој самиот, не му ја знаеше докрај и со- сема вистинската смисла на тоа чувство. Насетуваше зад него бездна на страшно искушение, но не можеше да му се спротивстави на неговото безмилосно дејство. Тоа дејство, по погребот, стана уште посилно и ја от- кри својата најнепокорна и најскришна смисла и цел.

Тетин Стамен уште повеќе закораве. Во сè што ра- ботеше или преземаше, се чувствуваше тешка сенка на нерастворлив душевен бигор. Исушена и лесна како глуварка, тет Фиданче н-а секој втор здив се онесвес- туваше, и, како Милица видовитата, Стефанка ја до- викуваше. Тетин Стамен ја поливаше со студена вода и како на непослушно дете ѝ се закануваше со котек. Тет Фиданче се тресолеше како избањат глушец и, од- вај чујно и речиси безумно, молеше да ѝ направат на Стефанка паметник. Тетин Стамен крикнуваше морничаво и со страотен удар по устата ја претвора- ше во купче црн бол.

Небаре поради проклетство, деновите беа суви, а небото матно и тешко. Јавето стануваше сè порапаво и потешко, со горчлива смисла на вечна неволја, а со- ^{но}т сè понемирен и жив, со сила на свирепо измачу-

е, во него е сета неопходна убавина што во вистината ја нема. Таму се засолнуваме од суште и бурите, таму наоѓаме што нема во животот. Таму Лазаре, ни една среќа не недостига, ни една желба не останува неис- полнета. Таму, за жал, со твојот коњ не се стигнува. Ново, уште помразно пивско шише му се лепи на долната усна, скрежна пена му ја полни устата, се лизга низ грлото, троа го подзаладува и истиот миг зовира. Врие во него киселина, го раствора, луто го јаде, сиот пена ќе го направи. Ќе прелие од себе, ќе истече заедно со водата од чешмата, ќе го испијат ису- шената почва и запаленото небо.

Не! Тоа не смее да се случи! Не смее! Мислата му пламти од оганот во телото, болно му се преметка, душата му согорува како плин. Пред очите му се бра- нува асфалт, над него огнена вода, бистра и немирна. Го враќаат од Солун: победник во сите трки и **СКОКО-** ви! Бела кошула — ангелско крило, медали — срца позлатени. Вино-крв распенета. Автомобилот лета, фу- чи врелина думка по ламарината, бие во стаклата, ба- боти, ќе ги стопи. Се лулеат наоколу удавени дрвја, тонат во врелата вода на пладнето, чиниш бегаат од некаков ужас. А автомобилот јури сè побрзо и полес- но, како меѓепсан, право кон ужасот. И — брааааммм' Букна црн и црвен оган, збуче како ламја, го крена автомобилот во пламења, го преврте еднаш, го фрли во ѓинѓер, го тресна од камен. Тој безумно спрета со рацете и излета како свилена пеперуга од кожурок. Како во сон, на пример.

Шишето му падна, се искрши на многу ситни ср- чи и почна да гори. Му се стори многу далечно тоа бе- ло и остро блескање, но сепак се згрчи. Стегнат, сети како оганот му ги топи дробовите и го гуши. Ех, кога, на пример, би летнал во небото, кога би се вивнал во ладната свила на синиот неврин! Или барем да прелета меѓу багремите и преку патот да се блуфне во каменото корито на чешмата!

Лазар Ждребецот извирнува од продавницата, му носи ладно пиво. Немој, Ламе! Му вика вџашен од насетен ужас, но од некоја несфатлива далечина, ка- ко од некој друг свет, во уште пострашен оган. Не, сега не е „на пример“, му одговара тој, иако не ве- рува дека гласот ќе го прелета оганот што ги разде-

лил и рацете очајнички ги спотеруваат колцата на инвалидската количка накај чешмата. Се скршуваат ■агремите, патот се превртува, децата и жените вре- снуваат како попарени, мажите зинуваат како пече- ни волови. Автомоиблот треснува во мокрото краста- во корито и вчасот пламнува. Тој се испилува како свилена пеперуга од кожурок и летнува накај неври- нот. Вресоците и лелеците остануваат под него и то- нат, пропаѓаат во врела бездна, а тој се крева во *сИ* постудена височина, сè подалеку од Робово.

И не на пример, тука на с'ј!

Г О Л Е М И О Т к о њ

Немаше име како сиот друг добиток, кучињата и луѓето. Го викавме просто големиот коњ, како што се вели голем човек. Беше темно црвен, со бела ѕвезда на челото, имаше крупни катранести копита и бујна опашка како пламен. Во очите носеше таинствени сенки ва срцејадна тага.

По големата поплава остана претешка смрдлива кал, гнилеж, црн нанос и ѓубриште, зовре како лој на припек. Мораше да се исчисти дворот, да се изрине во оборот, во кочината, под амбарот, и под тремот, и во мутвакот, тој безмерно тежок и смрдлив талог да се одвлече далеку, дури во немисленото и нечувствено, то, да ни олекне на душата. И нивите требаше да се изорат, да се преврти земјата, да се раскине таа тешка и гадна покривка како густ гној, да се издуши почвата. Севгарот ни го одзедоа дебелиите данокчии поради неисплатени долгови кон кралот и државата, а магарето не е сила за орање. Сонцето сè посилено припечуваше, калта како катран завриваше, воздухот отров стануваше, на старите болести нови се нафрлаа.

Тате си ги стегна опинците и спроти Илинден, уште во темни темнини, тргна накај изгрева, на пазар во Надежник, коњ да купува. Два дења и две ноќи му ја слушавме плашливата стапка по Душогубица и отаде нагниениот рид како пцовисан бивол. Во втората зора, сред смрдливата магла и тешка влажна реа, на гумното извиска силен коњ. Изрипавме од сонот како од леплива жива кал и боси и гурдиљави истрачавме во дворот. Леле колку е голем, око не го собира! Виска во киселата влага на дамкилавото и плесниво утро и некако тажно, тажно гледа. „Голем ама болен“, офна мамичка и сви шија. „За нашите пари по-

веке здравје не може да се купи, жено", воздивна тате како да се правда.

Му се пикнав меѓу нозете, го мазнам по коремот, му ги ловам црните подопашници, главите им ги ки- нам. Му се обискам за гривата и како верверичка му се катерам на вратот, па на плеќите, како на голем миндер. Лежам на големиот коњ како краставо жапче на трап, се исправам, му рипкам по сапите, се пре- вртувам и тркалам како по мека зеленушка, повисок сум од врбалаците и лешките, можам зад ридовите да глецкам. Се смеам како малоумник, се дишлам, ци- кам како косче пролетарче, ги ширам рацете, крилца да ми станат, лет да летнам, прк да пркнам, на небеската свила да стапнам. Мама донесува полно ирам- че блага пченка и го чести големиот гостин. И жолта бучка шеќерче му подава, тагата да му ј^ разблажи.

Потоа, држејќи го за црниот огламеник, тате го по- ведува накај Зла Раскрсница, одунад чешмата, да фр- лиме спреж во црвена печетка, за од болест. урж и магии. Големиот коњ чекори послушно, плеќите му се топли како постела, огромното срце му ги подига ребрата како надојдена вода полегнати лешкови гран- ки. Ме нишка големиот коњ, ме носи над калта, над копривите и капините, над плетовите и сараите, над баците и оаците. Тажни кукумавки ме гледаат од стреите и капициците, мижуркаат од долапите и ку- туците, трепкаат, чиниш не веруваат.

Среде селото, мувлосано од влага, калта се по- крила со густа мувла како колчишта. Чешмата личи на искастриена врба, од раните ѝ капат жолти солзи, како разматочени јајца. Коњот жедно ја ведне глава- та да пие, гривата му се постила врз тињата, како полежина. Душка кутриот, душка плашливо, дури се подзатресува и фрчејќи погледнува накај облаците. Силен грч му го стегнува вратот, чиниш жилите ќе му препукнат, сапите му стврдуваат како пресушена иловица. Тате го милува по муцката, го мазни по вратот, го бакнува во челото, го плеска по градите и не- сетно ја фрла црвената печетка со спрежот. Не по- гледнувајќи каде паднала, нагло го потегнува огламеникот и го поведува големиот коњ накај Црна Мера да се вратиме дома по обиколен пат, злото трагите да ни ги изгуби. Коњот штрепнува и, со тежок чекор на верен пријател во неволја, покорно тргнува по тате.

Од темните мутли на најблиските слончиња за- свиреа тажни косови со осмуѓавени глави. Свират, свират црните пилиња, извиваат жално, тешко, не- како кобно, црни страдажи навестуваат. Големиот коњ ги чули ушите, плеките му се ежат како чички, едри јазли му се нижат под кожата. Тате зачмеан гази по калта, загледан напред низ влагата и мувлата, ниту слуша, ниту се свртува. Иш црно стравче!

Потоа, со денови, изнесувавме мил и нанос, црни ѓубришта и гнилеж од дворот. Големиот коњ ја вле- чеше тешката кола, напрегајќи се како да тегли црна планина. Тревата, китките и челујникот во бавчата, беа искршени, пожелтени и болкилави. Рогозината, триножниците, пејката, качето со кисела зелка и грн- ците беа мувლოსани. Откопувајќи го стариот наш жи- вот, тате и мама навечер умираа, наутро оживуваа, калта небаре мера немаше, ни маката крај. Големиот коњ поцрнуваше од умор, растопени саѓи му капеа од муцката, но силата не му секнуваше. Огромните мус- кули му се истеггаа од тој темен напор, чиниш ќе му пукнат како ремени шш ќе се раздерат како црни платна од силен ветер. Чекореше несопирливо напред, небаре узнал дека ја нема таа тежина што не може да ја истегли.

Амутот му беше стар и му ги разрануваше вра- тот и градите. Ката вечер, црна крв како црна змија му се извиваше накај нозете. Тате залудно му ги об- лагнуваше раните со провриен шарлаган и баџак од зајачка кожа. Товарот беше претежок и раните од- ново пукаа, крастите се топеа, крв и гноишта уште посилено течеа.

Третата сабота од почетокот на ринењето на кал- та и гнилежот, отидовме во Надежник, најдобриот сарач да му земе мера на големиот коњ за нов амут. Штотуку се избистрија мурките и сонцето б'сна, големите копита на нашиот коњ згрмеа по калдрмата на чаршијата. Немаше никој, мазните камени площ- тици беа модри како засушена тиња. Стуткани во ко- лата, покриени со черги, гледаме како бујната опаш- ка на големиот коњ се виори од едниот но другиот Ред кепенци, од едните до другите стреи и балкони. Оди тој со дигната глава, гривата му се лулее како ¹Усто зрело класје. Огромен, поголем од куќите, чар-

шијата не го собира, цело небо покрива. Пробудени од неговиот топот, сонливи утки сиркаат одсад пердиња- та и трепкаат вчудоневидени. Тате поткашлува, пот- кашлува како да ги успокојува, а сонцето изгрева од гривата на големиот коњ како од позлатено жито. Од првата зачадена фурна нѐ заплиснува топол и благ здић на бели сомунѝ. Големиот коњ застанува, сите воздивнуваме, мама просолзува. Кој да ја издржи, кој да ја дандиса таа подигравка, по толку смрдеа, гни- леж и кал, одеднаш да сетиш мирис на топли симиди. Тате донесува две врели тепсии и ич гајле не ни е што додека лапаме покрај нас, клопотејќи реско и заглушувачки, поминува градската кола-гомнарка.

Тој убав час потоа си имаше долг век во иднина- та. Со него често почнуваа или завршуваа многу спо- мени за кои никој не веруваше дека можат да станат приказна или историја, иако нашиот живот тоа про- клето лето беше за прикажија. По тој час летото на- гло застаре, побледе, жолтоса. Со блескав црн амут на вратот, големиот коњ го влечеше плугот, правејќи дла- боки, пресни бразди, низ .недојдено време прострени. Почвата чујнеше, се ослободуваше од отровот на зми- ите, од лигата на црвите, мирисаше на бесценети пло- дови што дробно зрееја во нашиот копнеж по здравје. Пожелно беше деновите да минуваат што побргу, да не се искршат билките од преголемиот род. Коњот че- кореше бавно, но сигурно и непоколебливо, како кон друго време и други полиња, кревајќи ги високо голе- мите црни копита, небаре сака и ридовите да ги пре- чекори. Црничките, трепетликите и лешките ни до ко- ремот не му стигаа, ѓинѓерот и тревјето ни копитата не можеа да му ги покријат, гривата над житата и то- полите му се вееше. Тате подрипнуваше по плугот ка- ко штурче, фатен за рачицата да не остане во вре- мето на страдежот и смрдежот од кое само големиот коњ може да го истегли. Мама трчаше како врана по ораното, ловеше жолти рачки, собираше црно црвје и змиско трње и, при сѐ што беше уморна, лицето ѝ се бистреше наспроти бабосаниот сјај на небото.

Си лежам на копата, главата спрема сонцето, сон- цето веќе напладнува. Брзоноги мравки ми прусаат по крастите, ме скокоткаат, ме јаде сврбеж во раните. Ноктите ми нараснуваат како црни глогови, прсти-

те ми се претвораат во канци, кожата ќе си ја иски- нам крастите да ги ископам. Ми трпнат жилите, ми трепери телото, во очите лепливо маситло ми се из- лива. Усвитени црви ми се вовираат во черепот како остри свдрли, и сврбат и болат, и сврбат и болат. Големиот коњ бодина по ридовите со позлатени сртови, сонцето го прерипнува, сенка нема, по небото езда. Плугот се зарива во крастите, гребе гној и ја преврту- ва како влажна и мрсна иловица. Блага топлина се крева од длабоката бразда, сокрвицата чујне, се вко- равува, сврдлите се топат, мајчино млеко стануваат. Големиот коњ виска отаде Лешкова Корија, отаде сите меѓи и забрани, одунад Матцата и ридовите, и крас- тите, и гноиштата.

„Издрижи, синче, истрај дете татеве“ ми шепоти тате, испотените прсти му се дробат како мокар ва- ровник. Ја стиска клетникот рачицата на плугот, ја стега уздата, ги обраќа крастите и крцка со забите: „Ега ми во срцето растеле, жабишта крастави“. Мама тешки скутој гној и крвишта изнесува на Зла Раскрс- ница, нови ирамчиња си врзува и полни пазуви живи рачки фрла во крастата да ја разнесат, да ја изријат, во долна земја да ја однесат. Коњот заоѓа со сонцето во темноцрвен умор, сламата коприна станува, коприната воздишка, воздишката сон, позлатен со млада месечина.

Угарањето на полето уште не беше завршено, а во блесокот на дните згусна сенка на старечко сту- денило. Мама ги изгоре и последните кукуратки, не остана ништо за препал. Тате довлекча габесани гран- ки со засушена мувла по кората, ги исече, ги рас- цепи како риби, но иако добро гореа, не можеше да се користат зашто чадеа отров. Тате мораше да го впрегне големиот коњ и да замине во ридовите, чи- сто дрво да донесе, на виеоко растено, на бистра вода листено, од матниот и смрдлив ѓол подалеку. На оган од такво дрво каша да правиш, на храна лезет да се- тиш: на небо мириоа залакот, на планински омај и здраво вишење, на здравче бујато и росно гороцвеќе.

Цела ноќ мамичка газеше змиско трње пред пор- тата и темнината ја топеше со врело несопокојство. Шумолеа трските и шамците во Голот, Лешкова Кори- Ј^a укаше како вцаснати жени над топол мртовец. Црни

птичишта ѝ слетуваа на рамењата. Ни по најдалечниот пат на нејзиниот страв одунад Душогиубица не крцкаше кола под претежок товар од кутнати стебла.

Дури пред самнуљка, на свиокот одувад Голот, кај што Црна Мера завршува, големиот коњ извиска болно но победнички. Мама гологлава го пречека и со грст шеќер го почести. Конот збивташе, меѓу ребрата му се извиваа дебели смоци, збујосана тиња му вриеше во гркланот. Сиот земја, со зината уста и очи како црни дупки, тате го распрегна, го врза за стожерот и нежно го чулдиса. Потоа му принесе зоб, но големиот коњ не ја ни погледна, ни помириша. Сè посилено се тресеше и свиваше, скрши колена, легна и срита со сите четири нозе, небаре се брани од својот најкрвожеден душман. Копитата му се удираа едно од друго како црни топузи со страшна сила, чиниш ќе се здробат, а бољката беше непопустлива, решена да му надвие. Тате му принесе полна ведрица козјо млекце со шеќер и крволин. Коњот стегаше заби, јазикот си го прегриза и, секавично срипувајќи, стана, небаре наеднаш оздравел, од свирепоста на злото изрипа.

• Се смири за миг, како да мисли што уште треба да стори и, така замаен, громко извиска и се исправи на задните нозе. Се крена бабачкото, над оборот и куќата, главата му ги дочека првите утрински зраци блиснати од високите ридови. Запалена од изгревот, гривата му се разлеа над гумното, како факел. Така запален од утрото, падна како покосен и, вчасот, на сув трескот заличе, а над сртовите на ридовите се кренаа крвјосани, тешки и густе облаци налик на загноени красти, загорени од неизгалсив оган.

„Преморен се напи жабјосана вода од Голот, во срцето тиња му залегна“ пропелтечи тате, тресејќи сè и воздивнувајќи. Откај гробиштата се зададе деде: „Што му се мислиш, бе“, рика како фјаден бивол. „Исечи го со секирата и свари го сапун!“ Од Лешкова Корија долетаа гологушести гаврани, црни сеништа. Се наредија по плетот и сарајчето, слетаа на куќата и оборот, се нагрозија по врбалаците и кутуците и неподвижно се вгледаа во големиот коњ, легнат среде гумното како облак среде небото. Прегладнети селски кучиња со крастави муцки засноваа околу дворот, ржејќи кон гавраните. Околу пладне, го-

лемиот коњ веќе не се гледаше од густе роеви едри црни муви. со мрсни рила, развиорени над гумното како темна магла. Тате позајми севгар од Надежник, го врза големиот коњ со дебели ортоми и го завлече накај Матцата, огромната мувлосана и темна урва, се- та тревје и бели костури, легнати на меки мравјал- ници.

Дворот беше тивок и празен, тешки наслаги мр- сен мрак го притискаа гумното, небаре денот за навек избегал од Робово. Во бавчата цутеше некакво невид- ливо цвеќенце чиј рожбен мирис се губеше во тешки- те пластови реа од гнила мрша. Небаре жена тажал- ка, тате раскажа за чудесната сила на големиот коњ во ридовите. Од темните сенки на длабоките долови испливувал како семоќен дух, влечејќи по мермерен дик испотени стебла. Излегувал победник од најтем- ната и најдлабоката пропаст на највисоките модри го- ри. Мама запали темјан и тешките чувства и мисли ги искачи на небото, каде што им е местото. На немир- но пламенче во огништето согоруваше тенка сламка очај. Тате се напи црничков препек и од тоа очите му просолзија. Седеше скршен крај огништето, втирен во пламенчето, како да го оживува големиот коњ, пого- лем и посилен, со нсогледлива големина, како да ја поарнува нашата тага. Ме омаја благ трепет на млада здрава кожа под крастата и брзо заспа на небесна свила, над недогледна сина вода крај расцутени смок- ви. И веднаш го сонив нашиот голем коњ. Личеше на куп црвеница, влажна, дури и каллива, а од носалките, ушите и утробите му извираа бели црвци, свиткани во топченца како бисерчиња. Вриеше големиот коњ, се распаѓаше, а безброј магаренца, налик на сиви мрав- **КИ**, се точеа во бескрен ред, си товареа на плеќите по едно бисерче и исчезнува во модрата далечина меѓу бескрајната вода и густите смокви, влечејќи ги црв- ците како амајлија за голема сила наспроти сите зла и неволи.

По тој сон почна тешкото и болно време на жи- веење и дандисување без татко. Напорните есенски работи само привидно беа завршени. Имаше уште многу, многу да се ора, да се влече, да се чисти. Врз секоја мисла, врз секоја надеж, врз секоја наша по-

треба лежеше товар црна јанса како црна планина, а големиот коњ го немаше, да се исправи над котли- ната, да се напрегне со својата божја сила, сè да ис- Тегли, сè да извлече, во дални далнини, во темни не- врени, далеку од срцето, далеку од душата.

Останаа само неколку слики на неговата големи- На, колку за утеша. Ега не се повторило тоа лето про- клето.

ПРЕДНОЌТА

Косо сонце на заода веќе го сече дворот. Воздухот поцрнел од мувишта, врие. Виванти над оборот и бу- нарот, ограда во небото, како зелен оган шумат тре- петликите. Полско ветерче, сушикотелче, навева ми- рис на бујно младо жито. Високо, во самиот зенит, тем- нее густата пепел на ноќта.

Седи Петко на прагот на празната куќа. Во гре- дите крцкаат црви, малтерот краста станал. Под стре- ата весели ластовички, со несфатлива упорност гра- дат гнездо. Одвреме-навреме, му пуштаат врз глава- та крошнички и цифкаат подбивно. Го тлачи јад, му се стемнува пред очите и почнува да кашла. Градите му ги стега боцкилав тел, боцките во дробовите му се зариваат. Здивот се мачи, се напрега како живо срце под камен, се подвраќа, пак намира и, веќе папсан, двај избива. Ослободен, одлетува во посивените висо- чини како воскресната душа.

На крајот од дворот, со тежок синцир врзан за де- бел брест, виска ждребецот. Се крева на задните но- зе, се тепа со копитата по градите. Студени води на ноќта течат од ридовите. Темнина го залива видикот и душата јанси ја јадат.

Напнат од сила што му се гуши во телото како бура во тесно небо, ајгарот го гризе тешкиот црн син- Цир и р'жи морничаво. Со длабоко зариени копита во сомелената слатина под себе, гледа накај Петко. Гри- ^вата му паѓа како окосено жито и му блеска со сјај на жив оган. Во силното тело му бие огромното срце на природата.

*

Петко молчи, лицето студен восок, очите срча. Има таков час во животот, час на неопходно зло, час на насушно мачење.

*

Ждребецот извискува јад, гласот како врела вода му се истура во дворот. Со копитата ја бие слатината, лета прашина, се меша со мувиштата, му се налепува но крвавата боја на густата грива. Бесен, го истегнува вратот и со црните алки на синцирот се крева кон крошната. Останува така миг-два и трепери, се прелева, небаре ќе се стопи, ќе согори, ќе испари, ќе згасне. Алките свечкаат и како песји муцки му го глодаат грлото и му ја кубат гривата.

А полското ветре дувка зли магии. Петко го слуша шумето на разбрануваните жита, го чувствува широкото и силно напрегање на билките да се искубаат и да летнат. И трпне. Таа неможност, таа луда мисла на душата, го весели и застрашува едновремено. Безбројни стебленца, напнати и извиени, шумолот со лист и клас, го записнуваат полето како дива вода што сака да бликне кон небото, да го поплави и исполни со себе, со кал и тишина. да го залие.

Се закашува Петко, боцкилавиот тел го раскинува по средината на градите, му се намотува под левите ребра, студен околу здивот. Ждребецот чудовишно извискува и пак се крева како букнат оган. Нераскинлив и тежок, синцирот му ги јаде вратните жили. А отаде сарајот, по Црна Мера, кон Надежник, кобили распасени и трева — душа залисана. Се извива ждребецот, го тегне синцирот, брестот да го искорне, да се разигра во слобода, најубавата смисла на својата сила да ја сети. Очите му горат, му гори крвта, ќе изгори, во пепелта на ноќта ќе се изгуби како привидение.

*

Има бол на умот што душата го бара. Има мака што срцето ја сака а мислата одобрува.

До колена закопан во прашина, темен од пот и пена, ждребецот извискува очајнички и со одголени заби почнува да го гризе дебелиот и тврдо стебло на брестот. Ја лупи кората, откинува бели парчиња, се тресе и виска со јад на окован маченик. Сонцето брзо се гаси зад оборот, тешка цепел се таложи по лето. Ждребецот паѓа на колена и, налик на демон од страшно предание, побесно одгризнува парче по парче, залак по залак, год по год, напредувајќи кон сржта. Во чудесната белина на ранетото стебло се впива топла крв од жлебните. Трепетликите шумат како темни водопади. Се полни душата на Петко со темнина, сè погуста и постудена, окото одвај довидува.

Ждребецот маченички го гризе стеблото, црна пена му капе од устата, забите веќе ја досегаат срцевината. Му се нафатила каллива краста по ноаслките и по истопеното тело, црни гниди по гривата. Темно чудовиште, злокобна сенка во мракот. Ластовичките цифкаат под стреата, житото во полето веќе бучи како дива поплава.

Мракот стежнува, студен јаглен станува, окото на Петко ослепува. Мраз под грлото го стегнува, здивот во боцкилавиот тел му се замрзнува. Раката се напнува да го растопи, да го ослободи. Тешка темнина, црна планина.

Истиот миг, се искршија гранките на брестот и ждребецот молкна. Залегна потполна ноќ.

РАГАЊЕ

Водно утро, росно и испотено, од лисјето на тре- петликите капат крупни, спроти сонцето, искричаво црвени солзи. И долга штама се постила преку враба- лаците и ѓинѓерлаците сè до Немдол и Скришнина, ти- шина како заборав. Санцето се крева над наежените кории, се вжарува зеницата на небото. Трепетликите стреперуваат, ту од страв, ту од јанса, ту од бура во далнините зад планините.

На зеленушката, под одрината, седат Олелија и Куциот, пијат црничкова и брчкаат чела. Зад кочи- ната, овците со рапави грла го голтаат сето зеленило накај Немдол и Скришнина. По ливадите и кориите, и погоре по каменарот, се нафатила тенка магличка, мувла на очите, немотија и глувотија, задих во гра- дите. Долу, крај вадата, со тежок синцир врзан за дебела врба рика бикот, Црвендакот. Алка на р'нки- те, болка во црнките. Ја крева главата, розова пена му капе од муцката, јадозлив рик се разлегнува накај Скришнина. Каллив, р'ѓав и тежок, синцирот се из- вива и како црна змија му ги каса р'нките и грлото. Црвендакот се стреснува, го напрега силниот врат, трп- не од див порив по зеленината и синевината, по сло- бодата на душата.

Олелит" подм-внува со збигорена дланка, како да се брани: „ *Је* е бик, ами дух. Не е рог, ами плуг. Рид да бодне, рид ќе урне. Дваш мавна по средниот дирек, кошарата падна како капа". И одвај исшуткува задих од кркорливите гради.

Склопчено на прагот, Немото зее во небото. Се разлеало утринско руменило како крв по бела антери- ја. Трепетликите му сеат сенки во црнките, го засле- пуваат. Си ги истрива очите, ливадите и кориите чуј-

нат, пајажинеста влага лежи над Немдол и Скришни- на како матен спомен, како болно сеќавање, страв и надеж.

„Ги нема касапите цела есен и зима. Нарачав да дојде Мандакот од Стрвени“, плука задих Олелија. „Аждеров мора да се заколе.“

Немото штрепнува, крвава шлаканица го удира во грлото, нечуен крик му се забива како нож во гради- те. Глуви грчеви, пепелаво треперење, гасена вар, пе- чење, бол, бол, бол. Набрекнати жили, вкрвавени зе- ници, поглед во бикот, поглед во Немдол. Вкочанети тупаници, стегнати вилици, згризени усни, а крик не- ма, ни лелек, ни одек.

„Ндх... Ндх. . . Нх. . . Нх. . .“

Што е? Пак ли те фатија морите?" кашла задих Олелија.

„Ндхт. . . Ндхт... Нхт. . . Нх. . . Нх. . .“ див ветер му шлика тревје, му свива еловина, наежено горје по- вива, даб му корне под јазикот. А глас нема, да екне, Немдол да разлегне. Сал црна алка бол во грлото, сте- га, глумотија, немотија, стега, стега, до семнина, до темнина, до безумје и очај.

„Ела пивни од препеков, ќе те пушти мората“, го сожвакува Олелија густиот задих накај него.

„Ндхт.. . Ндхт. . . Нх.. . Нх. . .“ се задушува Немо- то од бликната крв во грлото.

Бикот рикнува како грмотевица, вратот му брек- не, плеќите му играат како пламен. Гласот му татне накај Немдол и Скришнина. Тинче небото, тажно тре- пери зеленилото, душата очајува, трпне, трпне.

„Ндхт. . . Ндхт. . . Хт.. . Хт.. .“

Преку меѓи и ендеци, преку урви и гинѓерлаци, одеднаш, како злодух, ете го Мандакот од Стрвени.

„Тој ли е тој бунтовник што урива кошари?“ грго- ти касапот, покажувајќи кон Црвендакот. Во очите му залегнала тешка. Загорена крв. „Ќе го скротиме како безброј досега. И посилни од него си легнале на браш- ното“, локнува препек. На појасот му виси мрсна **кама** во крастава канија, а на десното рамо црна ортома ка- ко змија. Подвиткан напред и дебелоглав, со извргна- ти плеќи како самар, личи на мечка стрвница, Во погледот — подмолен дебнеж на крволок.

Сонцето се крева над трепетликите и почнува да прежига. Росата се суши, лисјето замира, мир залегнува во дворот и отаде кориите, кон Немдол и Скришнина. И овците занемуваат како заклани, сал бикот рика тегобно и чемерно, како зло претчувство. Мандакот локнува уште препек, лапнува цела стиска сирење, ја извлекува камата и стрвно зачекорува накај Црвендакот. По него, како зли сеништа, гегаат Олелија и Куциот. Бикот фрчи, го тегне синцирот, чиниш ќе го скине или врбата ќе ја откорне, та ќе се ослободи, ќе ги искрмуши луѓето што му приоѓаат и ќе статне накај Немдол и Скришнина. Алката му ги кине р'нки-те, му блика густа крв, устата му зинува како голема морничава рана.

Касапот збрекнува од дива возбуда, од темна страст на мачител и крвник. Пристапува со тежок чекор и поглед. Рачиштата му стврднуваат како црни канџи, го удира бикот по плеките, му го бара срцето. Црвендакот рикнува, дворот екнува, шликнува со опашката и сритува молневито. Мандакот инстинктивно одрипнува како свер и ржнува пцост. Бикот секавично се свртува со роговите накај него и го напнува вратот. Гласот му се крши кон кориите како закана на закана. Миг потоа: глуво, длабоко и морничаво исчекување.

Олелија и Куциот немо набљудуваат, треперејќи како вејки. Касапот грабнува јасенов колец и го треснува бикот по роговите. Црвендакот изрикува кратко и почнува да се повлекува како да зема залет за **скок** врз напаѓачот. Мандакот бездушно го удира по набрекатите вратни жили. Бикот се стресува, за миг му потемнува сјајот во очите. Мандакот уште посвирепо го удира по вратот и го боднува во р'нките, терајќи го Да отстапува и да се врти околу врбата. Повлекувајќи се, бикот рика со тежок јад; олицетворение на понижена и ранета величенственост. Затегнат до кинење, но неумоливо цврст, синцирот се намотува околу сувото стебло, скусувајќи се и кршејќи го силниот, до пукање напрегнат врат. Под кожата, по р'бетот, коремот и градите, бранови разбунтувата крв се слеваат во жала, а немоќ, гневот и силата гинат во црната алка вде-

ната во рѝнките. Моќните рогови веќе го допираат стеблото, очите извргнуваат од болен напор. Мандакот вешто ги најамчува со ортомата и клучко ги врзува за врбата.

Клекнат на едното колено, жртва на темна и сви- репа подмолност, бикот очајнички се напнува да ја скине ортомата или да ја искорне врбата, но стига сал да ја сети калта во устата и р'нките и сета бездушна непопустливост на стегите. Стеблото се стресува, алките скрцкуваат и само болен ропот го кине грлото, главата останува заробена, телото немоќно и незаштитено. Со вештина на зол дух, касапот му ги најамчува и г(ф)едните нозе под колената, потегнува со дива сви- репост, ортомата ја сече кожата, згризува до коска. Бикот изрикува како заклан, грлото му пукнува како гранка под секира, телото ја губи рамнотежата и гра- дите се зариваат во калливата земја.

Мандакот сенса околу него како да игра, молне- вито му ги зајамчува и задните нозе и Црвендакот тратува во калта како пресечено сте^ло. Додека збив- та, гушејќи се во пена, и се извива како дир пламен на ветер, касапот со нова јамка му ги собира купче сите четири нозе, душмански го стегнува и, исправај- ки се со крволочна страст на лицето, силно го клоц- нува по мадињата, издадени како дровна дуња.

„Ндхт... Ндхт. .. Ндхт. .. Хт. . . Хт..."

Немото трпне, крвта му бие под грлото, густа и тешка, вртоп до вртоп, притиска со дива сила, да го раскине и бликне кон Мандакот, да го залие и удави. Бикот му збивта под ребрата, врел и голем, напнат до пукање, жива вода испотен и крвав, рига розова пена, одеднаш немоќен да рикне. Грлото се грчи во студена алка, се стега до црно отровно зрно, крик не може да пушти. Сал темен бол, како темен бран, му ги гасне очите, го нурнува во мачен спомен.

„Ндхт. .. Ндхт.. . Хт... Хт. .."

Го згрнала мајка му во котарот, едната дланка на устата, другата на очите, го стиска, го притиска, ќе го задуши, ќе го ослепи, да не чуе, да не види. А тој, низ просирките на растреперените мајчини прсти се-

пак гледа: татко му, клапнат крај сувата врба, рацете и нозете клучко стегнати, загризало јажето до коска, по лицето крв блескава како жив пламен. Му паднала главата на градите, вратот и рамената рана до рана, цумка до цумка, по белата антерија му се слеваат црвени јазици. Пред него, како свер пред заклана жртва, се расчекорил Крвникот со нож во левата и колец во десната рака. Пцуе, р'ка, плука бесен и свиреп, мава: со пратот по вратот, со клоци меѓу нозете. Татко му крикнува кратко и пригушено, уште поболно се обесува на јажето како да му се кинат жилите. Мајката шумкарска и голтарска му ја пцуе Крвникот, извиен од свирепост, во сиво палто како поскок. Двајца мус-таклии, со ками во појасите, го наблудуваат насилството. „Рикни, рикни“, вика Крвникот и го удира со пра^тот по слабините. „Кажи д.ури не сум те заклал!“ уште посилено вика Крвникот. Гласот му се фаќа по дрвјето и тревјето како влажна пајажина и мувла. Над Немдол — напнато небо, ќе пукне, ќе се расцепи, црнило ќе истече, сè ќе залие. Татко му се згрчува, чиниш му излегува душата, се напнува морничаво, ја подига главата, погледнува низ крвта и го плукнува. Изненаден, Крвникот ревнува и извлекува кама од појасот.

„Ндхт. . . Ндхт. . . Хт...“

Оттогаш нема родители, ни глас да го искаже ужасот на сверството. Сал кавалот и овците, по Немдол и Скришнина, во тишината на зеленината и цветнината, по лаките и ливадите, крај кориите и каменарите, години, години, мртво грло, живи болови. Сиот во морничав занес, Мандакот го крева блескавиот касапски нож и со искричавиот врв го нишани грцмакот на Црвендакот. Морничаво се смее: „Кој прати белџа, ќе го стигне казна!“ Бикот се грчи, не може да спрета, ни да срита, оал болно, очајнички рика во лепливата кал. Чиниш сиот ќе се изрика и како одек ќе исчезне во Немдол и Скришнина. Чиниш, а не може! Црна алка на гушата — црна немоќ во душата.

„Ндхт... Ндхт... Хт. . . Хт. . .“

Немото срипнува од прагот и како носено од дива вода се загнува накај Мандакот. Сета крв, како го-

*лема пенлива река, му блика во грлото, и бесно и очајно, притиска до темно, бие со најужасната сила на болот, со најжестоката потреба да се излие во крик! Очите му ги прелива црна дамла, грлото му се корне од ал-ката на немоќта, крвта грми во душата. Уште чекор- два, уште миг-два, уште здив-два. А Мандакот ги напнува грбавите плеќи, ги стегнува железните раце и — замавнува со ножот.

„Ндхт... Ндхт... Ндхт...“

Бие крвта, бучи, рика, се нафрла врз бентот на немошта, наспроти Мандакот и Црвендакот, наспроти Немдол и Скришнина, наспроти денот и вистината.

Блескавото сечило вмигот згаснува во црвените жили на силите. Црвендакот скрокорува и онемува во калта.

Тој заклан рик како гром ја раскинува алката на немошта, грмнува усвитен ужас.

„Душманееее!“

Се разлегнува над цветнината и зеленината, над трепетликите и врбалаците, над лаките и ливадите, над кориите и каменарите, над Немдол и Скришнина, од светлина до темнина, од година до година, до онаа темна дамна на црнила и патила.

„Душманееее!“

Касапот го извлекува ножот од вратот на Црвендакот и одрипнува како нападат свер во миг на пирување. Немото се фрла врз него и го стегнува за грцмакот. Полни страотна сила, прстите секавично се вкопуваат во мрсната кожа и жилите. Палците се зариваат во нешто меко и рапаво како тело на змија и го прекинуваат. Пука јажето на болот, живата и кобна јамка на неискажаниот страдеж. Мандакот клапнува, го испушта ножот, крвавото сечиво исчезнува како зла сенка од морав сон и мачно секавање.

Лежи бикот, Црвендакот, сонцето над трепетликите рипа. Клечи Олелија, нем и зинат кон вишините и тишините, кон бескрајот што вечно молчи над **светот** и времето. Му пука челото од чемер, Јад му гори во главата бигорлива, на болни сведоштва заречена. Не-

јки бикот, Црвендакот, врз годините, врз зеленините и цветнините, како показ на болка непреболена и ужас незаборавен. А трепетликите треперат, треперат, несет- но се постилаат во душата и видикот.

Како пиле од црна лушпа, Немото се исправа од калта и во занес што спојува старо и ново време го покрива бикот со лозов лист. Премалени, овците чем- реат во трлото. Немото ги пушта и со кавалот на гра- дите ги поведува накај Немдол и Скришнина. Сонцето се истура врз него, го облева со руменило и блеска како топла крв врз штотуку родено дете.

ПОУКИ ЗА ФРОЈД

КРАСТЕ И КВАЗИМОДО

Многу месеци по болното бегство во пределите на надежта, Красте се врати во Робово. Веќе стасан за женење, тивок и свенлив, ката утро се огледуваше: со мазно, дури момински нежно лице, оздравено од грозните красти, наликуваше на ангел. Во чуден занес, сиреч никогаш не се буди, седнуваше под одри-ната, втирен во Фројд, како маѓепсан. Креваше глава само кога по сокакот откај Лешкова Корија ќе се зда-деше убава Мила во развеана свила како самовилски крила. Летка, грее, ни лево ни десно погледнува, сиреч на овој свет со ништо не му припаѓа. Штом таа ќе извирнеште, зборовите на Фројд пропаѓаа во некак-ва глува, студена бездна, исполнета со мувла. Зинат кон портата, Красте ги следеше само нежните и лесни стапки на Мила крај чешмата, по Црна Мера и по ас-фалтираниот пат, со големи сини патокази што не-погрешно водат кон дрвеното господче во црквата „Свети Спас“.

Така, цело лето.

Еден ден, кога гроздаците веќе беа речиси зрели, кога во бистрите зрна им згусна црвен сок, враќајќи се од црквата, Мила ненадејно запре пред портата и зачудена погледна накај Красте. Тој штрепна, усните вчасот му се исушија како врбова кора, срцето му се гуцна во пуза под грлото. Го обзеде возбуда како див ветер што свива дрвје и тревје и сиот видик го бра-нува. Таков, срипа од пејката и се загна кон уштре-мената убавица. Истиот миг таа замижа и одлета накај Лешкова Корија, сиреч бега од суро чудовиште. Тој стигна да ѝ ја види зинатата уста, како отворена

црна рана, и да ѝ фати грч во црнките, не од страв или срам, ами од гадење и одвратност.

Небаре му ги чита мислите и чувствата, Фројд научно ја исмеа некогашната заблуда дека проклето ле то е трајно по трагите и белезите што ги остава и дека со зла упоритост и неминовност на несреќна природна појава го оклетува секој нов ден. Невринот над Лешкова Корија однепица помодре и згусна како студена тиња. Нагло се стемни, воздухот се намокри како испотена болна кожа. Небото, налик на обесено шкембе, го искрмушија криви молњи, бликна смолест дожд и земјата вчасот замириса на раскиснатата краста. Умниот старец занеме и, одеднаш сосема мувлосан, се впика во долапчето над креветот. Красте си лепна и долго се превртуваше како крастав пепелаш, грчејќи се од темни и болни спомени за проклето лето. Во ниедно доба, сосема папсан, сиреч премрен, заспа со отворени очи и така го виде или го сони Квазимодо, за кого не се знаеше од кога вирее во Робово, како во предание.

Се свил вудве пред црквата, сосема смирен, небаре престанал да дише, налик на голем распукан камен, обраснат со лигав лишај. Рано сонце косо му ја пече големата кошлија глава, морничаво искривената вилица, влакнестото носиште начичкано тртки, мувлосаните красти налепени по вратот и суратот како жолти и нацицани пијавици. Во модрините — темни даги: небото со грч од лузни. А во дворот на црквата непрестано влегуваат и излегуваат болни клетници, збиени во две редици, во далечината налик на испружена верига, извиена во долината и префрлена отаде маглените сртови, до сам ти крај на невринот. Очајот од една и надежта од друга страна со безмерна сила ја тргаат веригата, а околу црквата, како окови, немеат ридови со крастави врвови над наежени прнари.

Спроти таа мачна слика, од најтемното спокојство на Лешкова Корија во немата долина, како отсјај на трепетно лисје, светна робовската самовила. Со нечујна стапка, полесна од воздух и зрак, почна да се качува кон црквата. Во нејзината појава Красте сети непробол со неминовност на природна несреќа. Се наежи кога таа извирна од магливата длабочина, застана до Квазимодо и блисната од утринско сонце сосема се прикажа како прекрасно привидение од бол-

на надеж за спас. Широкиот трепетен фустан од бела коприна ѝ се лееше меко, небаре не обвива живо женско тело, туку здив на млада лешка. Мирисаше на росна лековита трева што чујне со благи сокови. Слабодушна и нежна, со маченички својства на билка изложена на неизбежни слани, таа постоја трепетно мигдва и точно во седум часот влезе во црквата. Како зрак што гасне, се вмеша во турмата и почна чудно и сурово да страда.

До бездушна безумност безобсирни во својот болен очај, клетниците вмигот се нафрлија врз неа како прегладнети сверки врз немоќен плен. Искривени, крастосани, лигави, садносани, купиште јад, небаре жива кал со тешка реа на гнилеж и распаѓање на човечко ткиво, ја обземат од сите страни. Канци на нагон за спас ја тегнат за рацете и рамињата, ја дрпаат, ја штимаат, ѝ го дерат фустанот и секое парталче го бакнуваат како спасоносна амајлија. Рикаат, мукаат, квичат, цимолкаат, пивкаат, вијат и блеат да ги избави од бољките, со лековита милувка и божја реч. Со габесани јазичишта, извиени како сури змии, ѝ ги лижат носете дури до коремот, гмечејќи се и газејќи се меѓу себно како прегладнети мршојади. Најочајните, со огромни слепи очи ѝ го пијат погледот и жедни за капка волшебено самовилско млеко ѝ ги лапаат дојките со вкоравени распукани усни, притискајќи си ги врз нејзината мазна и мека кожа своите тврди красти и запалени рани. А таа само трепери, сета во болен грч, со маченички поглед летнат во вишините, како жртва посветена на најблагородна и најзалудна смисла.

Точно во петнаесет часот, како по заповед на виша сила, самовилата избега од црквата, сосема смелена, испиена и истоштена, со темно лице и влажна коса. Парталава, разголена и извалкана како пачавра, застана за миг до Квазимодо, сиреч нема сили да се врати во својата стварност, да побегне од светот на болештините. Како семка што сетила пролетна топлина, Квазимодо полека си ја подигна главата и овргали матни гурдиљави очи, красти зовриени. Самовилата штрепна и му се втири во морничавото лице како да проверува дали е живо и човечко. Истиот миг, згрчена од гадеж, крикна.

И дури небото и ридовите одекнуваа, таа исчезна во темната густина на Лешкова Корија, како во при- казна од која излегла само да донесе надеж. Под на- магленото и крвјосано сонце на уморениот ден, затла- чен со пајажинеста мувла од неврин до неврин, се посла длабока штама.

При летнувањето, самовилата го перна Квазимодо со фустанот по краставото чело, му ги пафна гнидосаната брада и мустаките. Тој страшно ги испружи ра- цете по неа, во жестока потреба да ја плисне со сво- јата ужасна грдотија. Но не стигна ниту да ја допре, таа мигновено се слеа со густата зелена пена на кори- јата. Грдомазникот се обспе околу себе како да не си верува на душата, сирна неколку пати и небаре се од- врзал од веригата на очајот, безглаво се загна по не- мирот на надежта. Прескокнувајќи отстро камење и трње, сопкајќи се од дрмки и драки и, збивтајќи од нагло надојден живот, бликнат и од земја, и од небо, и од срце, ја претрча долината, како во сон, како во магија од која сиот негов дотогашен живот, стегнат во оковите на грдотијата и болот, доби опивна смисла на судбинска предодреденост за рајски вознес. Тој е таа гнасна гасеница од која ќе се испили божјиот ан- гел на убоста и доблеста, синот на возвишеноста.

Во тоа волшебство на сетилата и умот стигна до работ на темното зеленило исполнето со морничавост, како страшна граница меѓу два света: на страдејот и на надежта.

Иако немаше ветер, густото живо лисје трепереше и се прелеваше како змиска кожа. Неми, криви стеб- ла, како чудовишта му се закануваа од мрачната таин- ственост. Осамен меѓу свирепоста на болната грдомаз- ност и опивното искушение на убоста, се вкочани: ту- ка е крајот на занесот. Го шликна мисла да се врати, но истиот миг крастата му распука до коските. Му се стемни пред очите, му стежна грдотијата како рапав рид.

Каде? По кој свет?

Кожата му букна како запален ѓинѓер и го спо- тера во коријата. Мракот се затресе како пача и го гол- тна во длабочината. Од гранките виснаа густы влаж- ни мрежи, по тревата се напластија лепливи повесма мувла. Во тишината скикоте зелен змеј, гласот му се

претвори во густе пајажини. Грдомазникот се стресе и гушна челанливо стебло. Под образот и дланките почувствува мокра црвојаднина и срцевина стопена во лига. Роеви бели стаорци трчаа околу него, скокајќи по светулки. Недалеку, пафкајќи со мокри фрнгачи по соспи мувла, се мачеше да пркне невидливо зазбивтано пиле. Сиот воден, тој расплете повивка и капини, си ги отплетка нозете од јамки на голи жили и прет-пазливо зашатреа напред. Витки фиданки, како влак-нести машки раце, јазлести од напнати мускули, го тепаа од сите страни, лупејќи му ги распуканите, запалени красти. Ошумоглавен од ударите, тетеравејќи се од лешка до лешка, пропаѓаше до бојот во дупки полни кисела кал, газеше пенушки и скршени гранки, налик на коски. Гребеше со рацете мрсна земја и, кубејќи густа трева како коса засмрдена од гниди, се извлекуваше и продолжуваше. Се сопкаше од студени кутуци. Паѓаше врз нив поносечки, гмечејќи црвци, но не чувствуваше умор, небаре не е жив човек со тешка невола во душата и краставо срце во градите. Шуткајќи се, тонеше сè подлабоко во темнината и ти-шината, како во несознание.

Кога еден миг му се стори дека е осуден непрестано да талка по мрачната корија, ненадејно, несфатливо нагло, извирна на пространа светла рудина. Се стаписа: пределот беше рајски убав, безбројно досегнуван во најсуров очај. И светлината беше чудно блага, без трепет, без сенки, без кобен сјај. Среди млечна трева, листенца-детски устенца, зрачна куќа гушната од сочни, густо расцутени олеандери. Сиот во мека нежна и нова, сиреч не сосема човечка кожа, како повторно роден за нов живот, Квазимодо кликна и наеднаш набрекнат од распенето семе, се нурна во румеилото на олеандерите како во топол љубовен сок. Зад него, небаое во длабок заборав, остана темната сила на Лешкова Корија со сета морничавост од најстрашните прика-^ни и најлошите соништа.

По извесно, сосем немерливо време, Квазимодо ги **отвори** очите: пред него стоеше непознато витко момче со мазно, дури момински нежно лице и одвај за- "ележливи траги од некогашни красти. Облеано со "Урпурот на утринското сонце, момчето изгледаше како ангел. Заслепен од тој сјај, грдомазникот си та расчекна штрбата уста и јагленосан од очај си ја одгриз-

на најголемата и најодвартната краста на левото ко- лено.

Веднаш по средбата со Квазимодо, Крсте сони страшен сон. Се враќа од Надежник на пука пладнина, каменот тлее како вжарена да\$овина. Си ги влече но- зете низ густа дамна од солена прст, суво тревје, по- белени кичури бозгел и кучко грозје. Ниту знае како оди, ниту зошто оди баш по огнот. Одеднаш, кај Бел Камен, над Чукарите, му потече крв од носот. Си ги стегна р'нките да ја запре, но едри капки му закапаа од челото и образите, како од садна. Од секоја капка расцутува пламена китка, со жива боја што се пре- лева и грее. Продолжи да чекори, мислејќи дека му се причинува, но китките уверливо цутеа зад него. Се сврте и претпазливо, како да краде од многу опасен забран, ги собра во голем букет. Ги подигна пред се- бе восхитен и омаен: застрашувачки убаво му гореа во очите, сосема живи сред пладневната врелина. Така маѓепсан помисли: колку убаво би било да ѝ ги пода- ри на Мила. Истиот миг му згаснаа во рацете и во сјајот на денот висна голема црна лочка.

Тука се разбуди. Од виснатото небо се цедеше матна светлина заситена со влага. До каде око сти- гаше, почвата беше жива кал и ги голташе тревјето и дрвјето. Сал патот, црн како долга верига, се извива- ше кон ридовите и Надежник. Небаре ништо страшно не се случува, Фројд спокојно излезе од долапчето, седна под одрината, си ги намести срцалата и се вгле- да во него како во вистински ангел. На Крсте му се надигна утробата, во грлото му спрета голем крастав жабарок. Се напрегна и го проголта, но истиот миг му спрета друг, уште поголем и покрастав. Го нагна гр- лото до кинење, жива вода се испоти, го проголта и него. Не стигна ниту да здивне, му спрета трет, по него четврт. . . Од напрегање помодре по лицето, вра- тот и рамењата му никнаа зелени мовлести красти, со гнојни корени до зеницата на душата. Му се врати проклето лето со сиот ужас, и уште пострашно и пос- вирепо, зашто неговата зла сила се протегаше и во сонот, и во јавето, и во занесот, и во рајот, и пред неа на човека не му преостанува ништо друго освен на- дејта дека ќе се роди ново племе кое нема да ја чув- ствува како невола и бол. Одеднаш многу далечен, во

некаков мртов простор и изгубено време, Фројд со научна тврдоглавост ги толкуваше правилата и законите на проклето лето и подучуваше како да се совладаат темните магии на крастата. Гласот неизбежно му се претвораше во мувла и колчишта и се таложеше во недогледот како белег на тажна бесмисленост.

Мила прелета по сокакот, сосема предадена на својата службена обврска во робовската црква „Свети Спас“. Красте одвај го проголта триесет и првиот крастав жабарок и, не поздравувајќи се со Фројд, пак замина во таинствените предели на надежта, од кои се беше вратил прерано и недоволно подготвен да ја поднесе болната потреба на човекот да се биде убав како ангел.

МАРКЕС ВО СКРИШНИНА

Се случи на полно ненавестено, на необичен начин, својствен и на стварноста и на сонот.

Чекорам по Скришнина, чувствувајќи во белото студенило на воздухот тешка реа на глувчовина. Улич- ката е некако пониска и потесна одошто обично. Под остриот блесок на утринското сонце кукарките се еп- тен сплескани, покривите им се речиси залепени за земјата. Во нив ни цудиња не би можеле да живеат нормално, би морале да лазат. Околу кошевите за от- падоци се врткаат гладни и уморни мачки и гледаат плашливо како тешки престапници. Од зад крајната кукарка се појавува старец, свиен речиси во два ката, со чудно издолжени раце, како притки. Носи две кан- ти полни со помија, но чекори мошне брзо, како кра- дец во бекство. Сиот замотан во козинесто ќебе, со црна овча кожа на главата, тој издишува густ валми воздух и наликува на клет змеј. По него останува ки- села смрдеа на расипана храна. А сјајот на сонцето ја претвора Скржпнина во маѓепсана населба од многу тажна и тешка приказна.

Чекорам покрај ниските накривени оградички, одеднаш дете со црни гумени чизмички, кифкулија капче, дебела фанела од груба волна и шајачни пан- талони.

Се послал црвен снег дури до реката, сонцето се излеало како крв од илјадници закрани јагниња. Деде оди гордо, бодејќи .го снегот со бастунот, белата шу- бара и мустаките му горат како пламен. Молчи, заг- ледан напред, кон црквата и ридот. Пурпурното ќепе му се слева по плеките, раширувајќи се одвреме-на- време како големо и моќно крило. Црквата е далеку,

камбанаријата ѝ гори како голема свеќа. Небото е све- чено, секој миг може да се наполни со белокрилести птици или ангели, низ чие јато Господ ќе ни го пока- же својот семоќен показалец и ќе нѐ избере за возви- шена среќа.

Снегот остро крчка под тешката нога на деде, стегната во влакнести опинци и шарени објала. Тој го забрзува чекорот, како да сака сосема да се одвои од мене и сам да ја сети сети милост на Господа. На тре- тиот крстопат меѓу селото и црквата, каде што почну- ва Ридот, стои висока кола како т;рна кула на две ог- ромни тркала. Ја влечат два црни вола со бели чела и модри копита, преморени од товарот: голем куп су- гариња цицалчиња со пресечени грленца и отворени очички, како живи. По одарот и страниците на кола- та, по наплатите и бутините на тркалаците, по опин- ците и кожуфот на коларот — темнее засирена крв.

Деде одминува, не погледнувајќи го. Ги гази црве- ните капки по снегот, како да не ги забележува, не- बारे сосема се одделил од овој свет на смислени и не- опходни злосторства. Нагорнината почна да ми го се- че здивот, ми трепери под лажичката, 'рбетот ми се крши, жилите на нозете ми се полнат со стопен снег, во стапалата ми се таложи засирената крв на јагни- њата. Деде брзо се оддалечува, веќе навлегува во та- инственото спокојство на Лешкова Корија.

Се уплашив да не останам сам, оосема сам и вик- нав по него. Гласот ми се кинеше од црните гранки на дрвјата и се губеше во густниот снег. Деде запре, издува од себе густа магла и неколку пати нервозно го забодува бастунот во мразот под нозете. Не се заврте, небаре не застанал мене да ме почека, туку поради некоја своја, таинствена и значајна причина. Така ис- качен над лешките, со чудно раширено ќепе, врз кое се прелеваше сјајот од небото и полето покриено со ^апален снег, тој веќе сосема личеше на човек кој излегол до стварноста на која ѝ припаѓа. Не беше пове- ке г^{тт}о1 што седи крај огништето, строго вгледан во огнот, како да му ја испитува моќта. Му се приближив со големо искушение, плашејќи се да не ги рашири рацете и да одлети во небесната шир, право кон таинствените предели на возвишеноста што ја создава ^и подарува семоќниот показалец на Господ. На. пет-

шест чекори од него, подзастанав до една лешка, ко- лебајќи се дали да му пристапам сосема.

— Ајде не влечи се како посран! — подвикна тој, не погледнувајќи ме и — прдна силно-

Истиот миг неговото кепе посиве како мувლოსана рогозина. Лешките стреперија и згуснаа како купишта гнили алги во жабјосан ѓол. Низ грлото ми се слизна озабен и накострешен стаорец и луто ми ги зари кан- ците под лажичката. Погледот ми се смати, цревата ми се превртеа од гадеж, утробата ми се згрчи за повраќање. Кисела, врела лига ми бликна во устата и ми го попари непцето. Почнав да плукам и одвај под- зедов здив. Деде бездушно чекореше кон врвот на Ри- дот, кон црквата и волшебниот показалец на Господ.

Го оставив да се качува, се свртев назад и стре- ловито потрчав надолу. Претешките нозе веднаш ми ги сплескаа градите, како да се никнати право од гр- лото. Паднав еднаш, дваш, триж, прстите на рацете ми помодреа како желудник на заклано пиле. Погле- дот ми го маглеа чудно подвижни сенки, тешки бра- нови ме притискаа и набиваа во темнина. Снегот беше вкоравен и нечист, гадливо жолт и изгазен од луѓе и говеда. Го немаше повеќе црвениот сјај и сè личеше на грда слика од тежок и болен сон.

Веќе сум на аголот, блиску до амбулантата, при- земна дрвена барака, со матни прозорци, како гурела- ви очи. Влегувам во нејзината сенка, заобиколувам ос- татоци од кучешки измет покрај оградата и брзам пак да му се покажам на зимското сонце. Одеднаш, на па- тичката, буквално се судрив со — Габриел Гарсија Маркес!

Зарем е можно? Зарем навистина е возможно? Вол- шебникот од Макондо, маѓесникот што занесно рас- кажува?

Тој е, несомнено тој: четвртеста брада, широка ус- та, трапезести пробелени мустаќи, рамно поткастриени над усната, набрчкано широко чело, куса кадрава коса, прошарана со сребрени влакна и, особено, црни, си- гурни очи, со сјај на чудесна надмоќ спрема стварнос- та; поглед на човек кој не учествува во обичниот жи- вот на судбински начин, како другите смртници; чо- век кој ги надминал сите познати форми на постоење

под сонцето и успеал да живее по нов, таинствен модел, ослободен од правилата и законите што неподмитливо и безмилосно важат за луѓето.

Саштисан од силното изненадување, заборавив да му се иставам од патичката. Тој немо ме заобиколи и продолжи напред, сам и загадочен, некако отсутен, небаре ништо не забележува околу себе и нема никаква определена цел во овој свет. Којзнае што бтра во Скришнина? Отчекорив уште два-три чекори и, штом излегов на сонце, застанав како стаписан. Појавата на големiot писател имаше д^ство на волшебност и форма на чудо. Се свртев и на прсти потрчав по него. Го престигнав и, собирајќи си го здивот во студените дланки, му се вгледав во лицето. Тој е. Чекори и не ме забележува, како да не сме на иста улица и не диме ист воздух. Се накашлав и го поздравив, првин на македонски, потоа на шпански. Тој си продолжи напред како да не ме слушнал, речиси недопирлив, во некој свој простор со посебни својства што важат само за него и единствено нему му соодветствуваат.

Се засрамив од своето непристојно љубопитство и збунет се повлекох до една крива оградичка. Маркес продолжи кон дното на улицата, како да слегува во длабок канал или сенчест бунар. Во неговото движење имаше некаква чудна можност за судир на два света, за откривање на прастара тајна и решавање на еден од најголемите и најзначајните проблеми на човекот. Ги напрегнав очите да бидам сведетел на таа можна и важна драма во која осамен човек спојува две спротивни стварности и прави нова, со волшебни одлики и возвишена смисла. Маркес веќе до колената беше во сенка, небаре нозете му пропаѓаат во асфалт. Чекореше решително, свесен за својата улога во светот на обичните клетници, посветен на задачата да им помогне на свој начин.

Премногу возбуден, го изгубив трпението и потрчав по него, да бидам поблиску. Очите ми се навлажија од студениот воздух. Трескавично си ги избришав, притискајќи ги безмилосно за да ми се избистри погледот, да не пропуштам ниеден миг од драмата. Но токму кога го настигнав, Маркес скршна и влезе во штотуку отворената самопослуга.

Стојам како збунето и разорарано дете. Пак сум во детството, а денот е летен. Земјата грее, воздухот тлее, јулско сонце истура оган. На летиштето кај Са-чево, шарен цган: деца со рвирчиња, расмеани моми и намирисани жени, спотнати мажи со груби грла. баби и дедовци во нови антерии од црн памук. Едни седат, други стојат, трети сноват таму-ваму, некои пак лежат во сувата трева како паштини говеда на плад-нина. Долго бело јаже, затегнато на јасенови колци, ги одделува од аеропланите и падобранците, небаре се два различни света што не се мешаат, ни допирнуваат. Аеропланетите блескаат и се прелеваат како да не се од метал, туку од волшебна разиграна светлина. Заслепуваат со својот сјај, не дозволуваат да им се види вистинскиот состав и форма. Пред нив, како таинствени чувари во чудни облекуви со многу цебови, шеткаат падобранци. Некои диплат бела свила и разговараат, бавно движејќи ги рацете како да прават магии, но врелината не им дозволува на нивните гласови да допрат до нас. Светли во блесокот на денот, не ѝ обрнуваат никакво внимание на турмата. Има во нивната појава нешто многу блиско на возвишеноста, што е над нас, обичните посматрачи и свидители, онолку колку што аеропланот може да се дигне во лазурот. Чувствувам како таму, во мекото синило на бескрајот, престанува дејството на земјата, се губи мирисот на глувчовината и ѓубрето, нема сенки, окото не се грчи пред ниеден показ на навредлива ништожност. не се гледа никаков знак на понижено достоинство. Вивнат во тој сјај, човекот е над себе и над сите свои слабости и тешкотии, како величествен јунак со волшебна моќ да ги совладува и надминува најтешките искушенија и маки што му произлегуваат од несовершеноста на сопствената природа.

Гледам кон тие суштества со блескави каски на главите како мали оонца во таинствена игра. Гледам и бленувам, во мечтата веќе речиси летам со нив кон високи простори на мек занес, се одвојувам од врелината на солената земја, се оддалечувам од спотнатите луѓе, собрани како овци. Сјајот на аеропланите ми ги пали очите, ме магосува до безумност. Не можам да се воздржам, ќе го прескокнам јажето или ќе се провлечам под него и ќе спраштам кај нив, да бидам нивни макар само еден миг, додека не стигнат редарите.

Еден од падобранците се издвојува од групата, тргнува накај крајниот аероплан, ја крева раката како да ми дава таен знак веднаш да потрчам кон него, небаре ја насетил сета силина на мојата желба. Се свртува еднаш околу себе, застанат под волшебно блескавото крило, како да се обзира го гледа ли некој додека ме кани во светот на распалената мечта. Се свртува уште еднаш и веќе оиот е во моите зеници, блескавите копчиња на рамената и градите му се како звезди, косата му гори како виножито. Со лесни чекори, не престанувајќи да ми праќа скришни погледи со возвишена порака, тој се затскрива зад тркалата на аеропланот, а блескавата глава му гасне зад моторот. Чекам миг, чекам два, срцето ми го тепа грлото, ме гони да летнам накај аеропланчето. Редарите мирно разговараат со светот, имаат важен израз на лицето, како толкувачи на нешто таинствено што само тие го знаат. Претпазливо се провлекувам под јажето и корлемички се стрчнувам накај неодоливите аероплани. Воздухот ми збучува во ушите, врели камшици ме шликнуваат по нозете, срцето ми го затиња душникот, ми заискрува жар во очите. Некој вика да застанам, ми наредува да се вратам во толпата, а јас само уште триесетина чекори имам до блескавата цел. Не се вратам назад да видам дали ме гонат, со раширени раце летам напред, го голтам сјајот, сиот восхитен. Здивот, погледот, сите мои движења, сè е веќе сосема надземно, волшебно, како во остварен сон. Некој сè посилено и построго, речиси заканувачки и застрашувачки ми вика да се вратам, а само уште малку ми треба да се фрлам во преградките на падобранецот, да се слеам со сјајот на аеропланот. И, наеднаш, тешко рачиште ме зграпчи за презрамките, ми ги искина копчињата, ми паднаа куските панталонки, се сплеткав и болно треснав врз сувата земја. Почувствував солена прашина и тревки во устата, ми се излупи кожата на носот и дланките, од коленцата ми потече крв. Страдалнички ја подитнав главата и погледнав накај аеропланот: чудесниот сјај беше згаснат, пред мене тежеше сива тенекија како 'ргосано буре. Истиот миг, од зад тркалата излезе падобранецот, закопчувајќи си ги панталоните. Ногави-

ците му беа испрскани со моч. Се насмеа со широка штрба уста, налик на длабока загноена рана. Штреп-нав, солзите ми го стопија погледот, заплавав горко, дури очајнички, онака како што плачат измамените.

Маркес помина покрај мене, носејќи во десната рака жолто најлонско кесе, полно со прашок за перење. Одозгора сè гледаа неколку пакетчиња хартија за нужник. Пак не ме погледа, небаре навистина ме нема, или сум толку дребен и ништожен што не заслужувам никакво внимание. Почувствував силен грч во градите и вкус на гнило овошје врз непцето.

Тој миг од ниските куќарки по должината на уличката нагна многу свет, како добиток пуштен од темни обори. Маркес вчасот потона во мноштвото, како во поплава што не може да ја избегне. Останав неподвижен и нем, како човек кој сè уште не успеал да најде пат и начин како да се издигне над сопствената незначителност и мизерија барем за една педа или палец.

ШЛАКАНИЦА НА ФРОЈД

Има настани и доживувања чија единствена смие- ла изгледа е да се памтат, да се обновуваат во душа- та и да мораат да бидат раскажани со убедување декј е тоа неопходно за сите луѓе под сонцето. Еве еден та- ков настан, навидум обичен а всушност трагичен.

Кога бев примен за учител во Робово, повеќе мои познаници и пријатели ме предупредија дека ќе би- дам присилен да се мачам како грешен ѓавол. И на- вистина, неколку години се борев со најразлични теш- котии: газев леплива кал, ме биеја летни дождови к зимски ветришта, бев страшно осамен иако луѓето ме сакаа и почитуваа. Но, таков е животот на селските учители и сето тоа мораше да се прифати како не- што сосем нормално. Бргу свикнав на робовските ус- лови и навлегов во еден мошне чуден свет на таин- ствени искушенија. Особено во прастарите приказни за сенките што од Црквиште, Скришнина, Немдол, Сува Река и Мртвакот се креваат и на луѓето им навестуваат зла и патила. Се случуваше тоа ту како во сон, ту како на јаве, необјасниво и недвосмислено а непобитно, секогаш морначиво и ужасно. Но јас бев учител и на тоа гледав исклучително како на умет- нички израз на народната фантазија со висока културна вредност, зашто за мене освен стварноста дру- га вистина немаше.

Еден дљн ги одведов учениците на час по запоз- навање на природата крај Сува Река. Небото беше легнато врз куќите бледо и неподвижно, а дрвјата незабележливо ги подзанишуваа лисјата. Некаков умор, со одвратно чувство на блиска смрт, ми ја тру- еше душата. Првпат ми се случуваше такво нешто и

се обидов да си го објаснам со отсутноста на весели птици во воздухот. Дедата беа троти и нерасположе- ни, молчеливо си ги влечеа нозете. Врз планината, на западната страна од котлината, лежеше дебела гра- мада црни облаци и ѝ се закануваше со бура. Загри- жени млади селани, со потемнати, прашливи лица и распукани, суви усни, носеа пожелтен поливинил кон нивите засеани со пипер. Сонцето беше болно, како сончогледова глава на прегар.

— Бате! Бате!

Од нивите, меѓу меѓите и траповите, како сенка со раширени раце и рашчекната уста, извалкано и разголено, извирна и кон мене потрча русокосо дете. Штрепнав и застанав вкочанет, сиот во студени трпки. Детето дотрча сето зазбивтано, небаре сакаше да ми соопшти којзнае колку важна порака. Голото меше за- брано му се дигаше и спушташе. Ја искриви главата и, чешкајќи се по тилот, ми се загледа во лицето. Очите му беа крупни и зелени, усните модри, по че- лото имаше мошне мека сенка, како прав. Воопшто не го познавав, ниту личеше на кој и да е човек од Ро- бово.

— Бате, каде ги водиш децата?

— На час по запознавање на природата крај Су- ва Река.

— Да дојдам и јас?

— Дојди.

Беше несомнено дека е обично еелско дете, но ме зачуди што ме вика „бате“. Сепак, не се обидов да дознаам зошто ми се обраќа така, ниту чие е и од каде е. Ме изненади што децата не го примија, што се однесуваа дури како да не го забележуваат. Не стигнав да ги убедам да се здружат со него. Плисна густ дожд и часот заврши со бегање. Вмигот врз по- лето се напласти бела водена магла. Над нивите и пластениците почна да прелетува огнената чепа на свети Илија Громовникот. Блеснуваше заслепувачки, оставаше злато по темните лисја на дрвјата, се сокри- ваше зад горите и пак се враќаше. Моите ученици ис- чезнаа со неверојатна брзина, како сенки. Јас чеко- рева бавно, дождот ми се слеваше по лицето, ми ја то- пеше облеката и на чуден начин ми го олесуваше

дишењето. Неколку че^кори пред мене, час видливо, час невидливо, небаре подлетнува или потонува, оде- ше детето и со извонредна трпеливост го поднесува- ше невремето. Беше сосем таинствено и помислив де- ка има врска со страшната сила на природата. Како да ги прочитало моите мисли, наеднаш застава и се фати за главата. Ми минаа морвици по телото, но- зете ми се здрвија од студенило. Очекував дејство на натприродна моќ, со каква се обдарени сеништата во приказните. Срцето ми збивташе под ребрата како жаба голтната од змија. Детето постоја неколку се- кунди и — без збор се стрча низ нивите.

— Каде? — викнав по него, но гласот остана во мене.

Детето сепак ме слушна.

— Коњот! Мојот коњ!

— Остава го. Ќе настинеш — се обиде некој во мљне да го одврати.

— Ќе го трешти!...

Удри страотен гром во црничковите бавчи крај патот. Детото згасна во косиот дожд. Вмигот сосема се уверив дека е нестварно, привидение со неприродни својства. И забегав кон селото, барајќи ја со погле- дот камбанаријата на црквата, како заштита од сеништа и громови. Капките ми биеја по лицето, ми го матеа погледот и просторот заличуваше на бездна ис- полнета со чад. Ги минав црвените тополи, ја прес- кокнав оградата и се сокрив под тремот на црквата. Одвај дишев и, папсан од страв, седнав на една од масите на кои, на мртвен, се раздава за душа. Воде- ни рогозини висеа од стреите, громовите гневно ме ба- раа во маглата над полето.

Одеднаш, небаре оддамна ме чекал под тремот, за- брче задружниот трактор со чадор над воланот. Мол- невито, како да паѓа, рипна сампатичниот, немирен и секогаш срдечно насмеан тракторист Ринга. Несвесно, според некоја навика, почнав да се поднасмевнувам.

— Дасакле ... — развлече тој и застава.

Побрзав кон него.

— Како ме најде?

— Ми рече едно русокосо дете со коњ.

Го стресе широкиот црн чадор и внимателно го положи врз масата. Се збунив, јанса ме сјаде кога чув дека детето ги потврдilo своите неприродни својства. Но не престанав да се поднасмевнувам, очекувајќи да се насмее и Ринга. Тој ја наведна главата и го нур- на погледот во баричките околу своите гумени чизми.

— Даскале...

— Што е — престанав да се поднасмевнувам.

— Знаете ... — развлече тажно. — Ристоман ... денес во дванаесет часот. . . кај Ракициски Мост. . . го згазил камион . . . Ми рекоа да Ве пронајдам и да Ви кажам . . .

Небото рикна и заслепувачки блесна, маглата ста- на крв. По изговорените зборови, Ринга рипна на трак- торот, силно го разбуче моторот и потона во дождот. Јас јурнав назад по Градски Пат и просто се заплет- кав во гранките на една скршена трепетлика. Дождот плискаше посилно, во млазеви, ме биеше и градушка како ситен чакал. Бев обневиден, но трчав безумно и чинев дека ниедна сила не може да ме запре.

— Бате! Бате!

Застанав како трештен, за малку ќе се струполев. Од дождот, сосем сенишно, извирна русокосото дете. Беше мокро, трепетно и со уште покрупни очи, пол- ни невина коб. Зад него, поцрнет од дождот, сиреч ја- гленосан од трештување, чудовишно морничав, со клапнати уши, слепи очи и обесен корем, збивташе неговиот коњ.

— Еве го мојот другар! — извика детето како да се китоти.

Инстинктивно отстапив, напрегнат за безглаво бе- гање. Не реков ништо, бев вџашен. Детето нагло по- беле и се издолжи. Дождовната магла го облетуваше како свила, павтајќи му околу рамињата налик на крила. Громовите ја расцепуваа земјата до незнајни длабочини. Си ги истрив очите се обсрев лево-десно — сѐ беше природно. Освен детето.

— Дојди кај нас на гости — ме покани топло.

— Не можам ... — го одбив. — Морам да го ви- дам брат ми.

— Знам — рече детето со ужасно бесчувство.

— Знаеш?!

Истиот миг детето ме фатј за раката и ме по-влече кон себе. Од неговиот допир сета кожа ми се собра на тилот. Дланката му беше мраз, мртва и тешка. Вцашен, го турнав. Видов само како плесна во калта пред нозете на коњот и збоднав низ дождот. Кога се задишав до загушување, низ топотот на градушката, слушнав детски лелек.

— Бате! Батееее! Батеееј!

Одвај влечејќи си ги нозете, гонет од безумноста на болот, се вратив. Стоеше во веловћите на маглата и — се смееше.

— Бате! Батеее! Батеееј!

Кренав рака и со убиствена жестина го треснав по зинатата уста. Шлаканицата пукна како гром, детето скркоре и падна. Небото се распукна во заглушувачки татнеж. Срцето ми се стегна во студен грч, се нурнав во маглата и јурнав кон мртвиот Ристоман, мојот единствен батко. И додека со здивот попусто се обидував да издишам од себе тешка планина, бурата ми донесуваше глас: „Бате! Батеее! Батеееј!

Минаа од тогаш многу години. Иако Фројд ме убедуваше во спротивното, не сум повеќе учител.

ОДМАЗДА НА ФГОЈД

Не е важно како се викав порано, сега сум Јунг. Студирам психологија, го проучувам Фројд. Сите души од Робово, ама и машки и женски, и стари и млади, дури и децата, ми имаат, на овој или оној начин, признајно дека сум најбистроумното момче со кое кога и да е разговарале. Но тие прекрасни зборови не ми значат речиси ништо, гинат во глува бездна, оставајќи бол, затоа што имам — одвратен нос!

Иако според Фројд не е сосема така, за мене светот е поделен на носови за гордост и носови за грдност — по првите болно мечтаам, вторите очајно ме измачуваат. Од обете страни, значи, јад.

А искушенија колку сакаш — да полудиш.

Во делот на градот во кој живеам сега, живее и еден генерал, таинствено значајна личност. Е, тој генерал има син, мој вртник, а син му — нос за мерак! Прав, цврст, при врвот херувмски нежен, висинско совршенство! Натприродно убав! Изгледа божествено и кога генераловиот син внимателно го секне во свилено крпче и со префинети движења на долгите прсти го гали. Го мазни дури не му блесне како излеан од најскап јапонски порцулан. Полудувам од завист, тие мигови сум скот. Одвај се воздржувам да не скокнам и со молневита брзина да му го одгризнам, кога веќе не можам да го имам на лицето како најубав и најскапоцен украс.

Синот пак на претседателот на Општинското собрание, исто така мој вртник, има, условно да се изразам, поетски нос. Светлата линија на 'рскивицата и флуидната вклопеност меѓу образите му даваат квалитет — на уметничко дело! Дотолку повеќе што и

стручњаците од Институтот за максилофацијална хирургија, двапати едноподо друго, извршија значајни интервенции во творечката постапка на природата, мотивирани од естетските побуди на претседателовата четврта жена. Бидејќи медицината е немоќна пред мојот орган за мирис, јас сум најсреќен во оние денови што осамнуваат по ноќите во кои шетам по градската чаршија и се кипрам со носот на претседателовиот син под широкото чело.

Синот на Грозда, продавачката на црвен пипер, грбава и глува жена, во споредба со веќе споменатите иосови, има најубав орган за мирис. Малку подвиен, орловски, израз на несомнена машкост и неприкосно-вена личота, просто ме магепсува! Па од сонце појас-но е зошто сум фанатично готов до последната капка крв да се борам против Варшавскиот и НАТО пактот одеднаш, само ако е тоа услов да го добијам тој прекрасен нос!

Нешто поинаков е случајот со синот на казанцијата Френковски, мошне срдечно и добродушно момче, тешко сто и триесет килограми. Според логиката на тие нешта, би требало, како мнозинството дебелковци, и тој да има мал, симпатично сплескан, на презреана смоква налик и блескав нос. Меѓутоа, него природата го надарила — со аполонски орган за мирис! Иако Фројд ме советува поинаку, јас одвај ѝ одолевам на можноста со ослепување да се куртулам од пеколната мака што ми ја создава гледањето на тој триумф на убавината. Од оваа безумност ме спасува сознанието дека носот на Аполон би го гледал и ослепен — во потсвеста.

Она со што овие момчиња докрај ме разбеснуваат е отсуството на свест за ангелската привилегија и бесценета среќа што се удостоени со убави носови. Ги презирам и четворицата од проста причина што сметаат дека најважно за еден нос е да биде уредно исчистен, а притоа ги испуштаат од вид неговите еминентно естетски вредности. Тоа е, отворено да си признаеме, идиотска логика!

Оние пак што природата не ги надарила со возвишеното богатство наречено убав нос, не ги ни спомнувам. За нив, убеден сум, би било најдобро воопшто да не постојат! Фројд не се согласува, но јас имам при-

чини да Ѓислам токму така. Ова, се разбира, без ос- таток важи и за мене, но што да се прави, сепак жи- веам и трпам. И се надевам дека ќе биде поинаку, то ест подобро, да не речам сосема како што треба.

Потсетувам дека имам и дебел и грозен нос. Место со рамнината на лицето да затвора агол од четири- есет и пет степени, мојот нос, извргнат како огромен трат, зазена агол од цели деведесет. Постојано блескав и лигав как<з опашка на јалова овца, кога дува ветер помодрува. кога студи поцрвенува, во летните денови личи на пуфтесана диња или гнила свинска тиква. На четири места има диво месо поцрно од сифт, а меѓу носалките огромна брадавица. За налегнатоста кон дес- снийот образ и да не зборувам. Накратко: и кога би се изоставиле, на некој начин, ситните, отворено црве- ни брунки што брзо се претвораат во гнојни ранич- ки, мојот орган за мирис би можел да се оквалифику- ва единствено како дел од карневалска маска.

Карактеристична во мојот случај е, исто така, и неможноста да се согласат и помират надворешниот, физичкиот изглед, чија кулминација секако е носот, и •гемпераментот со кој, според исцрпните самоанализи, природата ја има облагородено мојата личност. Од не- помирливоста на овие две спротивности, како молњи од спротивно наелектризирани облаци, ме бијат нај- тешките громови и го потресуваат моето постоење. Природата. имено, ме создала салтанатлија и чалам- гдија, играорец и песнопоец како славеј, а ме пуштила меѓу луѓето како сурвар: со подмочана глава бинте компир —да се изразам фигуративно — место нос. Ме скроила тамавкар и завидлив, да знам што е убаво, да го согледувам кај другите, а самиот да го немам. По- арно било место со ум да ме надари со убав нос!

Вака, основна смисла на мојот живот станува еден подмолен и навредлив страдеж, од кој не може да ме спаеи ни највисоката мудрост на Фројд. Чинам каде и да мрднам, што и да правам, кого и да сретнам, за што и да се работи или муабети, мојот нос неизбеж- но го свртува најнепријатното внимание на луѓето исклучително врз себе, предизвикувајќи очигледен подбив и гнасење, и особено сожалување. По цели но- ки, со задушен плач во грлото, ја колнам природата, ги пцујам мајка ми и татко ми, си го отсекувам носот

со трион и на камен го толчам или вријам во гасена вар, само и само да си го казнам телото што не успеало да ја достигне возвишеноста на душата.

Вистина, Фројд понекогаш успева да ме заведе по неодоливите посоки на убавината, но тие илузии бргу се разбиваат од грдите искушенија врз кои ме фрлаат брановите на животот.

Лани, на сеирот во Робово, на свети Спас, играјќи оро кај студената чешма, ја запознав Билјана. Беше прекрасна: коса како жито, лице јаболко, уста јагода, носе — мед! И цела светеше! Како се случи да се сретнеме и да се зближине, не можам да си објаснам. Просто се најдовме еднородно, јас истрпнат од страв и срам, таа весела како сонце во река. Под дејство на некаква таинствена промена во душата, се ослободив од грчот и почнав да се однесувам како сосема поинаков човек, дури убав. Зборовите ми беа чудно пријатни, извираа од некаде многу смешни досетки, Билјана се заскрнуваше од смеење и блескаше од лично-тија. Сепак, кога ќе се погледнеме лице в лице, јас потреперував, ме облеваше многу студена шурка од чешмата, како ПОСКОК ме каснуваше помислата дека таа секој миг може да ми се исмее поради носот. Нејзиниот поглед безброј пати како џавциганче слетуваше врз брадавицата, врз дивите меса и врз брунките и раничките. И исто толку пати срцето ми престануваше да чука, а здивот како сува деланка ми се забиваше во коренот на јазикот. Пијани ергени и испотенл мометини играа „Елено моме“ до свест заматување. Орот им ги разубавуваше лицата и телата и тие стануваа чудно привлечни и мили. Магијата на играњето ми ги ослободи градите, здивот ми ја стопа свеста за носот, во восхит летнав. Занесена, Билјана се впиваше во мене. Кон Банско заминавме фатени рака за рака, како во сон.

Тој ден, значи, самовилската убавица ништо не рече за мојот нос и на тој начин предизвика во мене неизмерна радост. Чувствата што потоа ме исполнија беа недвосмислена љубов. Бев опседнат со Билјана и Фротд немаше ни едно убедливо толкување на мојата среќа, не можеше да одговори дали таа е лажна или вистинска. А времето си течеше и донесуваше нови љубовни немири. Што повеќе мислев на Билјана, ви-

ра сфаќав оти ја сакам на сосем посебен начин. И очај-нички настојував да се убедам дека мојата љубов кон неа не е и никако не може да биде непосредна последица од нејзината способност да се воздржи од подбив со мојот нос. Сепак, морам да си признаам оти со самата помисла дека на светот постои човечко суштество за кое мојот морничав и гротескен орган за мисис не претставува единствено мерило за целокупната моја личност, на Билјана ѝ признавав квалитет на ангелска појава. Фројд беше сосема збунет и зборуваше идиотски глупости.

Безумно мечтаев повторно да ја сретнам таа девојка од планинските села, да ѝ ги стиснам рацете и искрено до плач да ѝ признаам дека ја сакам, дека возвишено ја љубам и дека тоа ни случајно не е и не може да биде последица од нејзината способност на мојот нос да не му обрнува ни најмало внимание, спрема него да се однесува како да не постои. Сонував како ќе ја гушнам, ќе ја бакнам и во устето и во носето и ќе ѝ речам — во форма на шега — дека можам да кутнам триста дабови кории со по триста илјади и триста стебла, секое стебло по триста гранки, секоја гранка по триста гранчиња и секое гранче по триста листа, затоа што — не повеќе како шега — правилно ме сака. Се разбира, не би ѝ објаснил дека тоа „правилно ме сака“ никако не значи „повеќе ги цени мојата душевност и ум, а не изгледот, на пример“. И, природно, во меѓувреме не престанав да верувам оти еден убав нос вреди неспоредливо повеќе од пет дипломи за завршени студии по психологија. Фројд таинствено молчеше; беше сосема бескорисен. И — дојде тој ден. На свети Спас, кај студената чешма — една година подоцна — спровирајќи се јуако молец низ поднапиените цупи луѓе, ја здогледав саманата Билјана. Срцето силно ми затупка, ме загуши со татнежи на возубда. Вмигот се избезумив и пламнав од љубов потрчав кон неа да ја прегрнам, да ја притиснам на срцето што со митска сила го брануваше сиот светол видик. Турнав една дебела жена, се одбив од едно карпесто мажиште, вресна некаква уплашена мома, чув прекори и пцости и, како погоден од гром на јаснина, се стаписав. Остра недоумница ми ги

пресече жилите. Билјана одеше со еден претставителен млад човек, со мошне убав нос. Се стресов од скреќ во мозокот: љубовник, маж, брат или братучед? Бев немоќен да се помрднам од местото. Таа се приближува, шарајќи со погледот сосема незаинтересирано. Кога ја поздравив со глас што не излезе од моето грло, ми се загледа во лицето, се подзамисли еден миг и, како да се буди од длабок сон, ми се насмевна добродушно.

— Те препознав по носот!

Вмигот, како сенка што си ја извршила својата зла обврска, се изгуби во веселата толпа. Небото се здроби во ситна срча и ми ги наполни очите. Седнав на едно трапче и од силна омраза спрема самиот себе очајно почнав да се смеам.

Ми пријде Фројд, среќен што му се укажала прилика да се одбрани од сопствената бескорисност, и утешно ми шепна дека е бесмислено секое чувство на несреќа поради нешто што не зависи од човекот ами од природата. Продолжив уште поочајно да се смеам.

Три дена потоа, паднав на дипломскиот испит.

Ме собори — Фројд!

П Р В А Т А З М И Ј А

Оган пладне, усвитено ропство, пеколна немоќ. Душа жаросана, ќе пламне, ќе летне, полето и ридо- вите ќе ги запали, Робово и сиот видик робовски со саѓи и пепел ќе ги затрупа.

Се исушил Каналот, распукал Ѓолот, тињата, поси- вела, шамаците побелеле, зазбивтале жабароци, се ви- орат црни роеви мршојатки. Од траповите виснале дол- ги жолти змии, голи жили на отровни билки.

На сив, ситен песок, солена мил и горчлива над- давка, гол и црн лежи тате и напнат се препелка како заклано животно, кркори и стенка, рига и се души, алова пена блуе. Главата му се запретала во ровката мил, околу бедрата златни змии му се преплетуваат и го шликаат како дебели камшици. Еден камшик една рана, една ран^ — една краста. Ги зарива рацете до лактите, а меѓу дебелиите меса, како гола, мазна опашка, му се впикал и алки-алки, јазли-јазли се вр- зува и го камшикува огромен смок пладништар. Висо- ко на небото, во вжештено синило над пожарот, диви гулаби бијат бој со катранести гаврани и се рони сиво и црно перје.

Красте! Крастееее! Крастеееееј!

Вика тате, помош бара, гласот чиниш од долна земја му избива. Змите се исправаат на опашките, от- ровни стрели, смоковите копја. И оамо с'скаат, се за- кануваат со студени бодежи, со отровно зло. Посегам да скршам млад сончоглед и со него, како со сабја, да ги покосам. Една, со начадена фуфулеста глава, се занишува злокобно и самоуверено. Се напрегнувам да го скршам рапавото стебло, да му ја откинам тешката глава и да ја убијам додека напната и темна свирепо

и непокоლობливо ми се приближува. Татевото офкање и ригаше ги бранува житата и дрвјата. Запалениот воздух над Каналот, уплашена крв, изгорена кожа, паѓа врз полето, саѓосува по шамаците, паламидите, бутрац^те и врбалаците. Мрсна пот, врела и смрдли- ва, ме облева по слепоочниците, по вратот, по грбот и нозете; дланките — пржени лангиди. Фуфулестата ве- ќе се префрла преку трапот — блескав лак над ен- декот — и од зинатата уста исфрла црни ченгелчи- ња. Го тргам сончогледот да го искубам, да замавнам, од змискиот отров да се спасам. Земјата не ми го дава коренот, коренот не ми го дава стеблото, стеблото не ми ја дава главата, ќе ме апне змијата...

Тате! Татеee! Татеeeej!

Ги отворам очите и во белосаните црнки ја стег- нувам тешката, исциглена и крива сенка на Цмоцето. Сива змиска глава, очи коскени, подокливи, уста тес- на, шилеста, нос сплескан, врат долг и извиткан. На подгрбавените плеќи — црна врбова кошница, полна раскрекани жаби, зее налуничаво. „Види што имаш под нозете“, мрда со ушите и намајничаво се напрега, крастава жаба голта.

Студен, долгнавест допир, побрз од мисла, ми се забива во мозокот. И грч, морничава вкочанетост, здив претворен во рапава змиска кожа. Потоа остар бол, безброј подноктици, во секој живец- змиски трн. Крик- нав и писнав, слеп и избекумен. Спраштив во трапот и ќорлемички скокнав_во Каналот. Лет, лесен и топол, низ густ, врел воздух што гори и тлеејќи се бранува, мек блесок што држи, возлет во сончевина, светол спас. Но сал за миг — колку да се насети занесната смисла на летањето — и веќе стапалата, и колената, и бутините, и половините, и градите до мишките, се запретуваат во растресена мил, се зариваат во усви- тени кристалчиња на тивок и смрдлив гнилеж.

За миг, врело мртвило, усвитена штама Каналот — тланик растлеан. Час на змиска свадба и пи- рување.

Под вжештени гругтки и свенати лопани — жабји клетви и лелеци. Од трапот, расчекорен меѓу сончо- гледите, Цмоцето чекне змиска уста. „Да не ја прекр- шев, богами ќе ти се впикаше во газот! Појди дотепаж ја, ене се прпелка на меѓата!“ Жабите му плачат на плеќите.

Густи, лигави капки му се слеваат по слабините и клечките. Цмоцето се поднасмевнува, одголува криви заби како жолти црви. „Ме мочат, ама на небото ќе ме качат. Сто кила ќе продадам и со аероплан во Неврин ќе одлетам. Еј таму, над горите и облаците, од Господовиот појас повисоко!“

Трепка, и, свиркајќи како смок, исчезнува во пожарот на пладнето, во разбрануваната врелина како разлеана мил.

Тате го нема во Каналот, но гласот му одекнува меѓу траповите, како повик од темна бездна, од длабок сув гроб. Ме облева пот, густ гној, ми бабрат красти по главата и плеќите и веднаш се засушуваат, претворајќи се во корава змиска кожа, сивошарен оклоп. Во жилите ми расте смолец на страв, мек и морничав, пипки — змиски опашки, ми се вчестува под грлото, притиска, ме души со безброј остри допири и бодежи. Избезумен изрипувам од милта и како преплашен гуштер бегам од Каналот. Црн облак гаврани го налегнал бостанот и подмолно и незаситно ги пие спечените лубенички. Фрлам песок по црните птици, пепел на пришт, а тие ги креваат главите и крвожедно ме набљудуваат. Клуновите им се змиски опашки, гракаат мораво. Трчам низ бостанот, газам по начопканите лубенички, прстите ми се забодуваат во црвени рани, а гавраните гракаат, ми се потсмеваат со мрсен пердувест презир. Паѓам поносечки, станувам, фрлам земја и врескам од морници. Летнуваат.

Крааа! Крааа! Краста!

Излегувам од бостанот како од гробишта. На песокливата меѓа трепери премренета фуфулеста змија што Цмоцето ми ја остави да ја дотепам, да ја казнам, да ѝ се одмаздам. Опашката И се свива во црно прстење, главата И лета лево-десно, одбројува мигови на ужасен страдеж, на смрт што незапирливо доаѓа. Ја гледам и омраза ми го остри погледот во нож на одмазда за ужасни болки стравови и зла.

Пизмата спрема тој одвратен влекач ме обзеде како искомска опивна потреба од воспоставување надмоќ наспроти сите огнови и отрови на стварноста што ме окружува. Тоа чувство одеднаш доби смисла на ново раѓање на поинакво суштество, човечки грдо, но исполнето со страст по голема сила на градител на ид блиску, го судрив

погледот со страшната суштина на нејзината природа, со морничавата смисла на вроденото зло на кое човек одговара со бездушна пизма и убиствен нагон.

Нејзиниот коскен поглед ме осветли одвнатре, како најава на зло што сигурно ќе ме стигне. Штрепнав несетно, не свртувајќи се накај сончогледите што истрпнати од страв и избезумени од мојата неочекувана храброст и безмилосност, ја следеа морничавата игра. Низ зениците ми биеше долгогодишна неизлеана и несогорена омраза спрема сиот змиски род, спрема негоиот отров што го уби тате во Каналот и што, особено лете, ме прогонува во секој трепет на чувствата, во секој лет на мислата. Сосема железен во погледот, исполнет со сигурност на јасно небо, и сила на природен закон, и верба на ангел, докрај решен, сиреч предаден, безумно непоколеблив, ја стегнав бездушно и тоа веќе доби возвишена смисла не само на моја, туку општочовечка победа. Устата ѝ беше сосем расчекната кон мојата, здив до здив.

Возбуден, насобрав густе лиги и остро ја плукнав.

Змијата чудно стрепери, небаре ја почувствувала сета навредлива смисла на мојата постапка. Грлото ми допре несфатливо длабок немир и вчасот се исполни со силно смеење, богато со посебен, до тој миг за мене непознат, восхит.

Понижувањето на стравот имаше дејство на суштинска промена на светот и животот. Јас станував поинаков и со мене владејеја правилата на победата и страста.

Ја спуштив змијата до појасот, со слободната рака си ги смакнав астаровите гашти и бавно, како во магија што овозможува возвишена преобразба, сосем глув од возбуда почнав да ја приближувам нејзината зината глава кон своето згрчено чопче. Небаре го знае тој ритуал, таа зас'ска како подгорена и почна да го исфрла црниот јазик со брзина на мала молња. Кога ја принесов речиси на нокт до врвот на чопчето, раката вмигот ми се смрзна, се здрви како отруена. Но, како што мигновено настанаа, уште побргу се стопија стегите на стравот и извирна уште пожестока волја на презир и гордост.

Што друго може сивиот отровен влекач, освен по- корно и понизно да ми го бакне курето! Ха! Ха! Ха!

Истиот миг го почувствував допирот на мразниот и мек јазик на змијата. Инстинктивно се згрчив, студени жици ми се оптегнаа низ 'рбетот, но веднаш се скинаа и сите мои жили, оите крвни зрнца, сите клетки ми летнаа во занес. Така маѓосан, со силен врел млаз почнав да И мочам во устата, право во перуниговото ждрело. Мочта И беше во отровниот заб, ја душеше, поливајќи И ги очите, и брзо И се слеваше кон опашката. Кога завршив, беше сосема млитава, како давеник. Ја фрлив на песокот и почекав да видам дали ќе направи некакво движење. Не се помрдна.

Сенките на сончогледите беа издолжени, сонцето крваво капеше зад ридовите, хоризонтот спелелуваше, стежнуваше сива мил над полето и планините. И во мојот широк победнички поглед. Ја вдишив пепелта од воздухот, го избистрив видикот и тргнав накај Робово со чувство на чесен извршител на прастара возвишена заповед од која зависи идната судбина на човештвото. И не чекорев по земјата, по нашата тврда и остра, посна и тешка почва, туку по несфатливо високиот Неврин, повисоко од секоја замислива височина, до која се стигнува само по победа над вечно зло. Долу, во некоја ужасна долина, крекаа невините жаби на Цмоцето и нивната мака личеше на тонење. Се смешаа стварноста и сонот во живот што ја открил својата најскриена и најдлабока смисла на триумф и пад.

Кога стигнав дома, небото веќе беше сосема темно. Над изгаснатото зајдисонце блескаше чудно крупната звезда Вечерница, единствена заостаната искра од сјајот на пеколното пладне. Уште не го бев пречекорил прагот, деде ме зграпчи за вратот и безмилосно ме тресна по муцката. „Спиеш како гуштер на песокот, а чавките ги чопкаат лубениците!" Мама раскрили ангелски раце да ме заштити. „Немој свекре, немој боже, на мала душа е, ќе го отепаш!" „Истај се, змијо, главата ќе ти ја смачкам!" Збеснат, ме одвлечка во мутвакот, до огништето, ми ја стегна раскрвавената глава со колената и со врела маша почна да ме бие по слабините и дебелиите меса.

При секој удар вжарена змија ми се впикуваше во телото и ме гореше со жежок отров. Воздухот беше преполн со разлетани змии, извиткани како турско писмо. Темнината се згуснуваше, крвта ми се заматуваше, помодруваше и, собрана во голема и тешка капка, се тркалеше по мутвакот, запнувајќи се во вратата и прозорецот при обидот да излезе, во Неврин да се вивне. Во миг на дремка што личи на умирање, сепак се провре низ бацата и одлета во темнината.

Кога доцна во ноќта ги отворив очите, тате седеше крај мене, темен и тежок како валтилава почва. Се вратил од полето и, неизмиен и непресоблечен, се свиткал крај мене да ме чува од змии во сонот. Се наведна, ме бакна во очите. Мирисаше на пот и кал, рацете му трепереа од тешке лизгари, копачи, лопати и колички. Зинав да му се пофалам дека ја убив првата змија во животот, но железен бол во вилицата ми го пресече гласот . Зад него, потоната во студена темнина, како плашлива топла сенка, залипа мама со грчеви на корнат корен.

Тој ден и таа ноќ ми го оставија проклетството на мојата прва змија како јамка околу гушата. Лажноста и залудноста на победата и чудовишните последици од неа не можеше да ги премавне ни чичко Фројд. Толку беше слаба и немоќна човечката мисла пред тоа исконско зло.

К'НЕ

Врел ден. Се качуваме по каменарот накај Надеж- **НЈТК**. Одиме на сеир. Веќе сме на врв ритка, пред нас треперат модрозелени кориини. Во доловите, три води шумат, свежина ни ги милува спотнатите лица и гради. Зад нас, како тланик, тлее полето. Во иајблиската корија, во меката сенка на зелинилото, осамен клукајдрвец; по околните прнари — зајдени жеже-печиња. Одвај чујно, и налик на лелек, во врелината се разлива тапан, стопено срце. Слегуваме по работ на сенката, над водите. Таинствен предел со застрашувачка убавина, нѝ демне скриен бол. Кожите ни се ежат. морници ни се нижат по грлата. Крцкаат црни, остри каменчиња, летнуваат плашливи прнарчиња, молневито се скриваат зелени гуштерчиња. Црни мушички, гатки во очите, ни кружат околу главите.

Јанса нѝ води кон изворот на трите води. Густо, сочно тревје ја гушка патеката, мириса штотуку заврзан плод на млечна лешка, ја возбудува крвта. Маслените крошни на лешките воздивнуваат, здивот им тече со водата. Таинствена опасност нѝ мами со уба- вина. Неодолив страдеж. Рамињата лесно ни се допирнуваат, скреж ни се топи во жилите. Трпнеме од ушите до петите, жилите на лешките ни растат под кожата и напират во секое мускулче, во секое дамарче. И жед, чудна жед за млеко, безумна.

Возвишена неопходност!

Окото стреловито ми летнува накај нејзиното рамо, накај грлото, накај градите што како сончеви одблесоци во бистра вода И поигруваат. Трепери, во лицето И се крева млечна пена, низ погледот млечен занес. Здивот И се **претворѝ во** млеко и се разлива по

густите лешки, по свенливите ели, по крупното дабје и витите буки, го пијат тревките и гуштерчињата, трите води го носат накај полето, кон житата, лозјата, бавчите и лаките. Извира од нејзините гради чудесно млеко и небото го исполнува, зад ридовите се разлива, далечни мориња преполнува, и крв е, и мисла, и чувство, и сонце, и око — сѝ да види, и мечта — сѝ да создаде, и занес — сѝ да опфати, волшебно млеко, пратајна на возвишеното, највисока смисла на природата.

Го пијам, или се топам во неговата магија, и сам станувам млеко, или тоа се претвора во сѝ што сакам да сум и да бидам, по сѝ што копнеам и сонувам, сѝ што ми е неопходно и недостижно, сѝ што ме сочинува во сите можни и неможни видови на постоење, млеко јас, чудесно јас, онака како што единствено има смисла да ме има.

Таа грее и го лачи, небаре знае дека е суштина на природата и натприродата, на минатото, на сегашноста и иднината, на сонот и на јавето, во сите замисливи и незамисливи простори, далеку од сите красти и страдежи. Дише сончевина и мирис на оплодени млечни лешки и го раѓа тоа млеко, го раѓа мојот бог на боговите, врховната идеја на живото и неживото. Дише мојата богородица, млечна и митска, стварна и нестварна, и ме вознесува од врелиот камен на доловите, од соленото и суво поле, од Црна Мера и Душогибуца, таму горе над Надежник, во самата смисла на восхитот, среде вечните царства на убоста, здравјето и занесот.

Стигнавме до изворот на трите води. Неопходната возвишеност се наведна над немирот, ги испружи млечните раце кон водата и — не ја допре. Белите дланки вчасот **И** потемнеа и, трепетни како преплашени птици, молневито **И** летнаа кон пазувите. Наеднаш загрижен и уплашен, како од поскок каснат, **И** прискокнав да ја гушнам. Небаре во бесознание, таа се исправи, плиснувајќи ја косата во небото. Лицето **И** беше како иловица, очите песок. Со трепетните прсти си ги истри слепоочниците и пак се наведна, плашливо загледувајќи се во водата, небаре сака да се нурне и никогаш да не излезе. Остана така миг-два над немирниот излак и, воздивнувајќи длабоко, замрзна од мор-

ници во црнките. Се вцашив, но таа успеа да се насмевне и, свртена кон сонцето, мирно, дури свечено, како во занес, се оддалечи кон најблискиот припек.

Брзо го опчекорив изворот и се наведнав над водата да видам од што се уплашила мојата млечна убавица. Само што свиткав половина, скреж ми ги исполни дробовите: во очите ми заигра зелена змиска глава. Глетката вмигот стана нестварна: дрвје изблуени и смрзнати, тревје одвратно иње, лигав воздух, небо трпки, грчеви и гадеж. Здивот одвај ми стигаше под непцето и веднаш се смрзнуваше, ми го затинаше душникот. Избезумен од гушење, клекнав и се наведнав до сам'ти вода да повратам. Едновремено со гадежот, сетив жестока омраза. Ке ја столчам!

Истиот миг, небаре со некое трето око и нова свест, открив дека во изворот, всушност, сум видел зелен камен. Мигновено ми лекна, почнав да се смеам, удирајќи се со тупаница по челото. Таа се сврте зачудена и се насмевна, но насмевката не ѝ ја разнесе длабоката сенка од нежното чело. Небаре бегаме, истрчавме од осојот и запливавме по скипнатото млеко на сонцето. Припекот вмигот ми го стопи скрежот во жилите и јансата истече по трите води-

На сеирот си игравме во дланките. И кога престана ороото продолживме да си ги стискаме прстите, небаре сакаме да го измолзиме најубавото љубовно млеко. Не се пуштивме сè до изворот на трите води.

Тука, таа нагло си ја извлече дланката од мојата и насмевката ѝ згасна на усните, сиреч пречекорила таинствена граница зад која престанува нејзиниот топол занес и почнува змиското студенило. Се сепнав и брзо ја испружив раката пак да ѝ ја стиснам дланката, но таа ме погледна со нем ужас. Од густото, со тешка сенка притиснато зеленило на кориите, гледаа таинствени очи, час топло, час студено, час вљубено, час змиски и отровно.

Грлото ми се згрчи од загорљно млеко. Продолжив да чекорам бавно, наеднаш тежок како планината, небаре со години натоварен крастави жаби, не можејќи да заобиколам стрма горнинка и да тргнам по друг пат. Во зглобовите ми скрцка ситен песок и кожата нагло ми се стврдна во рапави лушпи. Сонцето веќе ги допирнуваше модросивите ридови, изворот на трите

води шумеше во длабока темна студенина. Сиви вал- ми вечерна магла го стегнаа долот како огромни змии. Во пустината на лешките и во плисокот на водата с'скаа разлутени поскоци. Таа немо чекореше пред ме- не, во грчеви од отров, темна и чудно тешка. Кога избивме на сонце, ја ститнав, застанав пред неа и, плаш- ливо испитувајќи ѝ го лицето, ги испружив рацете кон нејзините виснати дланки. Во мигот кога требаше да ја допрам, таа сосема се вкочани и се струпולי на каменестата патичка. Од свилениот фустан ѝ с'сна лу- тица и се изви на црниот камен.

Застанав како трештен, надвор од сите чувства и мисли, како суштество со незнаен живот и способ- ности, со непозната неопходност на душата. Бев уд- воен во себе, како во огледало, како во бистра вода. Се гледав блед, со стаклени очи од кои место жив по- глед избиваше свиреп и студен блесок. Полека, сиреч во занес, чија тајна ја знае само тој, мојот друг лик, се наведнав и неколку минути со раширени раце ди- шев над каменот како да баам. Таа вресна, небаре не- надејно ја открила смислата на мојот таинствен риту- ал и се онесвести кога нагло се исправив и, смеејќи се демонски, во забите ја подигнав долгата сива змија. со зелена глава и стаклени очи. Ја стегав за вратот и ја вртев околу себе како црно јаже. Имаше чудесна убавина во таа опасна игра, надминување на приро- дата.

Потоа ја фрлив змијата и ја изгазив. Додека уш- те мрдеше со опашката, од расчекнатите вилицы ѝ се лизна бело, мокро и згмечено глувче, налик на лигаво неродено бебе.

Наеднаш сосема смирен и човечки насмевнат, мо- јот друг лик тргна накај неа. Беше светол и одвај мо- жеше да му се забележи израз на победник над темно и упорно зло. Таа го почувствува неговото приближу- ван>е како подмолна опасност и, небаре бега, побрза по патеката. Тој потрча и молежливо, со сосема не- жен, речиси детски глас, ја замоли да застане. Таа запре и плашливо се сврте: тој ѝ приоѓаше невино на- смеан и румен во лицето, со неодоливо благ поглед, убав како сончевината што нечујно гаснеше над ридо- вите. Таков, како да велеше дека злосторството што пред малку го извршил, било по налог на виша сила.

Таа стрепери и, наеднаш, сета морничавост на наста- нот Ы заличе на лош, дамнешен сон, што ненадејно Ы се вплеткал во сеќавањето и брзо исчезнал. Не можеше а да не му се насмевне како на херој. Тој тоа не го забележа и страшно ја гушна. Имаше чудна моќ во тоа негово движење и таа не можеше да се противстави. Така чекореа до самото село. Кога се поделија, топлата летна ноќ се исполни со жабји свадби, осамени славејчиња, безброј штурчиња и со млечна млада месечина.

Освен мене, никој жив не ја знаеше вистината за втората змија. И отпрвин сè изгледаше дека така ќе остане за навек. Меѓутоа, една необјаслива моќ, што господари со темниот и злокобен ред на светот и жи- вотот, не ме остави спокоен. Иако беше несомнено дека насоне, всушност, ја победив својата втора помисла да убијам човечко суштество и со таа победа сосем да му се приближам на блескавиот идеал возвишена човечност, многу години подоцна чувството на победник нагло ми се замати. Во сонот, што ми стануваше сè понемирен, ме стигаше чудна и упорна зми- ка закана. Над главата, на средниот дирек од куќата, веднаш под бацата, висеше долга, како јаже сива зми- ја, врзана во тесна јамка за бесење. А под неа чичко Фројд, жално немоќен да ја разврзе.

ПРАЗЕН БУБАР

С В А Д Б А

Тој ден и сонцето беше просто, сведено на обична смисла да ги осветлува котлината, патот и бледосините планини. Воздухот беше морничаво спокоен, дуримртов, како на слика. Овде-онде, по некоја ќелава црничка, спечено тополче, искастрена врба или јалова срнсалија, трпнат заграбени за земјата да не ги искорне и проголта огромниот вакуум на небото. Запретани во кафеавата волна на котлината, осамени орачи, или овчари, треперат како пилци од насетена студена бура, немоќни да одлетаат.

И сè изгледаше како да е однапред, многу одамна, подготвено така да изгледа, токму на тој начин да му се прикаже. И патувањето, од почетниот миг, имаше привид на неминовност и неодложност и се одвиваше како нешто што тој морал да го прифати и изврши и да верува дека, во некоја особена смисла, сепак е израз на неговата сопствена волја.

Се движеше кон грлото на котлината, каде се наведнуваат планините и се губат во бездна. Небото се напнало над тој преслап, притаен зад преспите на сивокафеавата боја на почвата, згрчена како матка облепена со засирена крв. Се движеше незапирливо кон таа бездна под ридовите, небаре судбината својата неизбежност ја претворила во таинствена игра на неопходност и ризик. (Прост и едновремено ужасен склоп: надлична неминовност и лична волја! И во тоа некаква си илузија на независност, рамна на вистината?!)

Иако беше задоцнил, го дочекаа како крал. Народ, сиреч плева, свирки до небото. Облечен во бело од глава до петици — бел шешир на веќе обелена коса, бел костум, бела кошула, бела вратоврска, бели

чорапи, бели чевли — лебед среде сиво јато! Ги гле- даше збунето, речиси никого не познаваше. Му објас- нуваа: братучед по дедо, братучеда по баба, од овој сој, од оној појас, оваа лоза, она колено. Од некои длабоки бунари на свеста, што нагло му се отворија, се разлеа многу жива крв. Речиси стварно виде како се прелева од тело во тело, од срце во срце, ги полни жилите, неуморна и чудовишно упорна, намирајќи и барајќи нови текови, нови продолженија. Се шири со чудесна моќ, жива мрежа над темната бездна на непостоењето.

Една сурова и безобсирна смисла на природата го трешти како гром, душата му ја јаглениса.

Го поздравуваа, срдечно пипкајќи го и стегајќи му ја дланката. Го викаа Васе.

Кој ли е тој Васе? Што ли работи и колку личи на него? Веројатно им е роднина, далечен но драг. И несомнено е значајна личност штом неговото, по сè изгледа ретко навраќаше меѓу нив, го чувствуваат ка- ко голема почест, доаѓање на божество.

Се насмевнуваше, со извесна виновност поради чувството дека се во заблуда. Но не рече ни збор, зашто ни самиот не си ги знаеше роднините.

Којзнае, можеби се токму овие што се ројат око- лу него како пчели околу бел јоргован? Та ниту ги видел, ниту ги слушнал, освен што татко му, како во прастара приказна и во часови на болест, мошне рет- ко му спомнувал за нив. Во метежот од луѓе и мисли, успеа да се присети и за едно свое дамнешно доаѓање во некое село, за кое му велеа дека е родно место на татко му. Дури и се виде како дете, во едни многу светли денови. Се сети и дека селото се викаше Ро- бово. Но, дали и ова во кое сега стигнал, е Робово?

Како жива вода го носи толпата во насоката на својот тек. Како во игра што некој за него ја смислил, се преметкаат пред него стари и млади роднини, ако навистина му се роднини, го гледаат со неразбирлив, но тврдо одреден живот во очите: небаре недвосмисле- но и со горчина на која навикнале си ја знаат непро- менливата мера на својата судбина. Во зениците, зад сјајот на радоста што им припаѓа по законите и смис- лата на крвта, им забележува сенка на безобсирност. помешана со сочувство. (Зар е можно, тие изгорени,

спепелавени, спечени и измачени лица да зрачат над- моќ, да го сожалуваат додека ги заслепува со својата белина на ангел?)

Го наместија чело софрата, на најпочесното место, меѓу најстарите роднини. Го почестија со мед во др- вено паниче и со мразна бунарска вода во чинкова ча- ша, гонејќи ги мувите што слетуваа на масата покри- ена со жолт копринен масарник. Му беше непријатно што се трудат околу него и се обиде со насмевка да им покаже дека тоа не е неопходно. Не го уважија неговото стеснување, дури не го забележаа, небаре постапуваат по многу строг закон од кој не смее да се отстапува. Збунет, но убеден дека тоа што му се случува не е по негова грешка, дека доживува нешто што мора да го доживее, забележа едно девојче со многу здрав изглед, витка става, необично румени ус- ни, сини очи и бујна руса коса. Веројатно по нечија наредба, стоеше крај него, безбели да го варди од муви и други непријатности. Се сврте и учтиво му предложи да седне, но девојчето срамежливо одби, откривај- ки во своите зеници детинска среќа што го придружу- ва. Тоа му ја ублажи веќе прилично засилената нер- воза и му предизвика насмевка, за која истиот миг сфати дека мора да изгледа многу глупаво.

Воздивна неколку пати, од длабоко подлабоко. Го гледаа со неразбирливо, непријатно остро љубопит- ство, очекуваа да им каже нешто значајно. Неверојатно личеа на гладен добиток. Не знаејќи како да се однесува во сосем исклучителната ситуација, пак се нас- мевна, чувствувајќи дека тоа изгледа уште поглупаво. Нервозата му се засили и, за да ја прикрие, си ја раз- лабави вратоврската. Еден старец до него крена чаша, наздрави за љубов и здрави деца и почна да му раскажува кој кого родил, како се ределе колено по ко- лено, како се лозела лозата. Зурлите пиштеа, тапанот думкаше, тековите на крвта бликаа од темното минато кон неизвесната иднина, како поплава што ја прекри- ла сегашноста. Кога стигна до него, старецот молкна и морничаво воздивна. Некако истиот миг, молкнаа и свирките и настана глува празнина. Токму тој миг сфати дека пристигнал на свадба. Добивањето на поканата, доаѓањето во селото, пречекот, девојчето и раскажувањето на старецот за крвта,

некако сами- од себе се поврзаа во своевидна судбин- ска најава на поинаква животна содржина, во една којзнае кога определена стварност на која морал да ѝ припадне. Нешто налик на многу тенко конче, што ја поврзуваше сета смисла на она што беше негов до- тогашен живот и на она што требаше да биде негова блескава иднина, се стегна, затрепери и — се скина! Тој нагло се сврте кон девојчето и збунет, сакајќи да пополни некаква морничава празнина, пак го покани да седне. Тоа пак одби и порумене, небаре крв ќе му капне од образите.. Усните му беа потсушени, цврсти- те штотуку најадрени гради му поигруваа под кошул- чето. Тој пак се насмевна и пак почувствува дека тоа изгледа сосем глупаво. Го фати саклет, сиот се испоти.

Како војска, во дворот влегоа сватовите, се крена прашина, испискаа свирките, настана заглушувачка врева. Станаа роднините да се поздравуваат со сва- товштините, со строга почит кон свадбата, како кон најпресуден и највозвишен животен чин. Се ракуваа, се прегрнуваа и целиваа сите возрасти, сите поколени- ја, сите појаси, се слеваа сите текови на крвта, се пре- плетуваше лоза со лоза, се радуваше род со род! Врто- пот на крвта го зафати и него, го сврте со чудесна сила околу свеста за смислата на постоењето и го фр- ли во длабока и груба недоумица. Му зина во срцето ужасна празнина во која завршуваше и глвнуваше животниот бук. Стигна само да замиже пред смислата на таа бездна.

Свирките ги споија земјата и небото во бескрајна морничавост. Се разви оро, се рашири жив круг, ис- полнет со чудесна сила и смисла на опстанок и про- должение низ пустината на времето. Сети набрекнати раце на рамената. Не стигна ни да штрепне, го спле- тоа во венецот на поколенијата. Збунето се насмевна и, носен од движешето на живото тркало, невешт и стегнат, зачекори по ритамот на радоста и нужноста. Но додека мислата и душата успеваа да ја разберат смислата на орото, нозете се заплеткуваа во невидливи јажиња. Се замајуваше де напред де назад, се зани- шуваше лево десно, сиот несмасен и тронтав, но сил- ниот круг од цврсти раце го држеше и не му даваше да се» тумбоса и да биде згазен. Срам му ја попари душата; ја наведна главата, нервите му се запалија

како фитили. Никогаш не бил ни смешен, ни долен, никогаш заврзан и глупав!

Возбуден, слушна зад себе пригушено кикотење и тивки прекори да не му се потсмеваат. Гревче. Со груб гнев што личи на лудило, се откина од ороото и тете-равејќи се излезе од толпата. Следен од зачудени пог-леди, успеа да си го најде местото и седна како многу болен човек. Си ја извади белата печета и со напор на тежок ранет си ја избриша потта од челото, при-тискајќи како да сака да си ги избрише и мислите. Се почувствува ужасно сам, изгубен и бесмислен, одде-лен од збиените човечки тела што се нишаа во убава складност. Само девојчето го следеше како робинка на непогазлива заповед или строга потреба.

Ороото траеше неверојатно долго. Потоа ја изведоа невестата од куката. Кога ја виде, се стресе. Беше ре-чиси дете, со многу млади очи и мазно лице. Под бе-лите велови на венчалниот фустан се насетуваше цвр-сто, здраво тело. Се насмевнуваше со чудесна полнота и сигурност во среќата што ја чувствува, без и случај-на сенка на недоумица или страв.

Јагне со крвав ѓердан!

Гласот му јачеше во градите и грлото, а невестата се смееше со целосен живот и природа, надмоќно во душата и свеста, како божица што суверено владее со својата судбина и ништо не може да ја изненади и рани. Погледот ѝ беше решителен, полн со непоколеб-лива вера во неминовен успех. Со насмевките дока-жуваеше дека е совршено подготвена за сите барања на животот, за најтешката логика на природата и за највозвишената смисла на крвта.

Девојчето стоеше крај него и забрзано дишеше. Градите му беа нараснати од возбуда, од трепетното тело му избиваше мирис на прво плодење. Свирките неуморно свиреа, извиваа нежно, свадбарите внимателно го следеа товарењето на чеизот. Дури и пијаните му се покоруваа на строгиот ред. Втирен во тол-пата, почувствува жед и посегна по чашата со црвено вино. Девојчето го превари, вешто ги разгони мувите и му наполни. Тој го испи виното, се стреее и се нас-меа, сосема неконтролирано, од надвор, небаре не тој ами некој друг. И, се разбира, глупаво, од глупаво по-глупаво!

Во напорот да го сопре смеењето, нагло се рас- тажи; му дојде дури да се расплаче. Му навреа солзи и одвај задржа болен крик. Се налакти на масата и си го покри лицето со чудно вкоравените дланки.

Брзо се созеде и како човек кој конечно отфрлил голем и непотребен товар, што со години бесмислено го носел, крена глава кон девојчето и му се загледа во лицето. Тоа го дочека со широко отворени очи, полни чист природен сјај и здрав копнеж. Свирките засвиреа посилно, дворот и небото ги исполни многу тажна песна. Тој штрепна, се обспе наоколу и како да посега по нешто што лекува од сите болести и неволи и волшебно ги исправа најкобните животни грешки, подаде рака кон лицето на девојчето. Истиот миг, тол- пата се раздвижи, чезата со чеизот тргна кон излезот од дворот. Небаре се буди од грешен сон, девојчето одрипна како срдка и со лесен чекор, својствен за не- која недостижна стварност, се стрчна по невестата. Тој остана сам, наполно сам, посам од кога и да е во животот, крај крива маса, со мувите.

Обземена од смислата на свадбата, толпата како во занес се движеше по невестата, оддалечувајќи се од него. Дворот сосема се испразни, на трpezата слетаа врапци. Девојчето не се врати. Сам и нем, тој стана и небаре довршува дејство што мора да го доврши, тргна накај бунарот. Стигна до оградата, застапа и тажно ја погледна одрината, разлозена меѓу небото и земјата. Немаше жива душа, само свирките се слу- шаа многу далеку, од некој друг свет и живот.

ПЕЧОК

Најпосле стигна веста за татковата смрт! Фала ѝ на природата, можеше и порано! По толку години зем-јата ќе ја покрие најнавредливата и најдолна смис-ла! Мораше да се издржи само уште подоследниот удар — погребот, зашто тоа го бара митологијата на потек-лото: да се заврши како во приказна со убав крај, така да раскажуваат луѓето и во тоа да се верува ка-ко во божја реч.

Стигна во селото со намерно задоцнување и подго-твен изговор: бил на службен пат. Дворот беше пуст, сосем туѓ, оборот нем и темен. Во празната и глува ку-ќа се чувствуваше тешка реа на застоена цвика. Низ капацикот молневито исчезнаа чудно издолжени и не-веројатно црни мачки. Тој се наежи и, како залутан патник, истрча на сокакот. Во воздухот имаше многу сол. Седна во автомобилот и запраши накај гробиш-тата. Овде-онде чемрејеја мршави кучиња или **КОКОШ-**ки. Сонцето беше на три остени над темните ридови; преку сокакот, како црни черги, лежеа долги сенки.

Стаса брзо и воздивна олеснително. Пред очите му лежеше полето, оградено со лозја и трепетлики, како чиста слика што може да се закачи на ѕид. Го зеде венецот од багажникот, здогледа во тревјето пре-сен гроб со дрвен крст, го накити и веднаш тргна на-зад. Околу главата му брмчеа безброј бумбарчиња. Истиот миг, од паламидите, како од морав сон, изле-гоа старец и старица. Гледајќи го сожалувачки, му кажаа дека венецот го оставил на туѓ гроб; дека тат-ко му, заедно со мајка му и другите покојници од нив-ниот сој, почива на другиот крај од гробиштата. Го кренаа венецот и загегаа меѓу гробовите како сениш-та. Збунет како виновно дете, тргна по нив.

Старците се потрудија тој да ја изрази својата тажна почит спрема штотуку почиватиот татко. Ба- бата почна тивко да реди, нагласувајќи дека синот, стопен од жал што не стигнал да си го види родите- лот жив, дошол да се поклони пред гробот. Натаму, редењето ја искажа потресната смисла на благодар- носта на децата спрема родителите што ги подигнале за гордот на сиот човечки сој, што своите животи ги жртвувале за создавање ангели.

— Заплачи малку — го посветува тивко дедото.

— Плачам во себе — одговори тој гласно.

Старицата штрепна и молкна, сиреч се задуши.

Излегоа од гробиштата неми како добиток. На огром- ниот див орев, краја тремот за мртвенска задуша, виде гнездо на страчки. Се сети за детството и з>a упорноста со која се катереше по мазното стебло и кривките гранки да го растури. Страчките беа уште поупорни, речиси истиот дџн свиваа ново гнездо.

Иако од тогаш беа минале цели триесет и пет го- дини, почувствува срам и гадење.

Старецот и старицата исчезнаа како привиденија.

Втрча во автомобилот, трескавично го запали мо- торот и нагло тргна. Се крена прашина и му се стори дека мигновено и сосема излегува од време и простор во кои долго бил изложен на опасен ризик да изгуби тешко спечалена бесценета вредност со смисла на лес- но ранлива возвишеност. Автомобилот рипаше како бик од штрклица. Во густата белина на пращината исчезнаа гробиштата сосе дивиот орев и небото. Му преостануваше уште долната маала и сосема да се от- кине од родното село.

Однеапца, кај краставата чешма, пред лимузина- та му истрчаа две човеколики чудовишта. Успеа на- време да сопре: Траљо Баљо и Тољо Мрсољо! Ке ги согазеше како пашитни говеда! Расчекнале едни ус- тишта, тропат по стаклата, го поздравуваат. Почека да легне пращината и излезе. Го загушија во преграт- ките: од пазувите им биеше тешка реа на пот и ар- ско ѓубре. А кошулите — како пачаври, на тоа згора и примитивно шарени. Да се расплачеш. И навистина му стана жал што се толку необработени, со премногу животински одлики што го навредуваат и самиот поим човек.

Му изразија просто сочувство за смртта на татко му. „Се спаси“, рече Траљо Баљо, не објаснувајќи кој се спасил, а Тољо Мрсољо го прободеше со погледот ка- ко со дренов остен. Подзина, зашто од такри дрвена- ци не очекуваше ни случаен доказ на каква и да е култура. Двосмисленоста на злобната селска призем- ност, уште повеќе му го засили чувството на гадеж. Почувствува жесток презир спрема одвратните креа- тури со кои, како шарена опашка за подбив, го повр- зуваа деновите на детството. Но немаше друго реше- ние, освен да ги порази со својата висока еманципаци- ја, да ги фрли на неопходната дистанца меѓу прими- тивноста и рафинираноста.

Меѓутоа, збрекнати од дива сила, без уважување на неговата префинетост, општествениот углед, сте- пенот на образованието и градската отменост, овие му го газеа достоинството! Му се лутеа што не навраќа во Робово, дури беа и навредени!? Ќе заборавел печокот каде му е коренот, кои му биле другарите во детството! Да не беше толку мал, со бој на поразвиено дете, а тие како дебели биволи, ќе ги турнеше во пра- шината, ќе ги пречекореше како кутуци и ќе си зами- неше. Вака, како шумски пожар, го изгоре прекарот од детството — печок!

Небаре сетиле дека претерале со својот простак- лак, по некој миг Траљо Баљо и Тољо Мрсољо малку се смирија и го поканија на кафе, иако брза. Да им ги видел домовите, домаќинките и децата, да се пот- сетеле какви метилави шилежиња биле во детството! Тој решително одби, повикувајќи се на задачи и об- врсски од пресудна општествена важност што неодлож- но мора да ги заврши. Тие зинаа, зацукаа, заклимаа со главиштата како коњи и му предложија да понесе барем некој подарок од нив, за спомен и долго сеќа- вање. Тој зина да одбие, но Тољо Мрсољо се загна кон најблискиот обор и вчасот се врати, павтајќи со еден зобник како со знаме. Му го тутна во преградката и го погледна со широко отворени очи, длабоки како во- да во која можеше да се удави.

Уште еднаш му стегнаа рака, сите ковчиња му ги здробија и го предупредија никако да не му се случи да го заборави патот кон селото. Тој позелене од јад, но не рече ништо: го спотеса автомобилот со брзина

на авион, небаре летна. Зобникот, како морничава птица, излета на првиот свиок. Сè до Скопје пцуеше и проколнуваше сè што е робовско и во врска со Робово, таа краста од заостанатост и прЈгмитивност! Еве, го одпесе тој проклет венец да им ги затне устиштата на тие простаци! Некои непријатности се неодминливи, мораат да се проголтаат и потоа со чист!

Жљна му не беше дома. Брзо се изми; и речиси споулавен се пресмета со сите докази за сопствената рустикалност. Ги извади оние свои фотографии што никому не ги беше покажувал, а ги чуваше како нешто на што не успеал да му ја утврди вистинската вредност и смисла. Ја издвои прво онаа на која клечеше пред некаков обор, заедно со Трал>о Баљо, Тољо Мрсољо, Рљо Брљо, Маца Каца и уште две-три мрсулави, парталави и боси деца со погледи на острижени овци. Сите стискаат по едно букетче расцутен багрем и — татал! Клети и изгубени, прости и нечисти! Судбината не им одредила човечка иднина! А еве, луѓе станале, па дури и деца имаат!

Рацете некако сами ја искинаа фотографијата.

Жена му се врати вечерта, речиси очајна од сознанието дека тие никогаш нема да ги достигнат рафинманот и отменоста на вистинските господа во градот. Беше нервозна и уморна, ширеше силна реа на пот, како наврната овца. На телевизорот течеше информативна емисија: се редеа слики од некое село со сиви, намачени луѓе и чудовишно згоени свињи. Жена му за мит се смири и ѓаволски се закикоти. Тој штрепна и се збуни, во главата му одекна тенок звук на осамена гајда. На телевизорот потече многу брза вода, се собра во мошне тесен канал и пеколно се запени. Жена му го ритна со ногата и рече дека душичката ѝ присакала — селски качамак со префркнати цимиринки!

Б У Н А Р

Суворек — зината уста; штотуку замрен лелек.

Свирепа суша и мачна самотија.

Озабени, распукани, од сурово сонце исчадени кар- пи, песок и пепел. Спечени од истизавање, загорени од жед, клети прнарчиња и тревки. Нема и глува без- дна под карпите, ни спомен од дива вода на разрикан порој, од морето на небото бликнат. Зеат темни урви, тежат суви одрони, црни варцилници се стегнале ка- ко крастави садна полни запечен гној.

Во сенката на карпите — кукарка од сив ќерпич и темен камен. Двор — чир. Под струпката — бунар' Незнајно стар; излак на времето и светот? Длабоко студен, таинствено сенчест, ладен здив и чудесен мир.

Крај оградата, до изглодана копанка, коза. Слика на мака. Тежина; врзана празнина; грч.

Тврдо небо, тврда земја, трди жили и мускули, душа задумана, надеж подгорена! Тишина и копнеж, тлеење и чемреење!

Од кукарката, со чекор на сенка, излегува тенка жена, забрадена со сина шамија. Го погледнува небо- то, како да бара во него некаков знак. Потоа долго ги набл>удува карпите, небаре проверува има ли во нив на живот знак. Воздивнува, градите ѝ спласнуваат ме- ѓу рамињата. И приоѓа на козата, ја милнува по вра- тот и клекната ѝ се огледува во бистрите тажни очи. Козата невино мекнува, ја подава устата и не трепнува. Жената ја симнува забратката, ја гушнува и бакнува, небаре паѓа во несвест.

Останува така неподвижна, со силен трепет под полите на елекот. Козата мекнува како да се гуши. Жената штрепнува, се исправа и како збунета пре-

љубница, фатена во грев, потрчува кон бунарот. Брзо го подига капакот, ја фрла кофата во длабочината, трескавично го занишува синцирот и ја крева со долги замавнувања на рацете. Бистрата, синкава и жива во- да подблеснува на каменот, небаре во тој трепет на светлината може да се одгатне долго очекувана по- рака. Празнината на небото ужасна глетка, длабочина во длабочина, бескрај во бескрај; меѓу две бездни згр- чени зеници и јад.

И како да спречува бол, жената ги нурнува длан- ките во кофата и силно си го исплискува лицето. Во- дата е како скреж, кожата се наежува, усните и сле- поочниците се стегнуваат. Челото се намалува и за миг згаснува како сонце зад облак. Потоа, изгрева над многу високи, темни и студени карпи. Жената си ја подига фустата и си го брише лицето, триејќи си ги образите со жестина, небаре од остра брада на небри- чен маж. Козата мека, го тегне јажето, го ниша ко- лецот и се гуши. Не обрнувајќи ѝ внимание, како да не постои, жената си ја измазнува косата и се навед- нува над бунарот. Како чисто огледало, ја дочекува мионата вода. Горе небо, долу небо — празнина, са- мотија и грч.

Се гледа не трепнувајќи, како да се препознава во некоја друга стварност. Ы се оцртуваат црнките во очите, речиси секое влакненце на трепките може да си го види. И густите, црни и испреплетени брчки кон носот, како жилички на болест од која сè темнее и ос- лепува. Остри сенки ѝ се лизгаат од слепоочниците кон брадата, сечејќи ѝ ги образите со преспи налик на сувите преспи од чакал и нанос по дивеење на по- ро1. Косата ѝ паѓа околу лицето и ѝ го засенува. Се насираат само грдо зашилената брада и долгиот, сув и морничаво жилест врат, со згрчена, од внатрешен оган изгорена кожа.

Студен трепет ѝ стечува од градите кон грлото. Си ја подига главата, зафрлувајќи си ја косата коч тилот и го враќа студенилото. Пак се наведнува и за- слепителен сјај од незнајно сонце, ја прелева со бели- на на млеко. Мазно и здраво лице, широко отворени очи, тајна насмевка на грешна светица. Јаболко од светлина и сок. Небо на небо легнува, бескрај во бес- крај влегува, бездна со бездна се стегнува.

Козата мекнува, морничаво лелекнува.

Срамен грч по силен прч!

Жената стреперува и уплашено ја крева главата со инстинкт на срдка во опасност. Сета напрегната, со запрен здив, прелетува со погледот наоколу. Нема никој; пустелија; клето билје и песок; црни варцил- ници; сури карпишта и празно небо. Болното мекање ва козата ѝ го кине увото и вмигот залегнува шгама, тешка и бескрајна, мртва и безнадежна. Жената дла- боко издивнува и уште еднаш, напната и возбудена, ги погледнува карпите и поројот, пребарувајќи ја се- која сенка и ловејќи го секое ливче-здивче на спе- чените билки. Патеката се губи во песок и камења, гола и сива, небаре нестварна, како мамка за ун- дисање на очите и душата.

Тажна и измамена, жената пак се наведнува над бунарот. Во светлиот круг на водата — лик од света слика со сребрен ореол. Отворени кон глетка што ја нема, очите ѝ го зеле целото лице. Само поглед; си- от живот во тој миг, сиот бескрај што го населуваа нејзините мисли и чувства — само поглед што жедува и трпне. Поглед што одвај преживува ужас; што кол- ни и моли, што обвинува и се заканува.

Жената штрепнува, очите ѝ стануваат јагленчиња, образите ѝ се исцедуваат во сенки, усните ѝ се истен- чуваат како црни влакна. Се гледа збунета, не може да си го препознае сопствениот изглед. Водата на бу- нарот ѝ го претопува лицето, ѝ соблекува една и ѝ об- лекува друга кожа, грда и темна. Срцето и ступкува како камен стркалан во длабок дол. Таа се згрчува и исиот миг, рамната и чиста поврвина на водата се ис- кршнува во ситни црни брчки, жива мрежа распна- та меѓу студените камења.

Жената се исправа како подгорена, отчекорува од бунарот и со фустата си ги брише солзите што ѝ зо- вираат во погледот. Трпнејќи од врелина, ѝ приоѓа на козата и ја пушта кон прнарите. Небаре постапува по многу строг закон, се враќа кон куќата, седнува на прагот и се здрувува. Окото ѝ се разбива од карпи- те, се плиснува кон озабениот срт, загризан во небо- то, истечува по пустата патека. Главата ѝ паѓа на су- вите чоѓланливи колена и заличува на заборавена бов- ча од патник што којзнае кога ќе се врати да ја земе.

Предвечер, тешка и уморна, козата се враќа и, мекајќи и душкајќи ја, ја буди да ја напои. Жената се исправа со суво крчкање во зглобовите, оди на бунарот и се наведнува над оградата. Во мрачната длабочина одвај се насира огледалото на небото. Со напор на жеден корен во прегар ја извлекува кофата, небаре сета тешка темнина, собрана во црниот венец камења, ја крева. Козата ја испива сета вода и тажно мекнува. Жената штрепнува, врз карпите тече стопен сифт и ја залева патеката. Црн безизлез и морници. Брзо ја поведува козата кон колецот, ја врзува и, небаре бега, се сокрива во куќата.

Темнина и тишина, бескраен гроб. Сал мислите и чувствата гледаат и слушаат, ундисаат по тешка но сигурна стапка на уморен патник. Ноќните часови татнат отаде глумата мора на Суворек. Сушата и жедта имаат големи и страшни граници. Спроти ужасниот бескрај на времето и просторот, душата семне и се намалува, одвај забележлива с'мба. Телото расте од бол, во коските тажни кавали свират. Вкаменети од чекање и јанса, мислите се уриваат како карпи. Затрупана, душата ја моли маката за сон.

Суворек, болен недорек.

Ката ден: студен камен — душа пламен!

Споулавена од убав сон, страшно неспокојна, жената излегува пред оонце изгрева. Козата немирно мека и снове околу колецот. Карпите личат на многу густа и темна магла, а над патеката грее мошне силна светлина. Жената тргнува кон бунарот, козата уште посилено и со сосема човечки глас мека по неа. Жената се вкочанува се обзира околу себе, мигновено го испитува сиот простор на Суворек и си го покрива лицето со дланките. Останува така неподвижна, небаре си ги брои и пребројува сите мигови на чекање и трпнење и си го мери болот. Козата продолжува да мека, лелекаво и испрекинато, како споулавена жена. Гласот И се одбива од карпите, се дроби на многу ситни одеци и замира во црните варцилници. Жената си ги тргнува рацете и сонцето, блеснато на црниот срт, И го покрива лицето со жар. Нема и истрпната, И притрчува на козата, силно ја гушнува и жалното мекање И стивнува во пазувите.

Кога ја крена главата, сонцето беше извишено над куката и сјај го исполнуваше сиот Суворек. Сè беше како на дланка — без таинствени сенки. На белата патека, и самата светлина, небаре го чекал токму најсветлиот час, се појави мажот! Во бел костум, бел шешир и бели чевли, чекореше лесно и сигурно, кон сосем јасна цел.

Жената срипа и безумно се стрчна кон бунарот. Се наведна над оградата и под силниот сјај на небото си го виде лицето во блескавиот круг на водата. Беше многу светло, чудно насмевнато и несфатливо убаво. Кругот лесно се нишаше како да ја омајува со личба што никогаш не можела да ја има без маж. Стана чудесно лесна, здивот ја поткреваше како пеперутка. Заборави да ја пушти кофата, да извади вода и да си ги измие гурдите од очите и маснотијата од челото. Како шум од друга стварност, но сосем блиски и несомнени, се слушнаа стапките на мажот во дворот. Жената истрпна и се сврте. Козата веќе мекаше со мошне рапав и зарипнат глас, занемувајќи. Мажот чекореше тешко, пристапувајќи со поднаведната глава и подзамижени очи. Беше бел и врел, сосем од сончевина. Жената ги рашири рацете и, со крик што ги разниша карпите како платна, се втурна кон него.

Врел и цел!

Веќе стигнат до козата, нем и таинствен, мажот застапа и се вкамени. Жената се стаписа, нозете и рацете ѝ се здрвија во блесокот заличе на искастрена овошка. Срцето ѝ рипаше под грлото, биејќи со сила што одвај ја издржуваа и небото и земјата. Мажот ја подигна главата, си го поткрена шеширот, исплука густа црна плунка и студено ја погледа. Сиот во бела прашина, наеднаш заличе на сениште со многу зла моќ и смисла. Очите му беа матни од жолтило, немаше никаков отсјај во човечињата. Стоеше и трепкаше како слепец. Небаре се мачи да се сети зошто дошол, долго си го мрштеше челото. Потеммент од напор, сенишно се наведна, ја одврза козата и бездушно ја завлече по патеката. Жената лелекна и молкна. Оганот на високото сонце ѝ ги стопа градите. Саштисана од бол, летна кон бунарот, извади вода и трескавично се исплиска. Мекањето на козата замираше меѓу карпите, светлината

трепереше и над куќата се брануваше како чудовишен пожар. Врелината стана пеколна, телото и небото гореа во еден оган и немаше каде да се избега. Жената извади уште една кофа, избекумено си ги поли лицето и градите, но водата небаре го разгоруваше оганот. Мажот и козата согореа на патеката, Суворек се исполни со слепило.

Запалена и сама, пак лелекна. Гласот не Ѐ излезе од дворот, остана пред прагот на куќата. Отворената врата, зината со многу темна сенка, сакаше да ја проголта како залак што оддамна го очекува. Жената вресна и, небаре само тоа Ѐ преостанало, се наведна над бунарот. Главата Ѐ беше тешка и ја влечеше кон длабочината. Се виде во светлиот нежен круг на небото во бистрата вода. Сопствениите очи ја погледаа со чудесна благост што ја објаснува вечната потреба на човекот да биде гледан со љубов и нежнорт.

Се наведна во својот поглед и нечујно падна во неодоливо и неопходно бесознание.